

Endring kommer innenfra

*Balansen mellom styring og frihet
hos et rådgivningstilbud for
kjøpere av seksuelle tjenester*

Ingvil Thallaug Øverli

Masteroppgave i kriminologi
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Juridisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

8. november 2013

Endring kommer innenfra

*Balansen mellom styring og frihet
hos et rådgivningstilbud
for kjøpere av seksuelle tjenester*

Ingvil Thallaug Øverli

© Ingvil Thallaug Øverli

2013

Endring kommer innenfra.

Balansen mellom styring og frihet i et rådgivningstilbud for kjøpere av seksuelle tjenester

Ingvil Thallaug Øverli

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Tittel: Endring kommer innenfra

Balansen mellom styring og frihet hos et rådgivningstilbud for kjøpere av seksuelle tjenester

Student: Ingvil Thallaug Øverli

Veileder: Thomas Ugelvik

Levert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo, november 2013

I januar 2009 trådte et forbud mot kjøp av seksuelle tjenester i kraft i Norge. I kjølvannet av denne bestemmelsen ble det skadereduserende arbeidet på feltet styrket. Som eneste tiltak rettet mot kjøpere av seksuelle tjenester mottok Reform – Ressurssenter for menn midler til oppstart av et rådgivningstilbud. Tre år etter går prosjektperioden til KAST Norge mot slutten, etter å ha tilbudt smittesjekk, rådgivning og informasjon til personer som har kjøpt sex, og deres pårørende. Tilbudet har omfattet rådgivning per telefon, chat og nettside. Tilbudet har vært mye besøkt, og hatt stor pågang allerede fra første åpningsdag.

Jeg var interessert i å finne ut av hvordan dette tilbudet til kjøpere kan sees i sammenheng med lovforbudet mot kjøp av sex, og hvordan denne tilknytningen forstås av personer som på ulike måter har vært involvert i oppstart og drift. Ingen tiltak oppstår i et vakuum, men påvirkes av politikk, ideologi, kultur og relasjoner til feltet rundt seg. Jeg ønsket å utforske hva som var bakgrunnen for at *akkurat dette* tiltaket oppstod *akkurat nå*. Gjennom ni intervjuer med et utvalg fagfolk, departementsrådgivere, polititjenestemenn, representanter for Reform og KAST Norge samt en bruker av tilbudet, har jeg kommet nærmere en forståelse av dette. Intervjuene har handlet om formålet med tilbudet, hva slags tilnærming til brukergruppen man anser som den beste og hva slags relasjon til politi og straffeapparat som er ønskelig. På denne måten har jeg villet tegne et tidsbilde av en spesifikk tilnærming til prostitusjon og kjøpere av seksuelle tjenester.

For å oppnå en større forståelse av KAST Norge sin plass i et ideologisk landskap, har jeg redegjort for noen historiske perspektiver på kjøp av seksuelle tjenester og samfunnets sanksjoner rundt dette. Sentralt for en forståelse av den historiske utviklingen er overgangen fra strukturorienterte forklaringer av sexkjøp i funksjonalisme og patriarkatsteori til individorienterte forklaringer av sexkjøp innen sosialkonstruktivisme og liberalisme. Denne

inndelingen belyser den uenigheten som i ulike historiske kontekster har funnet sted mellom et tvangsperspektiv på prostitusjon og et frivillighetsperspektiv.

I denne oppgaven viser jeg hvordan målsetningen med KAST som sosialt tiltak er todelt. På den ene siden mener mine informanter at skadereduksjon for brukeren er sentralt, i form av smittesjekk og å imøtekomme psykososiale problemer. På den andre siden forventes tilbudet av samtlige av mine informanter å ha en effekt på brukernes atferd og en holdningsendrende effekt i befolkningen. Denne kombinasjonen av målsetninger drøftes i denne oppgaven ved hjelp av teori om styringsmulighetene som forvaltes i sosialt arbeid, og bringer oss til Michel Foucaults maktbegrep om *governmentality*, *regjering* på norsk. Dette handler om hvordan økende individualisering i liberale samfunn fører til en oppblomstring av indirekte styringsteknikker hvor individene ledes til å ta gode valg for seg selv. Flere samfunnsforskere har brukt dette begrepet for å forklare dreiningen i sosialt arbeid fra intervensjon til medvirkning. Mens man før tenkte at sosialarbeideren skal fortelle *klienten* hva som er best for vedkommende, er det nå en enighet om at godt sosialt arbeid foregår på *brukerens* premisser, ved at man tar utgangspunkt i personens virkelighetsforståelse og ståsted.

Gjennom samtalene med fagfolk, byråkrater og politi i tilknytning til KAST, møtte jeg nettopp dette idealet om *ikke* å intervenere eller styre brukerne direkte. Delvis har dette bakgrunn i kunnskap om at «det ikke er slik folk endrer seg», som en av mine informanter sa det. Kunnskapen hos mine informanter om at *endring kommer innenfra*, i kombinasjon med idealet om sosialt arbeid på brukerens premisser, settes i denne oppgaven i sammenheng med Foucaults begrep om *selvteknologier*; hvordan individene forvalter seg selv som moralske subjekter. KAST Norge som et tiltak rettet mot både individ og samfunn sees i lys av begrepet *hyrdemakt* og styring av «flokkene» gjennom å legge til rette for selvstyring.

Samtidig som jeg i min analyse finner et felt preget av makt og styring, finner jeg samtidig et felt som kontinuerlig reflekterer over sin egen maktfunksjon. Den kunnskapen om makt og styring jeg som forsker benytter for å analysere mine informanters uttalelser, er beslektet med den kunnskapen de bygger på når de utformer sosiale tiltak som er effektive og minst mulig inngripende overfor brukerne. Dette drøftes avslutningsvis, sammen med refleksjoner rundt potensialet for motstand og endring i møtet mellom rådgiver og bruker av det sosiale tiltaket.

Takk

Det å skrive masteroppgave har vært det mest lærerike jeg har opplevd i løpet av hele min utdanning. Før jeg begynte hadde jeg en visjon om at det skulle bli enkelt, og at ikke jeg skulle gå i den fella å gjøre ting mer komplisert en nødvendig. Og så kastet jeg meg hodestups inn i prosessen.. Etter hvert som materialet, analysen og teorien oppslukte meg forstod jeg at det *er* komplisert og vanskelig, og grunnen til at ingen har kunnet forberede meg tilstrekkelig på dette er at man rett og slett må oppleve det selv for å forstå. Å skrive masteroppgave gjør vondt, men det er verdt det.

Det er mange mennesker jeg vil takke for på ulike måter å ha bidratt til å få meg helskinnet gjennom tiden med masteroppgaven.

Først av alt vil jeg takke mine informanter for spennende samtaler, grundige svar og tankevekkende spørsmål.

Takk til KAST Norge for interesse og tillit samt invitasjonen til å basere min masteroppgave på deres arbeid.

Takk til min veileder Thomas Ugelvik for at du interesserte deg for prosjektet mitt, ga meg tøffe utfordringer og aldri lot meg undervurdere mulighetene mine.

Tusen takk til professor Liv Finstad for en genuin omsorg og interesse for frynsete og usikre masterstudenter og at du alltid, alltid tar deg tid.

Kjære medstudenter; tusen takk for tull og tøys og alvor og kaffepauser og at vi er i samme båt, det har betydd masse for meg! En spesiell takk til Anja som har vært med hele veien.

Kjære venner og familie, jeg er så glad i hver og en av dere for at dere minner meg på hva som er viktig. Kjære mamma; takk for kjærlighet og barnevakt, kjære pappa; takk for diskusjoner og skogturer, kjære alle søsknene mine; takk for dere!

Til slutt vil jeg si takk til guttene mine Per Steinar og Alfred for at dere finnes i livet mitt og gjør hverdagen til et lykkelig sted å være.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	VI
Takk.....	VIII
Innholdsfortegnelse	X
1 Innledning.....	1
1.1 Tema og bakgrunn.....	1
1.2 Avgrensning og problemstillinger.....	2
1.3 Presentasjon av KAST Norge	3
1.4 Sexkjøpsloven	4
1.5 Teoretisk tilnærming - oppbygning av oppgaven	5
1.5.1 Å konstruere og regulere sosiale problemer.....	5
1.5.2 Sosialt arbeid som styringsinstans.....	6
1.5.3 Regjering – Styring gjennom frihet.....	8
1.5.3.1 Sosialt arbeid som fasilitering av selvstyring.....	10
1.5.4 Intensjonalitet og motstand	11
2 Metode.....	13
2.1 Utvalg og informantgrupper.....	13
2.1.1 Reform og KAST Norge	15
2.1.2 Prostitusjonsfagfeltet – Pro sentret og Nadheim	16
2.1.3 Bevilgende myndigheter	16
2.1.4 Politi	17
2.1.5 Brukere av KAST Norge.....	17
2.2 Intervjuene.....	19
2.2.1 Forberedelser til intervjuene.....	19
2.2.2 Å intervju representanter	20
2.2.3 Å holde fokus og spare på kruttet.....	22
2.2.4 Intervju med bruker av KAST	23
2.3 Behandling av datamaterialet	25
2.3.1 Anonymisering og sensitive personopplysninger	25
2.3.2 Transkribering og bruk av sitater	25
2.4 Analyse og tolkning	26
2.4.1 Tematisk analyse	27

2.4.2	Tillegglitteratur	29
2.4.3	Relasjonen til KAST Norge	29
2.4.3.1	Deltagelse i referansegruppe	30
3	Kjøp av seksuelle tjenester: Sannheter, politikk og styringstiltak.	33
3.1	Sexkjøp som samfunnsfunksjon.....	35
3.1.1	Mellom drift og selvbeherskelse	36
3.2	Sexkjøp som seksualisert vold	38
3.2.1	Den upersonlige mannlige seksualiteten	40
3.3	Sexkjøp som sosial og kontekstuell situasjon	43
3.3.1	Sexkjøp som tegn på sårbarhet.....	43
3.3.2	Avvik og normalitet i norsk debatt.....	45
3.4	Sexkjøp som fritt valg	47
3.4.1	Subjektive valg - gode og dårlige.....	49
4	Hva er målet med KAST Norge?	51
4.1	Mål eller middel?	52
4.2	Skadereduksjon	54
4.2.1	Forebygge og behandle SOI: Seksuelt overførbare infeksjoner.....	55
4.2.1.1	Legitimerende skadereduksjon?	56
4.2.1.2	Smittesjekk som «inngangsport»	58
4.2.2	Løse psykososiale problemer	61
4.2.2.1	Sykeliggjøring og offergjøring?	63
4.3	Reduksjon av sexkjøpsmarkedet	68
4.3.1	Skape endring i den enkelte	69
4.3.2	Holdningsendring i befolkningen.....	72
4.3.2.1	Ansvarliggjøringen av Herr Gjennomsnittlig.....	73
4.4	En kompletterende helhet?	75
5	Kunsten å la brukeren styre	79
5.1	Å ikke sitte med sannheten: avstand fra intervensjon	80
5.1.1	Å ta avstand fra ”gammeldags” sosialarbeid.....	81
5.1.2	Å ta avstand fra terapi	82
5.2	Å legge til rette for gode valg.....	85
5.2.1	Hjelp til selvhjelp	87
5.2.2	Empowerment: å gjøre myndig og bevisst.....	89

5.2.2.1	Empowerment av individ og kollektiv	89
5.2.3	Selvstyring gjennom dialog.....	91
6	Forholdet til politi og straffeapparat.....	95
6.1	Hvor går grensen?	95
6.1.1	Å ta avstand fra unødig inngripen	96
6.1.1.1	Hyrdemakt og omsorg i velferdsstaten.....	99
6.1.2	Henvise eller ikke henvise?.....	100
6.2	Den hybride politiroлле – Sosialarbeider og kontrollør.	102
6.2.1	Over grensen	102
6.2.2	Med kunnskap og makt	104
6.3	Ideologiske premisser.....	106
7	Intensjon eller relasjon?	109
7.1	Intensjonalitet og behovet for selvrefleksjon	109
7.1.1	Mangelen på nøytral avstand.....	111
7.2	Motmakt i samarbeidet?	112
7.2.1	Den styrbare brukeren?	115
8	Avslutning	119
8.1	Makt og styring i sosialt arbeid	119
8.2	Endring kommer innenfra	121
8.3	Den relasjonelle makten	122
8.4	Veien videre for KAST Norge	122
	Litteraturliste	125
	Vedlegg	133

No table of figures entries found.

1 Innledning

1.1 Tema og bakgrunn

Denne oppgaven springer ut av et ønske om å forstå sammenhengen mellom kriminaliseringen av kjøp av seksuelle tjenester og opprettelsen av et smitte- og rådgivningstilbud for sexkjøpere. 1. januar 2009 trådte et forbud mot kjøp av seksuelle tjenester i kraft, noe som satte søkelyset på kjøpersiden i prostitusjonen i en helt annen grad enn tidligere. For å presisere at den «myke» siden av arbeidet med prostitusjon ikke skulle bli glemt etter den nye kriminaliseringen på feltet, lanserte daværende justisminister Knut Storberget en «timillionerspott» øremerket skadereduserende arbeid på prostitusjonsfeltet. Som eneste tiltak rettet mot kjøpersiden mottok Reform – Ressurscenter for menn midler til oppstart av et rådgivningstilbud. Dette resulterte i at KAST Norge, som står for Kjøp av seksuelle tjenester, ble lansert i februar 2011. Nærmere tre år etter går prosjektperioden til KAST Norge mot slutten, etter å ha tilbudt smittesjekk, rådgivning og informasjon til personer som har kjøpt sex, og deres pårørende.

Da jeg først fikk høre om opprettelsen av tilbudet, vekket det både entusiasme og skepsis hos meg. Entusiasmen kom av at jeg umiddelbart hadde tro på at tilbudet ville møte et behov. Studier har vist at mange personer med sexkjøpserfaring har et ønske om noen å prate med - om smittefrykt, skam, skyldfølelse og ulike problemer tilknyttet sexkjøpserfaringen. Skepsisen kom som en kriminologisk ryggmarksrefleks – hva slags indirekte styringstiltak er dette? Reform hadde tidligere søkt om offentlige midler til etableringen av et rådgivningstilbud rettet mot kjøpere av seksuelle tjenester. Imidlertid var det først etter at en kriminalisering av kjøp av sex var vedtatt og en lovendring var trådt i kraft at KAST Norge kunne se dagens lys med midler fra Oslo Kommune og Justisdepartementet.

Gjennom en tidligere litteraturstudie av skandinavisk forskning om kjøpere av seksuelle tjenester visste jeg at denne typen «kundetiltak» anbefales av flere (Øverli, 2011). De forskerne som konkluderer med dette har imidlertid ulik bakgrunn for sin støtte til et slikt tiltak, og ulik tilnærming til sexkjøp som fenomen og handling. Et eksempel på dette er den svenske kundeforskningen hvor psykoanalytisk teori systematisk anvendes til å forklare menns kjøp av seksuelle tjenester. Den norske forskningen har i større grad forholdt seg til

sosialkonstruktivistisk teori, og tar i ulik grad avstand til den typen analytisk rammeverk som legges til grunn for de svenske studiene (ibid.).

1.2 Avgrensning og problemstillinger

Bakgrunnen for min faglige interesse for dette rådgivningstiltaket, og det som kom til å bestemme denne oppgavens fokusområde, var at relasjonen mellom lovgivning og sosialt tiltak fremsto som svært nær sett utenfra. Dette reiste for meg spørsmål tilknyttet ikke-statlige institusjoner og organisasjoner som styringsinstanser, og om dette kunne være et eksempel på en type *utvidelse* av straffeapparatet hvor velferdsstatens profesjonelle agerer som forlengelse av «lovens lange arm». Det at det ikke var lagt noen formelle retningslinjer for KAST Norge sin rolle i å redusere markedet for prostitusjon, og at KAST Norge selv postulerte sin uavhengighet og nøytrale posisjon i feltet, bidro til å forsterke min interesse.

Denne tilsynelatende avstand gjorde meg nysgjerrig, og førte til at datainnsamlingen ble avgrenset til å skulle undersøke mål og mening med tilbudet, sett fra de involverte partenes ståsted. Jeg bestemte jeg meg for å intervju et utvalg fagfolk, byråkrater, polititjenestemenn, representanter for Reform og KAST Norge, samt brukere av tilbudet. Jeg ville vite hva de mente om tilbudet, hva det skulle være til for og ha som mål, hva slags fremgangsmåte og tilnærming til brukergruppen som ville være best for det hver enkelt mente tilbudet var til for å oppnå. På den måten håpet jeg å komme nærmere en forståelse av forholdet mellom rådgivningstiltaket og forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester. Siden rådgivningstiltaket så langt har hatt få kvinner som kjøper sex eller menn som kjøper sex av menn som brukere, avgrenses denne oppgavens interessefelt til mannlige kjøpere av seksuelle tjenester.

Fordi min interesse for temaet i stor grad handler om å undersøke hvordan mulighetene for makt og styring i sosialt arbeid ble oppfattet av det aktuelle rådgivningstiltaket og feltet rundt, lyder prosjektets problemstilling som følger:

- *Hvilken eventuell styringsfunksjon har KAST Norge, et rådgivningstilbud for kjøpere av seksuelle tjenester?*

En rekke underproblemstillinger har hjulpet meg å konkretisere mitt fokus:

- *Hvilke målsetninger for tilbudet kan en finne hos ulike aktører på prostitusjonsfeltet?*

- *Hva legges i skadereduksjonsbegrepet når det brukes om KAST Norge?*
- *Kommer KAST Norges metoder i konflikt med lovgivningen og de bevilgende myndighetenes forventninger?*
- *Hvordan blir brukerne og deres behov møtt av KAST Norge?*
- *Hvilke kulturelle forestillinger om, og idealer for, maskulinitet generelt og menns seksualitet spesielt kan en finne hos KAST Norge?*

Det innledende kapitlet i denne oppgaven har som formål å redegjøre for tematisk fokus, avgrensning, problemstilling og teoretisk rammeverk for mitt masterprosjekt. I tillegg har jeg valgt å kort introdusere det sosiale tiltaket som er oppgavens utgangspunkt: KAST Norge, og straffelovens § 202 a, den såkalte sexkjøpsloven. Kapittel 2 er oppgavens metodekapittel, hvor de metodiske valg og fremgangsmåter for prosjektet vil redegjøres for. Den videre oppbygningen av oppgaven vil redegjøres for sammen med det teoretiske rammeverket under.

1.3 Presentasjon av KAST Norge

KAST Norge er et smitte- og rådgivningstilbud for personer med sexkjøps erfaring og deres partnere.¹ Målgruppen til KAST Norge er tidligere, nåværende og potensielle kunder i prostitusjon. Brukere av tiltaket får tilbud om personlig sexologisk rådgiving, smitteveiledning, test for HIV, hepatitt, syfilis, klamydia, gonore og mykoplasma samt tilbud om kondomer og glidemiddel. Via interaktiv veiledning på chat og telefon får klienter som ikke ønsker, eller ikke har mulighet til, å benytte det kliniske tiltaket smitte- og sexologisk veiledning. Alle tiltakene er gratis og sikrer brukernes behov for anonymitet.

Arbeidet med KAST startet opp i august 2010, og Reform – ressurscenter for menn mottok i 2011 midler fra Justisdepartementet til oppstart og drift av prosjektet. Prosjektet er organisert under Reform. KAST Norge støttes som et bidrag til Regjeringen sitt arbeid mot menneskehandel² og har i oppgave å redusere etterspørselen etter seksuelle tjenester gjennom samtale og rådgivning. KAST Norge støttes også av Helsedirektoratet som forebyggende

¹ Denne presentasjonen bygger på informasjon fra tre rapporter fra 2011 og 2012, og opplysning via e-post om antall brukere av det kliniske tilbudet frem til oktober 2013.

² Under regjeringens handlingsplan mot menneskehandel: *Sammen mot menneskehandel 2011-2014*

arbeid mot HIV-smitte.³ Finansieringen har i løpet av den treårige prosjektperioden vært preget av uvisshet og stadig mulighet for å måtte redusere driften som følge av mangel på tilstrekkelige midler.

Fra første stund opplevde KAST Norge stor pågang av personer som ønsket å benytte seg av deres tilbud. Fra februar 2011 til oktober 2013 har 186 personer benyttet seg av det kliniske tilbudet om smittesjekk og rådgivning. Både kvinnelige og mannlige personer med sexkjøpserfaring har benyttet seg av tilbudet. Partnere av sexkunder og menn som kjøper sex av menn har også benyttet seg av tilbudet. I overkant av 95 prosent av brukerne som bestiller time henvender seg først og fremst for smittesjekk, for deretter å fortsette med rådgivning. Tilbudene om chat- og telefonveiledning har stor pågang. Nettsiden www.kast-norge.no har også stor pågang. Her er det mulighet for å bestille time og stille anonyme spørsmål samt å få informasjon om kjøp av seksuelle tjenester og seksuelt overførbare infeksjoner.

1.4 Sexkjøpsloven

Kjøp og salg av seksuelle tjenester er blitt forsøkt regulert på ulike måter opp gjennom tidene, gjennom løsgjengerparagrafen, sedelighetslovgivning og i de senere år gjennom straffeloven. Siden begynnelsen av 90-tallet har det skjedd store endringer i den rettslige reguleringen av feltet. Først gjennom straffeloven § 202, den såkalte hallikparagrafen, som rammer den som fremmer andres prostitusjon eller leier ut lokaler enten under forståelse av at lokalene skal brukes til prostitusjon eller utviser grov uaktsomhet i så måte. Menneskehandel omfattes av straffelovens § 224 og rammer den som ved vold, trusler eller misbruk av sårbar situasjon utnytter en annen person til prostitusjon eller andre seksuelle formål, tvangsarbeid, herunder tiggning, krigstjeneste i fremmed land eller fjerning av vedkommendes organer. 1. januar 2009 trådte den såkalte sexkjøpsloven i kraft i Norge. Lovteksten i straffelovens § 202 a lyder:

”Med bøter eller fengsel inntil 6 måneder straffes den som

- a) Skaffer seg eller andre seksuell omgang eller handling ved å yte eller avtale vederlag*
- b) Oppnår seksuell omgang eller handling ved at et slikt vederlag er avtalt eller ytet av en annen, eller*

³Under regjeringens forebyggende arbeid av HIV-smitte: *Aksept og mestring – nasjonal HIV-strategi 2009-2014.*

c) På den måten som er beskrevet i bokstav a eller b får noen til å utføre med seg selv handlinger som svarer til seksuell omgang.

Er den seksuelle omgang eller handling skjedd på en særlig krenkende måte, uten at forholdet straffes etter andre bestemmelser, er straffen fengsel inntil 1 år”.

Lovgiverne hadde i dette tilfellet en målsetning om at en kriminalisering ville redusere antallet kunder i prostitusjonen, både gjennom lovens kortsiktige avskrekkende effekt på individnivå og dens holdningsendrende effekt på nasjonalt nivå. Målet om en holdningsendring i befolkningen tenkes oppnådd ved at en lovendring vil sende signaler og skape enighet om at prostitusjonskjøp ikke er akseptabelt. Den avskrekkende effekten henger sammen med straffens allmenpreventive virkning, og teorien om at trussel om straff vil hindre personer i å begå den straffbare handlingen.

1.5 Teoretisk tilnærming - oppbygning av oppgaven

1.5.1 Å konstruere og regulere sosiale problemer

Spector og Kitsuses *Constructing Social Problems* (1977) var blant pionerene innen sosiologiens og kriminologiens sterke fokus på samfunnets *produksjon* av kriminalitet og avvik. Tidligere var «kriminalitet» og «sosiale problemer» sett som naturlige størrelser, og sosiologiens oppgave på dette feltet handlet som oftest om å undersøke, beskrive og redegjøre for ulike typer problematiske fenomener. Etter Spector og Kitsuse fulgte en jevn strøm av studier som i økende grad fokuserte på de meningsskapende prosesser som ligger til grunn for avvikskategoriene. I sosialkonstruktivistiske studier ligger en anerkjennelse av at fenomener og objekter ikke eksisterer uten at de allerede er tillagt en mening, og at meningsinnholdet et fenomen tillegges bestemmer den sosiale reaksjonen på dette. Det sentrale blir da å undersøke *hvordan* sosiale problemer oppstår, reproduseres og får endret betydning i samspill med den kulturelle og historiske kontekst den inngår i (Loseke 1999: 14). David Garland (2001) understreker denne prosessens fundamentalt sosiale og kontekstuelle karakter:

Every ‘solution’ is based upon a situated perception of the problem it addresses, of the interests at stake and of the values that ought to guide action and distribute consequences. The programmes and ideas that are thus selected are those that fit with field’s dominant structures and the specific cultures that they support. (...) Crime control strategies and criminological ideas are not adopted because they are known to solve problems. (...) They are adopted and they succeed because they characterize

problems and identify solutions in ways that fit with the dominant culture and the power structure upon it rests (Garland 2001: 26).

Slik blir det konstruktivistiske prosjektet, ifølge Garland, å tolke et samfunns kontroll av sosiale fenomener ut fra den aktuelle kontekst og hva slags problemforståelse kontrollen er «en løsning på». For å forsøke å gripe det historiske og ideologiske grunnlaget for et norsk sosialt tiltak for kjøpere av seksuelle tjenester, begynner denne oppgaven ved en gjennomgang av ulike perspektiver på menns kjøp av sex. I kapittel 3 redegjør jeg med utgangspunkt i den sosialkonstruktivistiske tradisjonen for sammenhenger mellom hvordan sexkjøp og mannlighet er blitt fremstilt i ulike historiske kontekster, og den sosiale og juridiske regulering av sexkjøp som til en hver tid fulgte med. Posisjonene som redegjøres for er den funksjonalistiske, den patriarkatsteoretiske, den sosialkonstruktivistiske, den liberalistiske, og til slutt en form for individorientert posisjon der individers *agens* og prinsipielle valgfrihet vektlegges. Denne gjennomgangen har som formål å vise hvordan lokal kunnskapsproduksjon nøyre henger sammen med og igjen påvirkes av de reguleringstiltak som utformes på grunnlag av kunnskapen. Dette gjensidige forholdet løftes frem ved hjelp av den franske filosofen Michel Foucaults begrepspar makt/viten som kan gi en videre forståelse av at sosialt skapt viten utgjør grunnlaget for den juridiske og sosiale reguleringen av kjøp av sex i den aktuelle konteksten:

There can be no possible exercise of power without a certain economy of discourses of truth that which operates through and on the basis of this association. We are subjected to the production of truth through power and we cannot exercise power except through the production of truth (Foucault og Gordon 1980: 94).

Ved å undersøke ulike perspektiver på kjøp av seksuelle tjenester, og de reguleringstiltak som i en rekke kontekster har syntes naturlige, har jeg forsøkt å finne frem til det kunnskapsmessige og kulturelle grunnlaget for opprettelse av et sosialt tiltak for kjøpere av sex i Norge anno 2011.

1.5.2 Sosialt arbeid som styringsinstans

Som en følge av et paradigmeskifte i straffepolitikken i etterkrigstiden og frem mot 70-tallet, fikk sosiale velferdstiltak og utforming av programmer en økende betydning i regulering av uønsket atferd i befolkningen. Garland betegner fremveksten av moderne velferdsstater med profesjonalisering av ansvar for befolkningens velferd i sentrum for denne utviklingen.

Kategorisering av en rekke problemer som *sosiale problemer*, avfødte et helt kontrollfelt bestående av eksperter og profesjonelle satt til å regulere dette. Ikke ved tvang eller håndhevelse av straffelov, selv om dette ble brukt som alternativ om første forsøk ikke fungerte, men med et alternativt styringskompleks:

They relied instead upon the power of their expert authority, the persuasiveness of their normative clients, and the willingness of individuals and families to bring their conduct into line with that prescribed by the experts in the hope of achieving social promotion, economic security, or physical health and self-fulfillment (Garland 2001: 47).

Dette kan minne om hvordan offentlig sosialt arbeid betegnes i studier som anser sosialarbeidere som statlige kontrollagenter. Blant mine informanter tas det avstand til denne typen ekspertrolle for sosialarbeideren. I stedet markerer heller det feltet jeg har intervjuet tilhørighet til et ideal for sosialt arbeid der brukeren gis ansvaret for å definere hva vedkommende har behov for i rådgivningssituasjonen.

I kapittel 4 redegjør jeg for de ulike *målsetningene* jeg finner blant mine informanter om hva KAST er og hva et slikt tiltak kan bidra til. Ved å trekke en grense mellom skadereduksjon og reduksjon av sexkjøpsmarkedet som mål for sosialt arbeid med kjøpere av seksuelle tjenester klargjøres den mulige dobbeltrolle tiltaket kan ha. De på samme tid motstridende og samhandlende hensyn og målsetninger drøftes i forhold til sentrale diskusjoner og kritiske perspektiver om sosialt arbeids rolle på prostitusjonsfeltet.

Sosialt arbeid med målgrupper som av samfunnet defineres som problematiske eller sågar i dette tilfelle kriminelle tolkes av flere forskere som tegn på fremveksten av en *aktuarisk* kontroll av kriminalitet, en del av en «new penology» der risikostyring, forebygging og skadereduksjon er sentrale teknologier (Feeley og Simon 1992). Garland hevder at det viktigste utviklingstrekket i kontroll av kriminalitet og uønsket atferd ikke ligger i fengsel og rettssystem, men i utviklingen av et parallelt system mellom staten og det sivile samfunn (Garland 2001: 170).

Instead of pursuing, prosecuting and punishing individuals, it aims to reduce the supply of criminal events by minimizing criminal opportunities, enhancing situational controls, and channeling conduct away from criminogenic situations (Garland 2001: 171).

Det at KAST er et sosialt skadereduksjonstilbud med en lavterskelprofil, i tillegg til å ha et mandat fra Justisdepartementet om å bidra til reduksjon av sexkjøp, gjør at målsetningene med tilbudet synes tvetydig. Relevansen av Garlands perspektiv på slike «public / private partnerships» kan bidra til å belyse relasjonen mellom KAST som et rent skadereduksjonstiltak – og KAST som et styringstiltak.

Et moment i forlengelsen av dette forholdet er å se lovgivning, håndhevelse av denne og sosial innsats som f. eks KAST Norge som en *kompletterende helhet* i arbeidet med å regulere etterspørselen etter seksuelle tjenester. Andre typer programmer rettet mot kjøpere av seksuelle tjenester har en mer eksplisitt tilknytning til politi og straffeapparat. John Schools i USA, Kerb Crawler Programs i Storbritannia, og de originale KAST-tiltakene i Sverige har alle et tettere forhold til det formelle kontrollapparatet – dog i varierende grad seg i mellom. Den norske typen kundetiltak har gjort et poeng ut av å ikke ha det samme forholdet. Dette gjør at de teoriene som trekker *direkte* linjer mellom sosialt arbeid og utøvelse av straffelov i min oppfatning ikke treffer blink når det kommer til den type linje KAST Norge har lagt seg på.

1.5.3 Regjering – Styring gjennom frihet

I kapittel 5 og 6 vil teorier om potensialet for å styre atferd på en indirekte måte i sosialt lavterskelarbeid drøftes i forhold til mitt materiale. Det vil redegjøres for de grenser som trekkes av mine informanter mellom en god sosialfaglig tilnærming til kjøpere av seksuelle tjenester, og andre typer tilnærminger som de ikke vil vedkjenne seg. Ved å ta avstand fra ulike elementer: bedrevitende sosialarbeid, intervenserende terapi, tvangsmessig rehabilitering og straffende politiarbeid markeres tilslutning til et spesifikt sosialfaglig perspektiv.

I et samfunn hvor sexkjøp ikke bare er skambelagt og tabu, men i tillegg en kriminell handling, er ikke møtet mellom rådgivningstilbudet og deres brukere en nøytral situasjon. Det å jobbe med seksualitet som defineres som så problematisk at et nyinnført lovforbud kriminaliserer målgruppen tilbudet retter seg mot - ringer flere bjeller hva angår Foucaults arbeid med indirekte styringsteknologier. Når tilbudet som er gjenstand for mitt søkelys imøtekommer denne problematikken ved blant annet å ha en lavterskelutforming og en målsetning om ikke å være normative overfor brukerne, reises spørsmål om tilbudet faktisk ikke har en normativ målsetning med sitt virke eller om denne fordomsfriheten er mer strategisk.

Sentralt for teorier og studier rundt relasjonene mellom stat og individ, og frihet og styring, står Foucault og hans begrep om *governmentality* (Foucault m. fl. 2007) eller *regjering* på norsk (Foucault 2002; norsk oversettelse Iver B. Neumann). Foucault utviklet begrepet i søken etter å forklare hvordan statens makt og styring arter seg i postindustrielle moderne samfunn. Han fant en styringsform som utviklet seg parallelt med dannelsen av det sivile samfunn i vesten. Teorien om *governmentality* handler om hvordan statens makt og styring endrer form og uttrykk i samfunn hvor markedsliberale verdier får større betydning. Ettersom det blir større oppslutning om liberalistiske ideer om behovet for en nedbygging av staten og økt bruk av virkemidler som privatisering av tjenester, forsterkes også synet på individet som samfunnets sentrum, ikke kollektivet eller gruppen (Neumann 2002; Foucault m. fl. 2007). Nikolas Rose (1999) påpeker at Foucault hverken henviste til «liberalisme» som en historisk periode eller som en gitt styringslære. Heller så han på liberalisme som et verdimeslig etos for styring, hvor en søker en middelvei mellom å styre for mye og styre for lite (Rose 1999: 70):

The game of liberalism – not interfering, allowing free movement, letting things follow their course; *laissez faire, passer et aller* – basically and fundamentally means acting so that reality develops, goes its way, and follows its own course according to the laws, principles, and mechanisms of reality itself (Foucault m. fl. 2007: 48).

I den postindustrielle utviklingen av vestlige samfunn på 1800-tallet gikk ifølge Foucault og hans samtidige innbyggere i statene fra å være en uoversiktlig masse, til å være en ”befolkning” med en rekke egenskaper - positive eller negative når det kom til å bidra effektivt til den nasjonale velstand og suksess. Han viser til fremveksten av en ny type styring av denne befolkningen; ”med dens spesifikke fenomener og dens egne variabler: fødselsprosent, sykkelighet, levetid, fruktbarhet, helsetilstand, sykdomshyppighet, ernæringsform og boligforhold” (Foucault 1999: 34). Dette legger også grunnlaget for hva Foucault analyserte som *biomakt*, der statens makt handler om en forvaltning av befolkningen:

I løpet av den klassiske tidsalder iverksettes denne store teknologiens to ansikter: et anatomisk og et biologisk – et individualiserende og et spesifiserende, et rettet mot kroppens ytelser og et mot livets prosesser – og dette er kjennetegnet på en makt som heretter kanskje ikke lenger har som sin viktigste funksjon å drepe, men å beleire livet fra begynnelse til slutt (Foucault 1999: 152).

James Scott (1998) viser i *Seeing like a state* til hvordan denne befolkningsmakten har vokst frem gjennom en rekke ulike prosesser. I mitt prosjekt er dette perspektivet særlig interessant

i forhold til den mengde informasjon om befolkningen som myndighetene sitter på og bruker for effektivt å nå ut til folk basert på deres individuelle valg og behov. Særlig ble det synlig i samtale med representanten for Helsedirektoratet, som redegjorde for det omfattende arbeidet som legges ned i å kartlegge og spesialtilpasse informasjon som igjen har som mål å lede folk til å ta gode valg for seg selv. Dette ville muligens Foucault sagt var et godt eksempel på statens hyrdemakt, hvor individene skal hjelpes til å bli eksperter på sin egen velferd, og helst handle ut fra de ønskede normene om hva som er et godt liv. Dette begrepet vil anvendes særlig i forhold til myndighets-representantene i mitt materiale, i det at KAST kan tolkes ut fra hyrdens bestrebelse mot å på en og samme tid sørge for *individets* beste og *flokkens* beste; *omnes et singulatim* (Foucault m. fl. 2007: 128).

1.5.3.1 Sosialt arbeid som fasilitering av selvstyring

Det å ikke sitte med en universell sannhet eller ha en ekspertrolle overfor sine brukere, men legge til rette for at personen selv skal ta gode valg for seg selv, tolker jeg i kapittel 5 som et forsøk på å løse dilemmaet mellom idealet om ikke-intervensjon og ønsket om at møtet skal føre til atferdsendring. Dette kaller den danske sosiologen Kaspar Villadsen «et dobbeltsidig krav»; at klienten forventes å utvikle en moralsk god atferd og ta vel overveide valg til det beste for fellesskapet, og at disse valg på samme tid skal være produkt av et fritt subjekts autonomi (Villadsen 2004: 257). I løpet av trebindsverket *Seksualitetens historie* (Foucault: 1976-84) utforsker Foucault hvordan subjektene konstituerer seg selv som «moralske subjekter»:

(...) individet avgrenser den delen av seg selv som utgjør objektet for denne moralske praksisen, definerer sin posisjon i forhold til den forskriften den følger, fastsetter en bestemt væremåte for seg selv, som skal gjelde som moralsk selvfullbyrdelse; og for å gjøre dette, arbeider det med seg selv, setter det fore å kjenne seg selv, kontrollere seg selv, prøve seg selv, perfeksjonere seg selv og transformere seg selv» (Foucault 2001: 36).

I mitt prosjekt anvendes Foucaults analyser av hvordan vi konstruerer oss selv som moralske subjekter i forhold til det endringsarbeidet brukerne av KAST forventes å gå gjennom når de oppsøker tilbudet. De møter ingen formaninger eller pekefinger, og rådgiveren tilstreber en mest mulig problemfri ramme rundt konsultasjonen. Samtidig er det et underliggende premiss at møtene fører til endring, at en bevegelse mot en sunnere og mer ansvarlig seksualitet vil skje. Ellers ville ikke tilbudet fått støtte. Disse tilsynelatende uforenelige prosjektene får i

mine øyne mening gjennom Foucaults analyse av diskurser om hvordan individet bør ransake og finne sannheten om seg selv for å på den måten virkelig vite hvem man er - og da også hvordan man kan arbeide med seg selv for å bli et bedre menneske. Denne typen «aktivitet på seg selv», eller «selvteknologier» er for Foucault sentralt i å forstå hvordan frie individer handler og skaper seg selv i forhold til dominerende normer og verdier i samfunnet:

Det er ikke forsterkningene av forbudsformene som er opphavet til disse modifikasjonene i den seksuelle moralen, men utviklingen av en livskunst som kretser omkring spørsmålet om selvet, om dets avhengighet og uavhengighet, dets universelle form og det bånd det kan og bør knytte til andre, de prosedyrer som det benytter for å utøve kontroll over seg selv, og hvordan det kan etablere et fullstendig herredømme over seg selv (Foucault 2001: 278).

I kapittel 6 vil det redegjøres for den vekten mine informanter legger på å ha en klar grense mellom KAST Norges tilbud og politiets håndhevelse av sexkjøpsloven. Her vil jeg drøfte grunnlaget for grensedragningen mellom sosialt arbeid og straffeapparat og se dette i forhold til opplysninger fra én av informantene som kan sies å *krysse* denne grensen i sitt virke som polititjenestemann.

1.5.4 Intensjonalitet og motstand

Tidlig i prosessen fremsto Foucault sitt sene forfatterskap om hvordan individuell frihet og selvstyring kan virke som en maktteknologi som svært aktuelt. Etter hvert som prosessen gikk sin gang, ble det klart at mange deler av Foucaults arbeid er relevant i en analyse av perspektiver på et sosialt tilbud for kjøpere av seksuelle tjenester. Spesielt tydelig blir det fordi representantene for feltet som belyses i et kontrollperspektiv i denne oppgaven *selv* reflekterer i så stor grad over sin maktfunksjon overfor sine brukere. Dette har gjort det desto mer fruktbart å drøfte problemstillingene ved hjelp av Foucaults relasjonelle maktbegrep der makt «oppstår i hvert øyeblikk, i ethvert punkt eller snarere i enhver relasjon mellom et punkt og et annet» (Foucault 1999: 104).

Dette er den teoretiske rammen for kapittel 7, der jeg vil drøfte en tendens til å anvende Foucaults begrepsunivers om frihet som styringsteknologi på en deterministisk og statisk måte i kritiske studier av særlig sosialt arbeid. Ved hjelp av eksempler på denne måten å anvende maktbegrepene på, vil spørsmålet om individers intensjonalitet og behovet for selvrefleksivitet hos samfunnsforskere drøftes.

Foucaults relasjonelle måte å tilnærme seg maktbegrepet på, gir også en «bredere» forståelsesramme for statlig og institusjonell styring enn en maktforståelse der A får B til å gjøre noe mot sin vilje, og A forstås som en suveren hersker (Neumann 2003). Foucault peker på et viktig premiss for korrekt å kunne anvende hans maktbegrep: «Makten er ikke en institusjon og den er ikke en struktur, den er ikke en bestemt styrke som bestemte personer skulle være utstyrt med: Den er navnet man setter på en kompleks strategisk situasjon i et gitt samfunn» (Foucault 1999: 104). Målet med å belyse KAST Norge i et styringsperspektiv er dermed å vise hvordan KAST både er et produkt av en kompleks kunnskapsproduksjon, og et bidrag til den videre norske og skandinaviske måte å tilnærme seg prostitusjon som fenomen og kjøpere av seksuelle tjenester som gruppe og individer.

Avslutningsvis vil jeg i kapittel 8 samle trådene og oppsummere de viktigste funn og diskusjoner i oppgaven. Jeg vil reflektere over problemstillingen om KASTs styringsfunksjon og forsøksvis besvare denne. Videre vil noen tanker rundt KAST sin uvisse fremtid presenteres. Det er ingen selvfølgelighet at dette tiltaket videreføres siden det er et treårig prøveprosjekt som nå går mot slutten. Det at prosjektet foreløpig ikke er videreført i en permanent form gjør at en eventuell videre drift ved Reform eller annetsteds avhenger av det politiske klima for denne typen tiltak. De partiene som nå har dannet regjering var ikke tilhengere av et forbud mot sexkjøp i utgangpunktet og har tidligere ved flere anledninger uttalt at loven står for fall om de kommer til makten.⁴ I tilfelle en slik avskaffelse av sexkjøpsloven finner sted, vil det kunne stilles spørsmål ved om KAST som et tiltak etablert i kjølevannet av kriminaliseringen likevel har livets rett. Med utgangspunkt i mine funn vil jeg derfor avslutningsvis drøfte tilbudets eksistensgrunnlag løsrevet fra en juridisk og kriminalpolitisk ramme.

⁴ Høyre/FRP-regjeringen tiltrådte 16. oktober 2013. Disse kom med et løfte under valgkampen at sexkjøpsloven skulle avskaffes. I regjeringserklæringen heter det at regjeringen skal evaluere sexkjøpsloven, og legge frem en stortingsmelding på bakgrunn av evalueringen. aftenposten.no/nyheter/iriks/7358663.html (lesedato 6.11.2013)

2 Metode

Utgangspunktet for mitt masterprosjekt var en nysgjerrighet på hvilke forhold som lå til grunn for opprettelsen av KAST, et smitte- og rådgivningstiltak om kjøp av seksuelle tjenester. Min tilnærming til dette er todelt: På den ene siden interesserer jeg meg for kjøpersiden av sexmarkedet, og utførte i min bacheloroppgave en litteraturstudie om skandinavisk «kundeforskning». På den andre siden vekket opprettelsen av KAST Norge en umiddelbar interesse tilknyttet styringsmulighetene man har tilgang på i sosialt arbeid. Når Reform etter i flere år å ha søkt om midler til opprettelse av et «kundetiltak» ble tildelt midler til KAST som en direkte følge av kriminaliseringen av sexkjøp, ble jeg med ett nysgjerrig på hvilke følger et slikt forhold mellom justispolitikk og sosialt arbeid kunne få. Med denne masteroppgaven har jeg belyst hvordan disse to dimensjonene samhandler.

For å oppnå kunnskap om det ideologiske grunnlaget for tiltaket, og bakgrunnen for at KAST Norge kunne se dagens lys i mars 2011, besluttet jeg å utføre en kvalitativ undersøkelse basert på intervjuer med et utvalg av personer som på ulike måter har vært delaktige i forarbeidet og opprettelsen av tiltaket. En slik undersøkelse krevde en kvalitativ tilnærming, da jeg ønsket å ha mulighet til å gå i dybden på en rekke temaer. Tove Thagaard knytter en kvalitativ tilnærming til det å oppnå forståelse av sosiale fenomener slik de forstås av personene som forskeren studerer (Thagaard 2003: 11). I min masteroppgave har nettopp det å komme nærme de involvertes egen forståelse av KAST Norge vært essensielt for oppgavens målsetning. Muligheten for en større statistisk representativitet ved bruk av andre metoder, ville etter min vurdering ikke gi et mer interessant grunnlag for tolkning enn det et nøye utvalg av dybdeintervjuer har gitt.

2.1 Utvalg og informantgrupper

Mitt mål for datainnsamlingen var å få innblikk i ulike forståelser av KAST Norges funksjon og rolle og på den måten tegne et tidsbilde av informantenes syn på sosialt arbeid med kjøpere av seksuelle tjenester. For å oppnå dette valgte jeg å foreta en strategisk utvelgning basert på personer eller institusjoner sin relasjon til etableringen av KAST Norge. Det vil si at de utvelges fordi de har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske for problemstillingen (Thagaard 2003: 53).

Ved å intervju personer som på ulike måter og i ulik grad har vært delaktige før, under og etter etableringen av rådgivningstilbudet, har jeg håpet å møte personer med kunnskap og meninger om denne prosessen. I tillegg har deres ulike profesjonelle tilnærminger til feltet skapt en innholdsrik kontekst som gir et spennende analysegrunnlag. Nettopp derfor var det viktig at alle hadde denne felles tilknytningen til rådgivningstilbudet, for å holde intervjuet fokusert som en forsikring mot å få et *for* innholdsrikt og fragmentert materiale. Dette gjør det strategiske utvalget til hva man kan kalle et *intensivt utvalg* (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010: 107), der kriteriet for utvelgelse gikk på kjennskap til og tidligere kommunikasjon med KAST Norge.

Selv om et bredt utvalg var viktig for datainnsamlingen, var det også nødvendig å begrense utvalget. Langt flere aktører på prostitusjonsfeltet enn de jeg har intervjuet har vært konsultert i forarbeidet til rådgivningstilbudet. Dette omfatter interesseorganisasjoner, politikere, forskere, aktivistgrupper og andre engasjerte enkeltpersoner. Etter de innledende samtalene med KAST Norge, satt jeg igjen med informasjon om en lang rekke personer og institusjoner som kunne være aktuelle informanter for mitt prosjekt. På bakgrunn av denne informasjonen, og i samråd med veileder, satte jeg opp fem ønskelige kategorier informanter: representanter for bevilgende myndigheter, representanter fra sosialt arbeid med personer som selger seksuelle tjenester, representanter fra politiets arbeid med prostitusjon og menneskehandel, representanter for KAST og forprosjektet derfra, samt personer som har benyttet seg av smitte- og rådgivningstilbudet. Et alternativ, muligens mer i tråd med en tradisjonell kriminologisk innfallsvinkel, kunne vært å intervju et utvalg bestående av kun brukere av KAST Norge, såkalt «forskning nedenfra». Dette ville være interessant, men hadde også gitt grunnlag for en helt annen oppgave. I norsk kvalitativ forskning om kjøpere av seksuelle tjenester har det til nå kun vært tatt utgangspunkt i materiale om kjøperne selv. Når jeg i mitt arbeid har valgt en annen innfallsvinkel er det delvis for å utfylle «kundefokuset» med et fokus på feltet rundt, og slik gi større plass til drøfting av kunnskapsproduksjon og myndighetsutøvelse på sexkjøpsfeltet.

Forespørsel om intervju ble, med unntak av en informantkategori⁵, formidlet via e-post med et informasjonsskriv⁶ vedlagt. I skrivene ble det opplyst om bakgrunnen for mitt prosjekt, og

⁵ Fremgangsmåte og rekruttering i forhold til brukere av KAST Norge vil redegjøres for nærmere nedenfor.

⁶ Se vedlagt informasjonsskriv.

hvilke temaer vi ville komme inn på i løpet av intervjuet. Det ble opplyst om konfidensialitet og behandling av intervjumaterialet. I noen tilfeller fikk jeg svar raskt og avtalte et intervju over e-post. I andre tilfeller tok jeg kontakt via telefon etter en ukes tid for å oppnå kontakt med vedkommende. I samtlige tilfeller oppnådde jeg likevel kontakt, og fikk avtalt intervju med en relevant person for mitt interesseområde.

Informert samtykke ble innhentet muntlig ved starten av hvert intervju. Jeg var påpasselig med at informanten var klar over sine rettigheter, samt fokus for intervjuet og mitt prosjekt. Dette skapte en trygghet senere i prosessen, da intervjumaterialet var klart for analyse, på at de etiske retningslinjene i forbindelse med våre møter som grunnlag for drøfting i oppgaven var ivarettatt.

2.1.1 Reform og KAST Norge

Fra KAST Norge valgte jeg å intervju den sexologiske rådgiveren som etablerte og driftet tilbudet på intervjutidspunktet.⁷ Dette var et naturlig valg da han var ansvarlig for mange avgjørende valg for hvordan den norske versjonen av KAST-modellen ble seende ut. Rådgiveren hos KAST Norge har hatt en litt annen rolle for forarbeidet og datainnsamlingen til mitt prosjekt enn de andre informantene. Vi var tidligere kolleger i ulike stillinger ved en helsestasjon for ungdom, og var dermed bekjente forut for mitt masterprosjekt. I en samtale om min forestående masterstudie og hans nye jobb som prosjektleder og rådgiver for KAST Norge foreslo han at jeg kunne basere mitt masterprosjekt på dette arbeidet. Jeg fattet interesse for dette, og vi avtalte et møte hvor også daværende seniorrådgiver i Reform, kriminolog Nina Jon var til stede. Møtet fant sted i oktober 2010 og her la vi ned noen grunnsteiner for vår kontakt. Vedkommende har også bidratt til å finne relevante informanter til prosjektet. På denne måten kan representanten for KAST sies å være en *nøkkelinformant* for mitt prosjekt (Wadel 1991 i Thagaard 2003: 67).

En annen viktig informant var en av de ansvarlige for Reformers forprosjekt til et sosialt rådgivningstiltak til kjøpere av seksuelle tjenester. Vedkommende var sentral i arbeidet med nettsiden sexhandel.no, som utgjorde et viktig kunnskapsgrunnlag for utformingen av en søknad om et kundetiltak lokalisert ved Reform.

⁷ Vedkommende sluttet i stillingen i juni 2012 og det er i dag en annen sexologisk rådgiver som drifter tilbudet.

2.1.2 Prostitusjonsfeltet – Pro sentret og Nadheim

For å få innsikt i hvordan KAST Norge ble mottatt av personer med inngående erfaring med sosialt arbeid relatert til kjøp og salg av seksuelle tjenester, hadde jeg valget mellom å intervju politiske aktører, interesseorganisasjoner eller representanter for tiltak rettet mot selgersiden av sexmarkedet. Grunnen til at jeg til sist bestemte meg for Prosentret⁸ og Nadheim⁹ var at disse har en liknende daglig drift som KAST med etablerte og godt besøkte lavterskeltilbud til personer som selger seksuelle tjenester i Oslo. Videre var deres nærhet og kjennskap til sexkjøpsmarkedet og menneskene involvert avgjørende. Deres perspektiv konsentrerer seg om personene som selger sex, og i mine øyne kunne dette være interessant å inkludere i prosjektet mitt. I ettertid ser jeg at dette var en rett vurdering, da disse representantene med letthet overførte erfaringer med skadereduksjonsarbeid for selgere av sex til spennende refleksjoner rundt skadereduksjonsarbeid for kjøpere av sex. En annen grunn til at jeg valgte disse to er at de kan synes å representere ulike tilnærminger til hva det innebærer å arbeide med skadereduksjon på prostitusjonsfeltet. Jeg hadde en viss forventning om at de ville ha ulike perspektiver på temaene som kom opp i intervjuene, da de ofte blir presentert som meningsmotstandere i debatt og forskning. Når jeg så fant at de ideologiske ulikhetene var langt færre enn likhetene, la dette også grunnlaget for en interessant drøfting av konsensusområder på feltet.

2.1.3 Bevilgende myndigheter

For å få innblikk i prosessen som førte til at KAST Norge kunne etableres, valgte jeg å intervju to av de tre myndighetsinstanser som har vært økonomisk involvert. Selv om også Oslo Kommune bevilget ressurser til forprosjektet for KAST Norge, valgte jeg bort disse. Justisminister Knut Storberget satte etter innføringen av sexkjøpsloven av en pott på ti millioner kroner øremerket forebyggende arbeid på prostitusjonsfeltet. Seniorrådgiveren i Justisdepartementet med ansvar for forvaltning av denne potten, var en viktig kilde til kunnskap og refleksjoner. Vedkommende sine begrunnelser for departementets støtte av et

⁸ Prosentret er Oslo Kommunes hjelpetilbud for kvinner og menn med prostitusjonserfaring. De tilbyr helsehjelp, rådgivning og bistand på mange felt. I tillegg fungerer de som et nasjonalt kunnskapssenter om prostitusjon.

⁹ Nadheim er Kirkens Bymisjons hjelpetilbud til kvinner og menn med prostitusjonserfaring. De driver oppsøkende arbeid på prostitusjonsfeltet og driver individuell oppfølging, kursvirksomhet og annen bistand.

smitte- og rådgivningstiltak for kjøpere av seksuelle tjenester ga et viktig innblikk i relasjonen mellom straffelov og sosial arbeid. Helsedirektoratet støtter KAST med midler fra HIV-forebyggende arbeid. Denne informantens begrunnelse for støtte til tiltaket handler følgelig i større grad om seksuell helse enn justispolitikk. Motsetningene og likhetene mellom disse to myndighetsforståelser av KAST Norges funksjon, gir grunnlag for viktige drøftelser av mål og mening med KAST Norge.

2.1.4 Politi

Som tidligere nevnt var KAST sin redegjørelse for hvilke instanser, organisasjoner og personer som hadde vært involvert i forarbeidet og oppstartsfasen av tiltaket utgangspunkt for min rekruttering av informanter. Flere politidistrikter hadde vært konsultert, og av disse valgte jeg meg ut to som kunne forventes å ha synspunkter på hva et sosialt tiltak rettet mot kjøpere av seksuelle tjenester kunne - og burde fungere som. Representantene jobber begge med håndhevelsen av kriminaliseringen av sexkjøp, hvorav den ene jobber mest operativt og den andre mer med større menneskehandelsaker og organisert kriminalitet. Den ene hadde et nærmere forhold til KAST Norge enn den andre, og dette ga også interessante utslag i refleksjoner omkring sexkjøp og sosialt arbeid med kjøpere av seksuelle tjenester.

2.1.5 Brukere av KAST Norge

Fra begynnelsen av prosjektet var det et mål for meg å gjennomføre intervju med et utvalg av KAST Norge sine brukere. Mitt forslag til KAST Norges rådgiver var at han delte ut og ga kort informasjon om mitt prosjekt til samtlige av brukerne, både til de som var innom for en kjapp smittesjekk og personer som benyttet seg av tilbudet over lengre tid. Etter innledende samtaler med rådgiveren hos KAST ble det klart at vedkommende hadde et ambivalent forhold til å opprette kontakt mellom meg og tiltakets brukere. Betenkningene gikk på ivaretagelse av brukerens opplevelse av fortrolighet med rådgiveren og KAST, og at det ikke skulle skapes en press-situasjon hvor brukeren kunne føle at han skyldte rådgiveren å stille opp når han ba om en tjeneste. Dette respekterte jeg selvsagt, da dette også går på etiske vurderinger av *frivilligheten* i det informerte samtykket. Hvor frivillig samtykke til intervju i realiteten er, avhenger av det opplevde press som kan tenkes å ligge i en tilsynelatende nøytral forespørsel (Alver 2009).

Vi kom frem til en løsning hvor rådgiveren ga ut informasjon om mitt prosjekt til personer som var i ferd med å avslutte sin kontakt med KAST, og som i hans vurdering ikke ville bli støtt av en slik forespørsel. Dette førte sannsynligvis til at et begrenset antall personer fikk direkte forespørsel om mitt prosjekt, og hadde muligens den effekt at det var personer som rådgiveren hadde fått et spesielt godt forhold til som ble forespurt. En åpnere tilgang til KAST sin brukergruppe hadde sannsynligvis gitt meg flere informanter herfra, noe som igjen muligens ville gitt et annerledes utgangspunkt for analyse. Når jeg fra begynnelsen visste at denne gruppen sannsynligvis ikke ville bli stor, forholdt jeg meg til det slik at jeg var fornøyd om jeg fikk en eller to, og at det ikke var ødeleggende om jeg ikke fikk noen. Dette ga en større forutsigbarhet enn om jeg hadde forespeilet meg et større antall fra denne informantkategorien.

Jeg utformet et eget informasjonsskriv til denne gruppen potensielle informanter. Her forsøkte jeg å formulere meg på en måte som både gjorde målgruppen interessert i å bidra, samtidig som jeg beroliget i forhold til informantenes konfidensialitet samt andre faktorer ved intervjuet og min rolle som kunne virke skremmende. Her gjorde jeg også oppmerksom på at intervjuet kunne foretas over telefon eller skype om vedkommende ikke var komfortabel med å møtes ansikt til ansikt. Jeg opprettet en egen e-postadresse som kun ble gitt ut via dette infoskrivet. Informasjonsskrivet ble også lagt ut på nettsiden til KAST Norge under fanen «forskningsprosjekt». Dette i et forsøk på å rekruttere personer som har benyttet seg av andre av KASTs tilbud. Jeg vurderte også rekruttering via andre kanaler, som nettforum om sexkjøp eller sosiale medier, da dette mest sannsynlig ville gitt intervjuer med personer som hadde kjøpt seksuelle tjenester. Etter å ha vurdert dette i forhold til mitt øvrige utvalg bestemte jeg meg for at mine informanters relasjon til KAST Norge skulle få være et avgjørende fellestrekk. Dermed falt personer som hadde erfaring med sexkjøp, men ikke kunnskap om KAST Norge utenfor mitt interessefelt.

Jeg fikk to henvendelser på e-post fra personer som hadde benyttet seg av KAST sine tilbud. Den ene hadde fått informasjonsskriv av rådgiveren og kontaktet meg på bakgrunn av dette mens den andre hadde sett informasjonsskrivet på nettsiden og kontaktet meg på bakgrunn av det. Av disse to trakk en seg etter e-postkorrespondanse over en tid, før vi rakk å møtes for intervju. Den andre møtte opp til intervju og ga meg på den måten et svært verdifullt innblikk i en brukers opplevelse av tilbudene ved KAST Norge.

2.2 Intervjuene

Forskningsintervjuet er en mellommenneskelig situasjon der kunnskap skapes i samspillet mellom, i dette tilfellet, to parter (Kvale m. fl. 2009: 51). Jeg har underveis og særlig *etter* intervjuperioden, med analyse av materialet og prosessen med å skrive en masteroppgave, innsett hvor stor betydning samspillet mellom forsker og informant har for hvilken kunnskap som produseres i intervjusituasjonen. Hvis jeg hadde hatt en annen bakgrunn og interesse ville samspillet og dermed kunnskapsproduksjonen sett annerledes ut (Kvale m. fl. 2009: 51). I det følgende vil jeg gjøre rede for intervjuprosessen og refleksjoner tilknyttet denne delen av arbeidet med masteroppgaven.

2.2.1 Forberedelser til intervjuene

Etter å ha definert noen overordnede temaer for intervjuene, begynte arbeidet med å utforme en intervjuguide tilpasset hver kategori informanter. Alle intervjuene dreide seg rundt de samme temaene, men med fokus på informantens spesialområde og interessefelt. Jeg valgte derfor en halvstrukturert intervjuform som gjorde det mulig å følge den naturlige flyten i samtalen og dermed hoppe litt mellom spørsmål og temaer (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010: 139).

Intervjuguiden var et viktig redskap for å holde fokus på de overordnede temaene, samtidig som guiden skulle gi rom for å gå dypere inn i ulike aspekter (ibid.). Dette forventet jeg skulle bli en utfordring med tanke på at jeg intervjuet personer med ulik bakgrunn, fagkompetanse og erfaring – om de samme temaene. Intervjuguidene var bygd opp med en innledende del med enklere faktaspørsmål om bakgrunn og arbeidsområde, for så gradvis å ha mer komplekse spørsmål, og til slutt «roe ned» med litt mer generelle spørsmål (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010: 139). Jeg arbeidet grundig med utforming av spørsmål, både for at de skulle være naturlige for meg å stille, lette og oppfatte, og samtidig invitere til å reflektere og «tenke høyt» for informanten. Likevel opplevde jeg at jeg ikke fulgte intervjuguiden i så stor grad som jeg la opp til på forhånd, men heller noterte meg underveis hvilke spørsmål vi var kommet inn på i løpet av samtalen. Dette bemerker Leiulfstrud og Hvinden at kun er en fordel, siden det er en fare ved å ha en fast intervjuguide at en da følger denne slavisk og ikke åpner for dynamiske vendinger i det enkelte intervju (Leiulfstrud og Hvinden 1996: 225) I ettertid innså jeg at den viktigste funksjonen intervjuguiden hadde, var

som en slags huskeliste over temaer og kanskje viktigst: et trygt holdepunkt for en nervøs masterstudent på vei til intervjuavtale.

Samtlige av intervjuene ansikt til ansikt ble gjennomført på informantens arbeidssted, med unntak av brukerintervjuet som ble gjennomført på et kontor på mitt studiested; institutt for kriminologi og rettssosiologi. Beslutningen om å ha intervjuet på informantenes hjemmebane var basert på et ønske om en trygg og komfortable ramme rundt situasjonen for dem. Dette var lettere å oppnå i et miljø hvor de følte seg hjemme og som muligens opplevdes som mer «nøytralt» for dem enn på universitetet og mer formelt enn på kafé (Repstad 2007: 87). Ett intervju ble gjennomført per telefon mens ett ble gjennomført via Skype. I telefonintervjuer går man glipp av den non-verbale kommunikasjonen man har i intervjuer ansikt til ansikt (Thagaard 2003: 92). Dette kunne være et problem om informanten var spesielt fåmælt eller nølende i sine svar. Heldigvis var denne informanten svært meddelsom og direkte i sin kommunikasjonsform. Derfor opplevde jeg ikke at så mye «gikk tapt» som kanskje kunne vært tilfelle.

Ved samtlige av intervjuene ble det foretatt lydopptak etter informantens samtykke. Dette gjorde det mulig å fokusere på samtalen, fremfor å notere ned alt informanten sa. Samtidig gjorde jeg litt notater underveis, både med tanke på mine egne oppfølgingsspørsmål og for å gi informanten litt rom til å tenke uten min fulle oppmerksomhet. Dette er en fremgangsmåte som anbefales for et rikt datamateriale, og for en god flyt i intervjuet (Thagaard 2003: 97). Intervjuene varte mellom én til to og en halv time, hvorav majoriteten befant seg rundt én og en halv time.

2.2.2 Å intervju representanter

I det følgende vil jeg fokusere på de åtte av mine ni intervjuer hvor informanten representerte en institusjon. Informantene i denne gruppen ble rekruttert på grunn av sin profesjonelle stilling og faglige tilknytning til prostitusjonsfeltet. Dette skapte et annerledes grunnlag for kommunikasjonen mellom intervjuer og informant enn om de hadde vært rekruttert som privatpersoner. I metodelitteraturen er det som regel et fokus på intervjusituasjoner der informanten har lavere status enn intervjueren. Da knyttes også utfordringene i intervjusituasjonen til denne statusforskjellen, og på å finne en balanse mellom å få frem fyldig informasjon, samtidig som man viser empati og respekt og unngår å støte informanten fra seg (Repstad 2007: 88). I såkalte «eliteintervjuer» hevder Kvale at dette asymmetriske

maktforholdet kan bli oppveid av intervjupersonens maktstilling (Kvale m. fl. 2009: 158). Dette opplevde jeg for så vidt at var tilfelle og jeg måtte «strekke meg» litt for å kunne føle meg likeverdig som mine intervjupersoner i situasjonen. Dette innebar å kle meg litt mer formelt enn vanlig, forsøke å ikke vise nerver, men heller spille en rolle som litt mer erfaren i «gamet» enn jeg egentlig var. Viktigst av alt var likevel at jeg på forhånd hadde satt meg godt inn i informantens spesialfelt, og forberedt gode spørsmål som vedkommende selv fant interessante. Dette er også erfaringen som blir formidlet i forbindelse med denne typen intervjuer, at en må gjøre «hjemmeleksen» sin for at informanten ikke skal se på intervjuet som bortkastet tid (Kvale m. fl. 2009: 158.).

En av utfordringene i disse intervjuene var å møte noen av informantenes uttalte ønske om ikke å gi svar basert på personlige meninger, da de ble intervjuet som representant for en organisasjon eller instans. Istedet forsøkte jeg å henvise til deres profesjonelle vurdering. Ved et par anledninger ble jeg rettet på når jeg begynte et spørsmål med: «Hva er din mening om...?». Dette gjorde at jeg lærte meg å formulere meg på en måte hvor informantene kunne gi meg sine vurderinger uten å gå utenfor sin profesjonelle rolle. Kvale skriver at dette er en vanlig utfordring ved «eliteintervjuer», og at informantenes høye status gjør at man kan utfordre deres uttalelser med provokasjoner som kan skape ny innsikt (Kvale m. fl. 2009: 159).

Når en setter seg fore å intervju personer med en klart høyere status enn deg som masterstudent er det likevel viktig å reflektere over hva ditt ansvar som intervjuer innebærer i dette henseende. Det har vært reist kritikk mot litteraturen om eliteintervjuer for å miste av syne de skiftende og uforutsigbare maktrelasjoner som kan oppstå i et intervju (Smith 2006). Kathrine Bygnes (2008) påpeker at dette aspektet er spesielt viktig i en norsk sammenheng hvor likhetsidealer står sterkt, og hierarkier ikke fortoner seg likt eller har like utslag som for eksempel Frankrike (Bygnes 2008: 5). Hun skriver spesifikt om utfordringen ved å bruke elitebegrepet om ledere av sosiale organisasjoner i Norge, noe som har relevans i forhold til mitt utvalg.

Jeg reflekterte underveis over at jeg som kriminologistudent med et fokus på styring og normativitet kunne fremstå som kritiker for mine informanter. Denne dimensjonen opplevde jeg at var til stede i noen av mine intervjuer, men i en særlig utstrekning i ett av dem. Her var tonen oss i mellom god innledningsvis, men jeg måtte forklare flere ganger hvilket tema jeg var interessert i. Dette kan ha skyldtes at vedkommende hadde sett for seg et annet fokus for

intervjuet, fordi da det så ble klart hva mitt interessefelt var stilte informanten seg nærmest uforstående til mitt prosjekt. Dette bidro til at mine spørsmål ikke ga noen særlig spesifikke svar. Ved de senere intervjuene var jeg derfor påpasselig med at intervjupersonen var innforstått med mitt interesseområde og hvorfor jeg ønsket et intervju med vedkommende (Thagaard 2003: 84).

En grunn til at det nevnte intervjuet ikke ble av de beste, kan ha vært at vedkommende som sa ja til intervjuet ikke var den jeg innledningsvis ønsket å intervju innen den aktuelle institusjonen. I de andre intervjuene hadde informantene forkunnskap om KAST Norge, og flere av dem hadde vært i kontakt med rådgiveren under forarbeidet og oppstarten av tiltaket. Dermed hadde jeg en forsikring om at de hadde kunnskap om og interesse for temaet for mitt prosjekt. Tross disse elementene, er intervjuet likevel et godt grunnlag for analyse, og representerer et perspektiv jeg muligens ikke ville fått tilgang til ellers. Erfaringene med dette intervjuet gjorde meg også bevisst på den positive effekten de øvrige informantenes kjennskap til KAST og tidligere samtaler med rådgiveren derfra hadde på de resterende intervjuene mine.

2.2.3 Å holde fokus og spare på kruttet

Mange av personene jeg har intervjuet har til felles at de er svært engasjerte i både sitt eget arbeid og i de temaene jeg var interessert i å prate om. Dette skapte gode utgangspunkt for innholdsrike intervjuer og et spennende materiale for analyse. En utfordring knyttet til dette var i noen intervjuer å holde samtalen innenfor mitt interessefelt, og i andre intervjuer å samle alle de gode refleksjonene på bånd, og ikke la de «gå til spille» før og etter intervjuet formelt var satt.

Om jeg begynte for tidlig å redegjøre for meg og mitt prosjekt, kunne informanten være i gang med spennende refleksjoner før vi var kommet på plass og båndopptakeren var i gang. Dette opplevde jeg særlig ved et tilfelle hvor tonen var svært god og praten satt løst over telefonen og på vei til møterommet. Idet vi satte oss ned sa jeg «Er det noe mer du lurer på før vi setter i gang?», og dermed kuttet jeg resolutt i den naturlige flyten som var etablert. Thagaard påpeker at lydopptak bidrar til å gi intervjuet et formelt preg, på godt og vondt (Thagaard 2003: 97). I denne situasjonen ville ikke løsningen vært å sette på båndopptakeren uten å bemerke det, av etiske hensyn. Den lærdommen jeg fikk av dette var heller at småprat på vei til intervjustedet bør handle om løst og fast, som småprat ellers.

Å ikke slå av båndopptageren for tidlig var også en viktig lærdom jeg fikk i et av de tidlige intervjuene. Vi avsluttet intervjuet før jeg fulgte med til vedkommende sitt kontor for å låne en bok. Når vi der kom inn på svært interessante emner, spurte jeg om det var greit å sette på båndopptakeren igjen og ba informanten gjenta hva vedkommende hadde sagt. Med dette fikk jeg etablert at denne praten etter intervjuet også ble innlemmet i mitt materiale, noe som sikrer ivaretagelse av etiske hensyn til at dette var etter at intervjuet formelt var avsluttet (Kvale m. fl. 2009: 142).

En annen utfordring var å stille spørsmål om generelle temaer som sexkjøp eller kriminalisering på en måte hvor jeg ikke fikk for generelle og intetsigende svar. I mitt andre intervju opplevde jeg at spørsmålene mine var for vage og uspesifikke slik at informanten endte opp med å prate om ting som var litt på siden av mitt interessefelt. Pål Repstad (2007) påpeker at et fleksibelt og ledig intervju ikke er det samme som en uforberedt samtale. Tvert om kreves nøye planlegging av hvilke temaer en vil ta opp, for at fleksibiliteten ikke bare skal føre til irrelevant snakk (Repstad 2007: 79). Dette var en svært verdifull erfaring for meg som gjorde at jeg i de senere intervjuene konsentrerte spørsmålene direkte mot den del av informantens spesialområde jeg var opptatt av. I tillegg ba jeg ofte om informanten kunne utdype svarene eller komme med eksempler på situasjoner som kunne belyse synspunktene. Dette, sammen med gode oppfølgingsspørsmål, ga fyldige og reflekterte svar (Thagaard 2003: 86). Kvale påpeker at intervjuere som vet hva de spør om og hvorfor de spør, vil forsøke å avklare de meningene som kommer frem som er relevante for den senere analyseprosessen (Kvale m. fl. 2009: 146). Denne tydeliggjøringen av intervjupersonenes utsagn bidro også til at jeg ved analysen av intervjumaterialet hadde et sikrere utgangspunkt for tolkning.

2.2.4 Intervju med bruker av KAST

Utfordringene tilknyttet intervjuet med en bruker av KAST Norge sine tilbud, skilte seg fra de øvrige i materialet mitt på flere måter. Denne informanten hadde selv tatt kontakt med meg som forsker og sagt ja til et intervju om sitt møte med KAST og erfaringene derfra. Jeg hadde med vilje lagt vekt på at det var disse erfaringene intervjuet ville dreie seg om og ikke nødvendigvis andre aspekter ved sexkjøpserfaringen. Dette var også en viktig avgrensning for min egen del, siden en grundig fordypning i denne personens historie rundt sexkjøp og tanker og følelser tilknyttet dette ville plassere intervjuet på siden av mitt øvrige materiale.

Dette intervjuet skilte seg fra de andre ved at vedkommende ble intervjuet som privatperson og ikke i kraft av en profesjonell rolle. Dette gjør kontakten mellom forsker og informant mer sensitiv, og krever ytterligere etiske refleksjoner fra forskerens side (Kvale m. fl. 2009: 81). Intervjusituasjonen ble forventet å oppleves som sårbar for vedkommende da deler av den informasjonen jeg ønsket fra ham var av en personlig og sensitiv art. Jeg var forberedt på at vedkommende ville være vår ovenfor mine reaksjoner på hans handlinger. I forkant av intervjuet forberedte jeg meg på et møte med en person som kunne være engstelig for ulike aspekter. Scenarier jeg forberedte meg på var at han kunne unnlate å møte opp, trekke seg underveis, bli sint eller støtt av et spørsmål, eller oppføre seg ubehagelig ovenfor meg.

I Ingrid Smette (2003) sin intervjustudie av menn som hadde kjøpt sex reflekterer hun over hvilken betydning det at hun var kvinne hadde i intervjusituasjonen med mennene. I likhet med Smette, opplevde jeg ikke situasjonen som påtrengende på noen måte. Jeg tror heller, som Smette påpeker, at det å bli intervjuet som representant for en stigmatisert kategori, bidro til at min informant forholdt seg så korrekt og reservert som han gjorde (Smette 2003: 58). Ved et tilfelle opplevde jeg at han ville forholdt seg annerledes om jeg hadde vært mann og det var da han nølte med å fortelle om de seksuelle handlinger han hadde deltatt i under sexkjøpssituasjonen. Dette var uproblematisk, da jeg ikke la vekt på å få detaljert informasjon om denne situasjonen.

I løpet av vår e-postkorrespondanse hvor vi avtalte tid og sted for møte fikk jeg et inntrykk av at brukerinformanten ikke var bekymret for møtet med meg, men heller for å møte noen han kjente på intervjustedet – siden han selv var student. Dette løste vi ved å avtale tidspunkt for intervjuet etter normal arbeidstid, når det var mindre sannsynlig å møte kjente. I tillegg forklarte jeg at jeg ville forberede en alternativ bakgrunn for vår intervjuavtale om noen spurte. Vi avtalte å møtes utenfor mitt studiested for så å gå inn på et kontor. Når tiden for intervjuet kom, møtte han opp til avtalt tid og virket nervøs, men forberedt. Vi møtte ingen kjente, og han virket lettet over dette.

En av de tingene jeg ønsket i dette intervjuet, var at han ikke skulle være redd for min reaksjon på at han hadde kjøpt sex. Jeg innledet derfor med å redegjøre for min interesse og posisjon, og at jeg ikke er ute etter å felle noen moralsk dom over mine informanter. Hans svar var interessant nok i seg selv; han tenkte at siden KAST-rådgiveren hadde gått god for meg, ville ikke jeg være annerledes enn ham i innstilling til personer med sexkjøpserfaring. Etter å ha forsikret om at han kunne trekke seg når som helst eller reservere seg fra å svare på

spørsmål, samt at han ville være helt anonym i masterpublikasjonen, slo vi på båndopptakeren og begynte intervjuet.

2.3 Behandling av datamaterialet

Jeg benyttet lydopptak ved samtlige intervjuer etter samtykke fra informanten. Lydfilene ble så overført til mitt brukernavn og passord-beskyttede hjemmeområde på UIOs server, for så å slettes fra lydopptakeren. Fysiske utskrifter av datamaterialet ble oppbevart i låst skap.

2.3.1 Anonymisering og sensitive personopplysninger

Det ble ikke registrert direkte identifiserbare opplysninger om noen av mine informanter. De fleste lydfilene og intervjutranskripsjonene ble under datainnsamlingen merket med personens tittel og arbeidssted, som «seniorrådgiver Justisdepartementet». Denne formen på «personalia» anvendes for de fleste informantene i masteroppgaven. I og med at dette er et lite felt, er mine informanter indirekte identifiserbare for personer som er godt kjent med arbeid tilknyttet sexkjøpsloven, seksuell helse og prostitusjonsfeltet.

Intervjuene med polititjenestemennene ble merket med «Politi (Fylke)». Etter ønske fra en av politi-informantene, utelates informasjon om regional tilhørighet når disse refereres til i masteroppgaven. Disse er dermed i utgangspunktet ikke indirekte identifiserbare. Likevel vil det være mulig for personer som kjenner politiets arbeid med prostitusjon og menneskehandel inngående å identifisere informantene gjennom opplysninger om deres arbeidsmåte og tilnærming til feltet. Intervjuet med brukeren ble merket med «Bruker KAST». Dette intervjuet inneholdt andre typer informasjon enn i de øvrige intervjuene. Her fikk jeg vite om sensitive opplysninger tilknyttet vedkommendes erfaring med en sexkjøps-situasjon og opplysninger om dennes relasjon til sin familie og samboer. Denne informanten, og personer han har referert til i sin samtale med meg, har dog vært fullstendig anonymisert i mitt datamateriale, og informanten henvises kun til som «Bruker KAST».

2.3.2 Transkribering og bruk av sitater

På samme måte som intervjuet innebærer en produksjon av mening og kunnskap, tilfører transkribering av muntlig tale en videre tolkning av innholdet i samtalen. Kvale siterer Mishler (1991): «Forskjellige transkripsjoner er konstruksjoner av forskjellige verdener som

hver for seg er utformet for å passe inn i våre egne teoretiske antakelser, og for å gi oss anledning til å utforske det de innebærer» (Mishler 1991 i Kvale m. fl. 2009: 194).

2.4 Analyse og tolkning

Den teoretiske rammen for tolkning av mitt datamateriale er nært knyttet til en forståelse av den sosiale virkelighet som en sosial konstruksjon. Uten å skulle bekjenne meg til en oppfatning av at menneskeheten ikke deler noen felles «førsosiale» holdepunkt, bygger jeg min analyse på at oppfatninger av hva som er *sant* og *meningsfullt* er subjektivt og alltid allerede fortolket av den som ytrer en mening om den (Bo 2005: 51). Dette er ikke et kontroversielt utgangspunkt for et akademisk arbeid, men heller en følge av vitenskapsteoretisk utvikling. Fra en positivistisk forståelse av at samfunnsforskningens oppgave var å avdekke sosiale fenomeners indre essens, handler studier i en sosiologisk tradisjon i dag ofte om å avdekke de *ulike* måtene å forstå et fenomen på. I tillegg har erkjennelsen av at forskeren ikke er et nøytralt objekt for kanalisering av vitenskap, vokst seg sterk og betydningsfull. Dette fører til at forskeren alltid må medregne seg selv i prosessen, som Inger Glavind Bo utdyper:

Det betyr at vitenskap ikke kan oppfattes som en afspeiling af 'virkeligheden' og ud fra en korrespondanceteori, hvor der kun findes én sand afspeiling eller én sand korrespondance. I modsætning hertil må vi forstå skabelsen af viden som en måde, der er med til at konstituere 'virkeligheden' blant flere mulig måder (Bo 2005: 52).

Man kan så stille spørsmålet; hva er det da forskeren tilfører med sin vitenskap? Braun og Clarke (2006) hevder at man med en konstruktivistisk, fortolkende tilnærming ikke søker etter den individuelle motivasjon eller psykologi i en kontekst. Heller søker man med denne tilnærmingen å teoretisere den sosiokulturelle kontekst og de strukturelle forhold som ligger *bak* informantenes svar og refleksjoner (Braun og Clarke 2006: 85). Dette er på et vis et skummelt utgangspunkt for analyse, da man ved å ønske å avdekke meningen *bak* sine informanternes utsagn setter seg i fare for å enten tillegge disse en skjult agenda, eller en posisjon som marionett for en overgripende struktur. Dette er en problematikk som gjennom hele prosessen med dette masterprosjektet har vært til stede i min bevissthet. I det følgende vil jeg redegjøre for selve analysen av mitt datamateriale, men også for forhold som kan ha påvirket analysen og slik formet denne masteroppgavens teoretiske og analytiske fokus.

2.4.1 Tematisk analyse

Allerede tidlig i intervjuprosessen fanget en tematikk min interesse. For hvert intervju ble oppfatningen av et liknende mønster hos informantenes svar fremtredende. Dette var selvfølgelig oppmuntrende, da det ga meg tro på prosjektet mitt og et spennende materiale å skrive om. Tove Thagaard (2003) skriver om hvordan analyser av kvalitative data er en fortløpende prosess hvor analytiske valg tas allerede underveis i datainnsamlingen. Som forsker utvikler man sin forståelse fra et tidlig tidspunkt, og kan med fordel begynne analysearbeidet tidlig slik at man etter hvert kan vurdere hva som er relevant informasjon (Thagaard 2003: 109). Dette påpeker også Braun og Clarke (2006), og de minner om at en derfor bør begynne å skrive tidlig i prosessen for å dokumentere de ideer og potensielle vinklinger som kan bli viktig i senere deler av analysearbeidet (Braun og Clarke 2006: 86). På en måte begynte analyseprosessen for meg allerede ved utarbeidelsen av problemstillingen. I spørsmålet om KAST eventuelt har en kontrollfunksjon tilrettelegges det for et fokus på kontroll i ulike former. Og i utarbeidelsen av prosjektbeskrivelsen trakk jeg frem teorier om normstyring, indirekte kontroll og synet på sunn seksuell helse.

Interessen for et mønster tidlig i intervjuprosessen gjorde meg urolig for å foregripe funn i det endelige materialet før alle intervjuene en gang var gjennomført. Min frykt var at dette ville føre til at jeg konkluderte uten tilstrekkelig grunn i datamaterialet og en overdreven konstruksjon av sammenhenger. Vissheten om denne faren gjorde meg påpasselig med å foreta en grundig analyse når alt materialet forelå. Fremgangsmåten for denne prosessen baserte jeg på Braun og Clarke (2006) sin gjennomgang av stegene i en *tematisk analyse*. Disse fremhever seks steg for analyse, men for meg har de tre første vært viktigst. Det første steget skjer under transkribering av dataene, hvor de første ideene nedskrives og reflekteres rundt. For meg fungerte det godt å la selve transkriberingen foregå uten mye notering underveis, men jeg uthevet sitater som virket spesielt interessante og noterte ideer gjerne etter at et intervju var ferdigtranskribert.

For å undersøke holdbarheten til en tematikk jeg opplevde å fange opp tidlig, var neste steg omfattende. For å finne *koder* til å gå gjennom hele materiale med, gikk jeg først gjennom alle intervjuer og lette etter påstander og oppfatninger. Ved å gå gjennom intervjuene og notere ned hver gang informanten kom med en påstand relatert til mitt interesseområde, for så å fremheve de påstandene som etter hvert viste seg å gå igjen, kom jeg tilslutt frem til seksten påstander, eller koder. Neste steg i Braun og Clarks oppskrift er å så samle disse kodene til

potensielle tema, og på den måten samle all relevant data for hvert tema (ibid: 87). De seksten kodene ble etter mye om og men samlet under fem temaer. Her er to av temaene med sine respektive under-koder:

- ***Bilder av sexkjøperen - Hvem er kjøperen, hva opplever han og hva trenger han?***

Kjøperen menneskeligjøres / offergjøres

Kjøp av sex kan være uttrykk for psykisk ubehag / personlige problemer

Det er viktig å synliggjøre / ansvarliggjøre kjøperen av seksuelle tjenester

- ***Endring kommer innenfra – og endring er målet.***

Gi folk informasjon slik at de blir i stand til å ta det beste valget for seg selv

Ta utgangspunkt i klientens behov og legge til rette for en refleksjonsprosess

Brukerstyrt samtale skaper reell endring hos klienten

Når personen er sårbar har man mulighet til å påvirke

Når jeg så systematisk gikk gjennom alle de transkriberte intervjuene igjen, merket jeg materialet tematisk, og kodet det samtidig. For hvert steg av denne prosessen, fra å notere interessante påstander til å kode materialet med temaer, kom jeg nærmere å kunne analysere de foreløpige funnene av mine intervjuer. Jeg fant at mye av den innledende tolkningen holdt vann etter analyseprosessen. Dette kan selvsagt ha blitt påvirket av den teoretiske rammen for min interesse, og at jeg på et vis lette etter bekreftelse på de sammenhenger jeg så tidlig i prosessen. Braun og Clarke påpeker at dette må sees som en uunngåelig del av tematisk analyse, og at man ikke kan si at «temaer vokser frem» uten forskerens påvirkning:

The language of "themes emerging" can be misinterpreted to mean that themes "reside" in the data, and if we just look hard enough they will "emerge" like Venus on the half shell. If themes "reside" anywhere, they reside in our heads from our thinking about our data and creating links as we understand them (Ely 1997: 205-6 i Braun og Clarke 2006: 80).

Som Leiulfsrud og Hvinden påpeker vil enhver lesing av datamaterialet mitt føre til en konstruering av virkeligheten, da jeg trekker på min forforståelse og sosiale bakgrunn. Min tolkning vil være annerledes enn andres med annen fagbakgrunn eller interesseområde, og det er ingen grunn til å legge skjul på dette (Leiulfsrud og Hvinden 1996: 232).

2.4.2 Tillegglitteratur

De foreløpige funnene som ble gjort på bakgrunn av intervjuene med mine informanter, handlet om en tilsynelatende konsensus på flere felt. Dette gjorde at jeg ønsket å samle inn mer informasjon om tidligere tiders perspektiver på kjøp av sex – og reguleringstiltak tilknyttet dette. Til kapittel 3 samlet jeg dermed litteratur som kunne bidra til å belyse de ulike tilnærmingene til kjøp av seksuelle tjenester som redegjøres for i kapitlet. Dette var ingen ekstensiv litteraturanalyse, men et løst utvalg bøker og artikler som kunne bidra til økt forståelse for perspektiver på sexkjøp opp gjennom fortrinnsvis den norske historien, men også den svenske, da den var aktuell som sammenlikning. Mitt mål med dette var å kunne belyse det nære forholdet jeg opplevde å finne mellom de anbefalinger forskning på kjøpere av seksuelle tjenester har bidratt med - og utarbeidelsen av KAST Norge. Dette har også gjort det mulig å trekke frem eksempler der informantenes støtte av KAST som tiltak kan sies å bryte med ideologiske premisser andre informanter fremholder som avgjørende for et tilbud rettet mot kjøpere av seksuelle tjenester.

2.4.3 Relasjonen til KAST Norge

Som redegjort for tidligere i metodekapitlet, kjente jeg en av mine informanter fra tidligere arbeidssted. Pål Repstad (2007) redegjør for en rekke utfordringer med å forske på et felt hvor man kjenner de involverte. En fare er at man mister den akademiske distansen, og driver selvsensur for ikke å legge seg ut med venner eller bekjente man skal treffe igjen senere (Repstad 2007: 39).

På det innledende møtet mellom meg, rådgiveren ved KAST og daværende seniorrådgiver Nina Jon ved Reform, var det et tema om min studie skulle ta form av en evaluering av KAST Norge. Dette fant vi fort ut at ikke var aktuelt. Vi kom fram til at min studie skulle ta utgangspunkt i KAST Norge, men at alle valg ut over dette var opp til meg med råd fra min veileder. Dermed er ikke dette noen form for oppdragsforskning, da det ikke forekommer et akademisk oppdrag, økonomisk kompensasjon eller avtale om overdragelse av rettigheter på materialet (Kaiser m. fl. 2003). Likevel er det aspekter ved dette som bør drøftes og reflekteres over fra min side.

En faktor vi diskuterte på det innledende møtet var hvordan vi best kunne etablere dette samarbeidet uten at den vitenskapelige kvaliteten ville forringes. En fare vi forutså ved et slikt

samarbeid kunne bli at jeg opplevde et press for å sette KAST Norge i et spesielt positivt lys eller underspile funn som kunne virke negativt på KAST sin støtte fra myndigheter eller fagfelt. Dette opplevde jeg å få tydelig forsikring om at ikke var ønskelig fra deres side. Mitt inntrykk var at Reform og KAST så det som positivt i seg selv at en masterstudie ble basert på KAST Norge. De ytret likevel et håp om at denne studien kunne bli verdifull for den videre driften av KAST Norge, og at mine funn og analyser av dem kunne bli anvendt i arbeidet med kjøpere av seksuelle tjenester. Dette er det aspektet som kan minne om oppdragsforskning (Kaiser m. fl. 2003), og som sannsynligvis har hatt en form for påvirkning meg underveis.

En slik forsiktig forventning fra KAST sin side kunne fort ha innebåret et dilemma om jeg i løpet av prosessen hadde oppdaget store problematiske faktorer ved tiltakets utforming, som de selv ikke var innforstått med. Allerede fra starten av hadde jeg en oppfatning av at refleksjoner rundt makt og styring i sosialt arbeid var noe som KAST, og en rekke av de potensielle informantene, selv forholdt seg til. Dette fikk jeg bekreftet i intervjuene, da jeg ikke la skjul på min interesse for den underliggende maktfunksjonen sosialt arbeid har. Jeg kan likevel konstatere at dette har vært en kilde til bekymring for meg underveis, og jeg må innrømme at jeg etter analyse- og skriveperiodens slutt er glad for at jeg fortsatt kan si at jeg er entusiastisk til KAST Norge og deres tilbud til kjøpere av seksuelle tjenester. Når det er sagt, vil jeg påstå at grundigheten i analysen og drøftingen av mine funn i denne oppgaven ikke bærer preg av en mangel på akademisk distanse eller frykt for å problematisere.

2.4.3.1 Deltagelse i referansegruppe

Jeg fikk også spørsmål om å delta i en referansegruppe bestående av ulike fagpersoner som skulle møtes med jevne mellomrom for å diskutere og komme med innspill på ulike temaer tilknyttet KAST Norge. Dette sa jeg ja til og har i løpet av masterarbeidet deltatt på fire møter med referansegruppen. På de to første var møteleder prosjektlederen som også var min informant, og på de to resterende var møteleder KAST Norge sin nye prosjektleder. På disse møtene har jeg deltatt som masterstudent, og for det meste hatt en reservert rolle. Jeg har klargjort på forhånd at jeg ikke kan gi informasjon basert på mitt datamateriale eller gi min vurdering om hvordan KAST Norge skal driftes eller utvikles. Ved de tilfellene jeg har tatt ordet, har det vært for å gi opplysninger basert på tidligere forskning om kjøpere av seksuelle tjenester.

Verken disse møtene eller kontakten med ansatte ved Reform eller KAST Norge er en del av mitt datamateriale. Jeg ser på denne kontakten som verdifull bakgrunnsinformasjon som forhåpentligvis har hjulpet meg til å lage en relevant og interessant masterstudie. Denne kontakten har likevel nødvendigvis preget mitt prosjekt, da jeg har blitt kjent med personer som jeg også forholder meg til i min oppgave. Repstad (2007) påpeker at den positive interesse og motivasjon kjennskap til feltet kan gi, ikke må bikke over i «å lage festskrift i stedet for forskning», men at samfunnsforskere generelt grundig internaliserer en rekke sperrer mot dette (Repstad 2007: 39). Til dette vil jeg tilføye at min tidligere kjennskap til personer og institusjoner i dette feltet, har gjort at jeg muligens har en ennå sterkere refleksjon rundt grensen mellom akademiske vurderinger og personlig engasjement enn jeg ville hatt med et helt ukjent felt.

3 Kjøp av seksuelle tjenester: Sannheter, politikk og styringstiltak.

Som sosiale fenomener flest, har kjøp og salg av seksuelle tjenester blitt forstått på en rekke måter gjennom tidene. Hvordan et fenomen blir omtalt og definert av samfunnet det er en del av former og legger grunnlag for de tiltak som gjøres for å imøtekomme eventuelle problemer tilknyttet fenomenet. Og det som forstås som et sosialt problem i en kontekst kan sees som en naturlig del av den sosiale orden i en annen, så også i høyeste grad med prostitusjon. Som følge av Spector og Kitsuses (1977) forskning på hvordan sosiale problemer konstrueres via samfunnets forståelse og kategorisering av dem, blir det viktig å undersøke *hvordan* prostitusjon i ulike kontekster forstås, debatteres og reguleres.

Dette kapitlet vil dreie seg om historiske og kulturelle perspektiver på kjøp av sex. Ved å redegjøre for et knippe «sannheter» om mannlig seksualitet og fenomenet prostitusjon, vil jeg forsøke å bidra til en bedre forståelse av dagens situasjon. Hvilken versjon av sannheten er henholdsvis kriminaliseringen av sexkjøp, og opprettelsen av et rådgivningstilbud for sexkjøpere, basert på? Perspektivene som presenteres i dette kapitlet kan sees som teoretiske retninger eller ideologiske standpunkt, og underveis redegjøres det for hvordan kjøp av sex i den aktuelle kontekst ble forstått – som et privat, politisk, moralsk, psykososialt eller juridisk anliggende. Posisjonene som redegjøres for er den funksjonalistiske, den patriarkatsteoretiske, den sosialkonstruktivistiske, den liberalistiske, og til slutt en form for individorientert posisjon som vektlegger individers *agens* og prinsipielle valgfrihet som handlende subjekt.

Inspirert av Margaretha Järvinens kategorisering av ideologi og kontroll av prostitusjon i *Of Vice and Women* (1993) starter denne gjennomgangen med en funksjonalistisk forståelse av prostitusjon. For å utdype denne forståelsens sammenheng med mannlighetsidealer og syn på mannlig seksualitet, redegjøres det for fremveksten av et ideal om *den borgerlige karakter*. Den avgjørende balansen mellom virilitet og selvbeherskelse som konstituerer idealet for den borgerlige mannligheten, kan med letthet gjenfinnes i senere kontekster. Järvinen foretar en gjennomgang av historiske perspektiver på først og fremst kvinners salg av seksuelle tjenester, og drøfter de ideologiske føringer som ligger til grunn og de kontrolltiltakene som hver av disse førte med seg. Hun viser i sin redegjørelse til hvordan både feministiske forklaringer og senere sosialinteraksjonistiske eller konstruktivistiske forklaringer har blitt lansert som motreaksjoner mot den standhaftige funksjonalistiske forklaringsmodellen

(Järvinen 1993). I min gjennomgang vil en klarere grense trekkes mellom strukturorienteringen i både patriarkatsteori og funksjonalisme, og de individorienterte sosialkonstruktivistiske tilnærmingene som forskningen bekjenner seg til i dag. Moderne mannsforskning, performativitetsteorier og queerteoretisk kritikk av den patriarkatsteoretiske forståelse av menns seksualitet utgjør slik jeg ser det et avgjørende aspekt for kundeforskningen, og dermed reguleringstiltak som er i takt med denne.

Slik følger den historiske gjennomgangen også den overgangen fra et fokus på system til et fokus på individ mange teoretikere hevder å finne i både forklaring og kontroll av problematisk atferd. I søken etter å finne ut av det ideologiske grunnlaget for et rådgivningstiltak til kjøpere av seksuelle tjenester redegjør jeg for er ulike aspekter av denne individualiseringsprosessen. En sentral vesensforskjell mellom et liberalistisk og et sosialkonstruktivistisk syn på sexkjøp ser ut til å gjentas innenfor både et strukturperspektiv og et individperspektiv; nemlig forståelsen av kjøp og salg av seksuelle tjenester som *fritt valg* eller *tvang*.

Denne gjennomgangen har som formål å vise hvordan lokal kunnskapsproduksjon nøye henger sammen med, og igjen påvirkes av, de reguleringstiltak som utformes på grunnlag av kunnskapen. Når det kommer til utforming av politikk og styringstiltak rundt kjøp av seksuelle tjenester er det derfor viktig å understreke den avgjørende rollen forskningen på kunder i prostitusjonen har hatt på konkret politikk. Dette er likevel ikke et forsøk på å gi en uttømmende oversikt over diskurser tilknyttet emnet. Heller er målet å legge et grunnlag for diskusjon av mitt materiale og dagens situasjon og vise at både kriminalisering av sexkjøp og etableringen av et sosialt tilbud til kjøpere av seksuelle tjenester er basert på spesifikk ideologisk viten. Det gjensidig produktive forholdet mellom kunnskapsproduksjon og utforming av juridiske og sosiale tiltak kan belyses av Foucaults begrepspar makt/viten. Vi er utsatt for sannheten, skriver Foucault:

In another way, we are also subjected to truth in the sense in which it is truth that makes the laws, that produces the true discourse which, at least partially, decides, transmits, and itself extends upon the effects of power. In the end, we are judged, condemned, classified, determined in our undertakings, destined to a certain mode of living or dying, as a function of the true discourses which are the bearers of the specific effects of power (Foucault og Gordon 1980: 94).

Gjennom produksjon av sannhet bekreftes, endres og reproduseres den til en hver tid gjeldende definisjon av hva som er juridisk og moralsk *sant* og *rett*. Dette kapitlet er et forsøk på å sette tidligere tiders sannheter i kontakt med vår tids sannheter, og slik forstå grunnlaget for dagens sosiale og juridiske regulering av kjøp av seksuelle tjenester.

3.1 Sexkjøp som samfunnsfunksjon

Samfunnets syn på kjøp av sex var på 1700 og 1800-tallet svært avhengig av mannens sosiale anseelse og klassebakgrunn. Unge menn fra borgerskapet var forventet å ha seksuell erfaring før de trådte inn i ektestanden. Samtidig ble det ansett som svært viktig at de unge kvinnene av samme klassebakgrunn var jomfru før de ble gift. I de skandinaviske storbyene var klasseforskjellene store, og dette dilemmaet ble løst ved at kvinner fra lavere sosiale lag tilbød seksuelle tjenester. Disse kvinnene hadde en viktig funksjon for borgerskapet, og «beskyttet» på denne måten dyden til de ugifte kvinnene av borgerskapet (Roberts 1992). Denne bruken av prostitusjon som beskyttelse av ekteskapsinstitusjonen opptrer innen en funksjonalistisk forståelse av samfunnet. I et slikt perspektiv forstås prostitusjon som en naturlig og universell del av samfunnet, et tidløst sosialt fenomen som har eksistert i alle tider (Järvinen 1993:17).

Videre bygger en slik forklaringsramme på en forståelse av biologien som den sterkeste kraft når det gjelder kjønn, seksualitet og sosiale fenomener knyttet til dette. I *Making Sex* (1990) redegjør Thomas Laqueur for hvordan det rundt begynnelsen av 1800-tallet foregikk et intenst arbeid for å forklare de biologiske forskjellene mellom kvinner og menn. Han refererer til Moreau (1803) som slo fast: "Not only are the sexes different, but they are different in every conceivable aspect of body and soul, in every physical and moral aspect" (Moreau 1803 i Laqueur 1990: 5). Dette ble fundert i blant annet cellebiologi, hvor det ble slått fast at menns celler var *kataboliske* og utstrålte energi, mens kvinners celler var *anaboliske* og lagret og konserverte energi. Moreau og hans meningsfeller konkluderte med at de fysiologiske og mentale følgene av dette var at kvinner ble passive, konservative, stabile og late mens menn ble aktive, energiske, ivrige og foranderlige (Laqueur 1990: 6). Naturforklaringer om at menn hadde en sterkere seksualdrift enn kvinner sto sterkt, og handlet om at menn var predisponert til å spre sine gener til flest mulig. Den kvinnelige seksualiteten var uløselig knyttet til moderskapet, og kvinner var ikke ventet å ha andre behov utover å ha omsorg for og oppdra barn (Liliequist 2006:177).

Fordi gifte kvinners sosiale funksjon var så nært knyttet til reproduksjon og omsorg, ble de også forventet å være nærmest aseksuelle. Da ekteskapet ble sett på som en av kjerneinstitusjonene i samfunnet, aksepterte man at menn av borgerskapet fikk sine sterke behov dekket annensteds. Dette betød ikke at sex utenfor ekteskapet var bredt akseptert, kun innenfor et spesielt sosial sjikt og kun for å opprettholde ekteskapets ukrenkelighet. Smette (2003) hevder at det avgjørende for samfunnets fordømmelse av en seksuell relasjon heller handlet om å krysse grensen mellom privat og offentlig rom. Det at seksualiteten fikk utspille seg i et rom hvor det ikke hørte hjemme, var i denne tolkningen mer uakseptabelt enn om betaling for seksuelle tjenester var involvert eller ikke (Smette 2003: 75).

Den svenske etnologen Jonas Frykman (1996) hevder at promiskuitet var det bærende elementet for fordømmelsen, og at de moralske reaksjonene var sterkere mot kvinner enn mot menn (Frykman 1996: 172). Dette gjenspeiles i at det var vanlig å stemple en ugift kvinne som hore om hun ble gravid. Begrepet ”å drive hor” var opprinnelig knyttet til å ha seksuell omgang med andre enn ektemaken (Stenseth 1997: 161). Faren til det «uekte barnet» skulle helst gifte seg med kvinnen, men dette var avhengig av hans sosiale status. Frykman påpeker at det var kvinnen som gjennomgikk statusendringen ved å prostituere seg; det fantes ingen rolle som ”horkarl” (Frykman 1996: 173). Samtidig vektlegger andre forskere at borgerskapets sønner på denne tiden måtte jobbe hardt for å opprettholde nettopp en høy sosial status.

3.1.1 Mellom drift og selvbeherskelse

I antologien *Män i Norden* (2006) undersøker mannsforskere prosessene som formet hva som ble oppfattet som *mannlig* i overgangen til det moderne. Industrialisering og urbanisering skapte nye maskulinitetsidealer og nye forventninger til menn. Med etablering av en borgerlig overklasse fikk begrepet om den ansvarlige *borgeren* og hans *karakter* stor betydning. Kvalitetene som ble lagt vekt på hos en mann av sterk karakter var selvbeherskelse, standhaftighet, mot, viljestyrke, utholdenhet og arbeidsomhet (Lorentzen og Ekenstam 2006: 11). Karakterbegrepet var tett knyttet til den offentlige sfæren, og dermed et begrep assosiert utelukkende med menn. Kvinner var i stor grad assosiert med hjemmet og den private sfæren (ibid: 11).

Idealet om mannen som en ansvarlig borger var også relatert til konstruksjonen av de europeiske nasjonalstatene. Den underliggende tanken var at innbyggernes ulike egenskaper

direkte konstituerte nasjonens politiske styrke, og på denne måten skulle den nasjonale karakteren på et vis inkarneres i den enkelte borger (Lorentzen og Ekenstam 2006: 11). Seksualiteten var også en del av denne karakterbyggingen og gjenstand for sterke normer og forbud. På den ene siden var sterk seksuell lyst sett på som mannlig. Det å besøke prostituerte ble sett på som en del av mannlig sosial interaksjon, hvor man fikk utløp for sine behov (Liliequist 2006: 185). Samtidig måtte dette balanseres mot de indre «destruktive krefter» som man forestilte seg var i stadig kamp med mannens karakterfasthet og ansvarlighet. Å gi etter for sine lyster var det samme som å tape dragkampen, og henfalle til en primitiv og underlegen posisjon (Tjeder 2006: 64). Det å kjøpe seksuelle tjenester var dermed *i prinsippet* ikke umoralsk eller galt, kun når det fant sted i kontekst av karakterløshet eller mangel på kontroll over egen mannlighet.

Man kan gjenfinne en rekke funksjonalistiske forklaringer på prostitusjon i dag, selv om ikke prostitusjon for ekteskapets fremme er det mest vanlige. Likevel tar mange liknende begrunnelser for kjøp av sex utgangspunkt i en diskurs om at kvinner ikke har lyst på sex, og at menn må kjøpe seksuelle tjenester for å stille sin sterke seksuelle appetitt. En del likheter kan spores mellom en funksjonalistisk forklaring på prostitusjon og det nyliberalistiske forsvaret for legalisering av kjøp og salg av sex vi ser i dag. Skillet mellom en rendyrket form av de to perspektivene finner vi i overgangen fra gruppen til individet som det organisatoriske subjekt. Organiseringen av prostitusjon i et klassesdelt samfunn på 17- og 1800-tallet gjorde det mulig å forsvare prostitusjon ut fra dens samfunnsfunksjoner, og med et naturgitt perspektiv på ulikheten mellom arbeiderklasse og borgerskap hva angikk levekår og sosiale rettigheter.

Et markedsliberalt forsvar for prostitusjon i Norge i dag kommer til syne i utsagn om at personer som selv ønsker frivillig å selge seksuelle tjenester bør ha mulighet til det, uten å risikere moralsk fordømmelse og strafferettslige tiltak mot kunder eller utleier av arbeidssted. Som jeg redegjør for senere forutsetter et slikt forsvar en grunntanke om at det er mulig å selge seksuelle tjenester uten å ta skade av det. Dette står i motsetning til eksempelvis et patriarkatsteoretisk perspektiv, hvor det å selge sex defineres som seksualisert vold, og prostitusjon av fri vilje som sådan er en umulighet.

3.2 Sexkjøp som seksualisert vold

På 1970 og 80-tallet ble prostitusjon problematisert som seksualisert vold mot kvinner gjennom kvinnebevegelse og kvinneforskning som satte søkelys på de vanskelige livsvilkår for kvinner i prostitusjonen. Det feministiske prosjektet handlet på denne tiden om å synliggjøre patriarkalske strukturer som hadde gjort kvinner underlegne menn i alle aspekter av samfunnet; innen ekteskapet og familien, på arbeidsplassen og økonomien, i makten over deres egen kropp og seksualitet og i en generell undertrykking av kvinners stemmer på områder som forskning, kunst og religion (Solbrække og Aarseth 2006: 68). Kvinnebevegelsen gjorde opprør mot fortelsen av prostitusjon som samfunnsproblem og anså kvinnekamp som klassekamp; likestilling og like rettigheter skulle gjelde for alle kvinner, fra alle samfunnslag. I kampen mot objektivisering av kvinnekroppen var porno, stripping og prostitusjon hovedmålskiver (Strøm 2009). Voldskonseptet ble utvidet i denne perioden til også å omfatte seksualisert vold. Samtidig ble grensene for «privatlivets fred» flyttet slik at vold mot barn og ektefelle ble anerkjent som et straffbart forhold, og ikke bare «husbråk». Begrepet om seksualisert vold ble utformet ved å fokusere på kvinners erfaringer med vold og de materielle konsekvensene av volden (Hennum og Paul 1997:199).

I tråd med det som kan defineres som en *radikalfeministisk* forståelse av kjønnshierarkiet mellom menn og kvinner ble prostitusjon sett som seksualisert vold og et av flere uttrykk for en patriarkalsk sosial, kulturell og økonomisk orden (Skilbrei og Holmström 2013: 45). Dette ble underbygd av forskning som fokuserte på prostitusjonsbransjen som en nedverdiggende og utnyttende bransje. *Bakgater* (1986) var den første omfattende studien i Norge om kvinner som solgte sex i Norge. Denne belyste livsvilkårene og hverdagen til rusavhengige kvinner som solgte sex på gata i Oslo og satte samtidig politisk dagsorden:

At kvinners seksualitet (også) er et byttemiddel og en vare på et marked, er en del av menns undertrykkelse av kvinner. Menn avmektiggjør kvinner gjennom selve byttet og gjennom markedsstrukturen, uten at det forekommer åpen tvang (Høigård og Finstad 1986: 324).

I Norge var aktivisme og forskning nært knyttet; forfatterne bak *Bakgater* sto selv på barrikadene og deltok i «horekundeaksjonen» som gikk ut på å avsløre og henge ut menn som kjøpte sex i Oslo. Disse deltok i aksjonsgruppen hvor slagordet ble sprayet på antatte sexkjøperes biler på prostitusjonsstrøket i Oslo (Nilsen 2007). Denne nære relasjonen mellom aktivisme og forskning kan betegnes som *aksjonsforskning*, og det politiske arbeidet kan sies

å ha påvirket forskningsfokuset og de konkrete tiltak for å forebygge prostitusjon som ble foreslått (Skilbrei og Holmström 2013: 39).

Mannsforskere har påpekt hvilken innflytelse kvinnebevegelsens kamp mot patriarkatet har hatt på det offentlige synet på mannlig seksualitet. Johansson og Herz (2011) trekker linjene til hvordan kvinnebevegelser på 70-tallet skapte en seksuell frigjøring for kvinner, hvor vekten lå på at kvinner skulle ta tilbake kontrollen over sin egen kropp og seksualitet. Det feministiske prosjektet, både i forskning og aktivisme, bestod i å rive ned de barrierer som hindret kvinner i å ha like mye makt og innflytelse som menn, både privat og offentlig. Patriarkatsteori, hvor menn som gruppe anses å ha større makt og muligheter enn kvinner som gruppe, fikk stor betydning for hvordan man så på menns seksualitet. Den sentrale vekten lå på å avdekke hvordan patriarkalsk seksualitet kom til uttrykk gjennom voldtekter, pornografi og sexisme (Herz og Johansson 2011: 29). På denne måten tok man ikke nødvendigvis et oppgjør med normene rundt menns seksualitet; det var ikke en del av prosjektet at menn skulle «kjenne sin kropp».¹⁰ Fokuset lå imidlertid på at menn måtte tøyse den ustyrlige seksualdriften som patriarkatsforståelsen forutsatte at de var i besittelse av. Wenche Mühleisen (2006) hevder at dette fokuset på et seksuelt hierarki mellom menn og kvinner i realiteten reproduiserte de forskjellene man forsøkte å bekjempe. Istedenfor at kvinnekampen virket frigjørende og oppløsende på tidligere strukturer, ser Mühleisen det som at seksualiteten igjen ble «innskrevet i en gammel patriarkalsk, binær 'sannhet' om kvinners og menns seksualitet som vesensforskjellig» (Mühleisen 2006: 257).

Arven etter 70- og 80-tallets kvinnekamp er fortsatt sterk i Skandinavia, og patriarkatsteori som ideologi kommer fortsatt til uttrykk gjennom eksempelvis politiske tiltak mot prostitusjon (Svanström 2007). Et tegn på at dette er tilfelle i større grad i Sverige enn i Norge er det faktum at forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester i Sverige var en del av den politiske «kvinnofridspacken». Prostitusjon blir av svenske myndigheter definert som seksualisert vold, og en feministisk forståelse av fenomenet har siden 70-tallet vært dominerende. Et perspektiv hvor prostitusjon innebærer objektivering av den kvinnelige befolkningen som helhet kommer til uttrykk i forarbeidene til loven som forbyr kjøp av seksuelle tjenester:

Att kvinnor i prostitution, pornografi och reklam framställs och behandlas enbart som objekt, som kroppar, medför att sexualitet ses som frikopplad från känslor. (...) Att

¹⁰ I referanse til selvhjelps bøker om kvinners seksualitet og den kvinnelige kroppen, som den amerikanske *Our bodies Ourselves* (1970) og den danske *Kvinde kjend din krop* (1975, utgitt på norsk i 1976 og hvert tiår siden).

kvinnor betraktas som en vara, som kan köpas eller säljas, är inte förenligt med den människosyn som bör råda i ett modernt samhälle, där kvinnor och män skall vara jämställda i fråga om människovärde och rätt till integritet och respekt (*SOU 199/15: 148*).

Innen dette synet levnes ikke rom for at personer kan selge seksuelle tjenester av fri vilje, eller at kjøp av sex kan foregå uten å skade den som selger. Den autonome sexarbeider er her en umulighet, da all kommersiell sex per definisjon sees som seksualisert vold (Lernestedt og Hamdorf 2000: 113).

Like sentralt for svensk politikk som et perspektiv på prostitusjon som seksualisert vold, kan være at svensk forskning på kjøpere av seksuelle tjenester i større grad enn den norske har konsentrert seg om psykoanalytiske verktøy for å forstå hvorfor menn kjøper sex. Satt på spissen satte norske feminister innen både forskning og aktivisme tidlig prostitusjon i relasjon til mange ulike sosiale forhold, mens den svenske i større grad vendte blikket mot hvilke underliggende faktorer hos den enkelte, for eksempel i barndom og relasjon til foreldre, som kan ha gitt en hang til sexkjøp som utfall (Smette 2003; Øverli 2011).

De ulike teoretiske tilnærmingene man kan finne i de to nabolandenes studier kan være med å forklare hvordan den svenske og den norske prostitusjonspolitikken har skilt seg fra hverandre. Begge land har konkludert med at en kriminalisering av kundene er å foretrekke foran et forbud mot å selge seksuelle tjenester. Dette begrunnes i den allerede svært marginaliserte posisjonen personer som selger sex befinner seg i, samt et ønske om å rette fokuset mot etterspørselssiden av prostitusjonsmarkedet. Dette kommer i tillegg til det voksende fokuset på menneskehandel med prostitusjon som formål, og etableringen av et lovverk som er skikket til å avdekke og straffe internasjonale prostitusjonsnettverk. Her har Sverige og Norge tilsvarende målsetninger og metoder. Det ideologiske grunnlaget for en kriminalisering er likevel forskjellig i de to landene. I det følgende vil jeg redegjøre for disse ideologiske forskjellene.

3.2.1 Den upersonlige mannlige seksualiteten

Den første kvalitative skandinaviske studien av kunder i prostitusjon, *Sexualitet utan ansikte* (1984), ble utført av professor i sosialt arbeid Sven Axel Månsson og daværende psykologistudent Annulla Linders. Tittelen illustrerer godt det analytiske perspektivet i denne

studien, hvor spørsmålet om hva det er ved menns seksualitet som gjør at de kjøper sex besvares på en relativt skråsikker og generaliserende måte:

I pojkars erotiska socialisation ingår att de får lära sig att kontrollera och dominera sexuella förhållanden till det motsatta könet. Till skillnad från flickor får de lära sig att misstro och undvika «kärlek» som ett främmande område. (...) En konsekvens av denna manliga inläring är att mannen «tubbas» till att utveckla en opersonlig sexualitet, der alla kvinnor är möjliga och lovliga (Månsson og Linders 1984: 21).

Den mannlige seksuelle utviklingen innebærer ifølge forfatterne tre elementer: objektivering av kvinner, fiksering på bryster og skjede, samt fokus på erobring. Ved siden av at menn utvikler en upersonlig seksualitet, vanskeliggjør også denne innlæringen ifølge forfatterne «ett verkligt møte med kvinnen» og frarøver menn evnen til å kombinere sex med kjærlighetsrelasjoner (ibid: 27). Denne tankegangen er i tråd med den amerikanske sosiologen og psykoanalytikeren Nancy Chodorow sitt arbeid, som fikk stort gjennomslag i Skandinavia på 80-tallet. Hun utviklet en teori som skulle forklare hvordan menn og kvinner forholder seg ulikt til følelser, relasjoner og sex (Chodorow 1978). Via freudianske konsepter om morsbinding og liknende hevder hun å finne at jenter utvikler egenskaper som intimitet, omsorg og selvbevissthet, mens gutter utvikler en uavhengig og rasjonell personlighet, men er i mindre grad i kontakt med sine følelser (Herz og Johansson 2011: 21).

Et steg videre mot det kritikere som Don Kulick (2005) anså som en patologisering av sexkjøp kom nesten et tiår senere, med studien *Könsköparna* (Sandell m. fl. 1996). Denne er skrevet av tre sosialarbeidere med veiledning av en psykoterapeut, og fikk enorm oppmerksomhet når den ble utgitt. I denne studien legges det ned et imponerende arbeid med å kategorisere de intervjuede personene (*den deprimerade, pragmatikern, den präktige*) basert på ulike kjennetegn ved deres bakgrunn og historie. Samtidig tas det i bruk få andre teoretiske perspektiver enn det psykoanalytiske i drøftingen av det store materialet; det er nærmest utelukkende ved hjelp av denne typen teori at bildet av sexkjøperen tegnes. Et eksempel er i tolkning av en opplevelse flere forteller om, der man etter sexkjøpet føler tomhet og skuffelse. Her trekker forfatterne frem Erich Fromm (1987) sin teori om at menn som har et anstrengt forhold til sin mor og egentlig vil tilbake til hennes omsorg, alltid vil føle tomhet etter sex da det ikke ga den «paradisiske følelsen» man lengtet etter (Fromm 1987; Sandell m. fl. 1996: 169). Det handler i det hele tatt mye om hva «god seksualitet» er:

Med sådana män, som er trygga i sin mansroll och som behärskar sitt signalsystem och har en känslighet och inlevelsesförmåga, skapas ett gott klimat tillsammans med

kvinnor. (...) Om vi gemensamt, kvinnor och män, kan skapa förutsetningar för ett öppet, bejakande, varmt och ömsesidigt sexuellt klimat, borde det inte finnas något utrymme för sexhandel. I ett möte mellan genuina, jämställda och sexuellt mogna kvinnor och män kan man inte köpa varandra. Har man väl fått smak på äkta vara, nöjer man sig inte med substitut (Sandell m. fl. 1996: 219).

Kundeforskningen i Sverige har hatt en direkte påvirkning på utforming av tiltak mot prostitusjon. I *Sexualitet utan ansikte* (1984) var forfatterne anbefaling at prostitusjonen ikke burde kriminaliseres i større grad enn det den allerede var. Dette av hensyn til den sårbare situasjonen til dem som solgte sex (Månsson og Linders 1984: 154). I *Könsköparna* fra 1996 anbefaler forfatterne tvert om å kriminalisere kjøperne. I tillegg anbefales en rekke kompletterende terapeutiske tilbud til kjøpere av seksuelle tjenester (Sandell m. fl. 1996: 288). Dette baseres på et av hovedfunnene i studien, en stor del av de intervjuede mennene uttrykte et behov for å prate med noen, og at samtalen med forskerne for mange var første gang de fortalte noen om sexkjøpene. Forfatterne legger særlig vekt på at den gruppen som oppgir å kjøpe sex mest ikke anses å bli påvirket nevneverdig av et forbud mot sexkjøp. Samtidig forventes en andel av denne gruppen å ta kontakt om det opprettes et samtaletilbud om sexkjøp (Sandell m. fl. 1996: 267).

Som en direkte følge av denne konklusjonen, søkte prostitusjonsgruppen i Göteborg om midler til å lansere et psykososialt tilbud til kjøpere av seksuelle tjenester. KAST Göteborg så dagens lys allerede i januar 1997 (Kuosmanen 1998: 10). I dag finnes det også KAST-tiltak i Stockholm og Malmö. Deres mandat er blitt utvidet fra å tilby råd, støtte og behandling av personer som har kjøpt seksuelle tjenester, til også å omfatte tilbud om råd og støtte til personer som «misbruker» sex, eller har et problematisk/tvangsmessig seksuell atferd (Kjellgren og Svedin 2012: 6). I begrepet «sexmisbruk» legges det bruk av porno, sexchat på nettet, «sexmissbruk i relationer» eller besøk på strippeklubber. Utvidelsen av mandatet skyldes kunnskap om at denne typen atferd ofte har en sammenheng med sexkjøp (ibid: 10). Tiltakene har en klar terapeutisk profil, og en tydelig målsetning om at møtene med KAST skal føre til at personene slutter å kjøpe seksuelle tjenester.

I både en funksjonalistisk og en patriarkatsteoretisk forklaring av menns kjøp av sex, legges ansvaret for menns kjøp av sex hos en overbyggende struktur. Innen funksjonalismen finner vi dette i ideen om en biologisk og naturlig forskjell mellom menn og kvinner når det kommer til seksuelle behov, og overbevisningen om at samfunnet må legge til rette for at disse ulikhetene ikke ødelegger kjerneinstitusjonen i samfunnet: ekteskapet. I en

patriarkatsteoretisk forklaring ligger ansvaret hos en kvinnefiendtlig ideologi og samfunnsstruktur som sosialiserer menn til å betrakte kvinner som objekter. I tillegg til at disse tilsynelatende motpolene tar i bruk strukturforklaringer, kan begge sies å basere seg på ideen om en statisk og deterministisk mannlig seksualitet.

Når så forskere og praktikere på feltet begynte å bryte opp i strukturtankegangen rundt seksualitet og identitet ved å undersøke andre typer forklaringer på menns kjøp av sex, forskjøv de samtidig de tilgjengelige subjektposisjonene i synet på hva det vil si å kjøpe sex. Det som før lett kunne forklares ved hjelp av biologi, sosial funksjon eller patriarkalsk undertrykking, ble med ett et mer komplekst og flytende landskap. Dette kom også til uttrykk gjennom motstand mot kategorisering av mennesker basert på atferd, da det i utgangspunktet ikke var ansett som god forskning å trekke for bastante slutninger om det sosiale liv lenger. Overgangen fra *strukturen* til *individet* som det bærende element i samfunnsforskningen kommer klart til syne i prostitusjonsforskningen.

3.3 Sexkjøp som sosial og kontekstuell situasjon

De norske studiene av kjøpere av seksuelle tjenester er i hovedsak blitt utført av samfunnsforskere innen sosiologi, sosialantropologi og kriminologi (Prieur og Taksdal 1989; Stølan 1994; Smette 2003; Kippe 2004). Denne fagtilknytningen gjorde at kundeforskningen fra starten av forholdt seg til sosiologiske prinsipper om identitet og handling som foranderlige og sosiale størrelser, og til at atferd ikke er statiske trekk ved individer eller grupper. Allerede i 1989, med boken *Å sette pris på kvinner*, tok Annick Prieur og Arnhild Taksdal avstand fra en del av de perspektivene som tidligere hadde vært brukt i forskning på kjøp og salg av seksuelle tjenester (Prieur og Taksdal 1989). Dette innebar et skifte bort fra å uavkortet tolke menns sexkjøp som et uttrykk for deres kvinnefiendtlige moral eller tillærte mannlighet. Forfatterne forholdt seg fortsatt til samtidige begreper som *kjønnstrukturer* og *mannsrolle*, men kan også sies å ha hatt en bredere og mer utforskende tilnærming til sitt materiale enn den samtidige svenske forskningen.

3.3.1 Sexkjøp som tegn på sårbarhet

Når så mannsforskning som felt på 80- og 90-tallet bredte om seg både internasjonalt og i Skandinavia, fikk nye tilnærminger til *maskulinitet* og etter hvert *mannlighet* betydning for

kundeforskningen. En modell som har vært viktig for de senere studiene av menn som kjøper sex er begrepsparet mannlighet/umannlighet, hvor menns forhold til makt og avmakt knyttes opp mot frykten for å «falle fra mannligheten». To svenske antologier, *Rädd att falla* (Ekenstam 1998) og *Sprickor i fasaden* (Kuosmanen, Johansson og Ekenstam 2001) utforsker disse begrepene, og legger med dette grunnlaget for en relasjonell og dynamisk tilnærming til temaer knyttet til menn og mannlighet (Lorentzen 2006: 129).

Denne tematikken knytter seg direkte opp til den amerikanske sosiologen Michael Kimmel, som i 1996 ga ut boka *Manhood in America*. Her undersøker han den amerikanske middelklassens mannsideal fra 1776 og frem til i dag. På sin vei oppdager Kimmel noen linjer og sammenhenger som har hatt stor effekt for hvordan mannsforskningen har utviklet seg siden. Kimmel finner at *mannlighet* for menn historisk ikke har handlet like mye om å strebe etter å dominere andre, som frykten for at andre menn skal ha makt, kontroll eller kunne dominere over deg (Kimmel 1996: 6). Dette perspektivet, hvor mannlighet formes i relasjon til andre menn, og ikke til kvinner, har hatt påvirkning på norsk kundeforskning.

Ingrid Smette (2003) tar utgangspunkt i Månsson og Linders sitt syn på menns «upersonlige seksualitet», og viser hvordan en med et historisk heller enn et psykoanalytisk perspektiv kan belyse hvordan den mannlige seksualiteten blir forventet å være i dag. Smette tar i bruk Clas Ekenstams begrep om «självbehärskning» som ideal for mannlighet når hun drøfter Månsson og Linders påstand om at den mannlige seksualiteten er rasjonell, instrumentell og fremmedgjort (Smette, 2003:88). Smette fant i sin studie blant menn som deltok i samtaleforum på eskortesider på nett at måten de snakket om *menn* sine grunner for å kjøpe sex ikke alltid stemte med deres egne fortellinger. Gjennom intervjuer ansikt til ansikt med menn hun hadde kommet i kontakt med på disse nettforumene, mente hun å gjenfinne den samme måten å skille mellom seg selv og «alle andre menn som kjøper sex». Smette påpekte en tankevekkende mekanisme som tilsynelatende trådte i kraft hos disse individene: Når ens egen historie opplevdes som å stride mot den gjengse oppfattelsen av «sexkjøperen», ble ikke dette tolket dit hen at omverdenen hadde et feilaktig inntrykk, men heller som at en selv utgjorde et unntak fra regelen (Smette 2003: 91).

Ved å analysere kjøp og salg av seksuelle tjenester i et perspektiv hvor ikke menns makt over kvinner sees som et forutgitt premiss, åpnes muligheten for ny innsikt og forståelse. Forskningens økende fokus på sårbarhetsfaktorer til grunn for sexkjøp, med studier som søkte etter meningen med sexkjøp andre steder enn blant biologiske forklaringer og higen etter

makt, kan ha ført til at det lenge ikke var politisk klima for kriminalisering av sexkjøp i Norge.

3.3.2 Avvik og normalitet i norsk debatt

Utenom det faktum at den svenske sexkjøpsloven ble brukt som et argument for en tilsvarende i Norge, var omstendighetene rundt den norske kriminaliseringsprosessen en annen enn i Sverige. I Norge har man en lang tradisjon med å tilnærme seg prostitusjon som et samfunnsproblem som bør møtes av sosiale hjelpetiltak rettet mot de som selger seksuelle tjenester. Det rettslige ansvaret har i straffeloven vært plassert hos tredjepart; bakmann, madam, hallik eller andre som organiserer, tjener på eller legger til rette for andres prostitusjon (Jahnsen 2008: 257). Dermed så det i lang tid ut til at det ikke ville bli noen ytterligere regulering eller kriminalisering i Norge. Hensynet til de som solgte sex og antakelsen om at deres situasjon ville bli forverret med en kriminalisering av kundene, vant over de stemmene som ønsket en lov tilsvarende den svenske. Dette var imidlertid før offentligheten ble oppmerksom på menneskehandel med prostitusjon som formål gjennom politikere, aktivister, massemedia og populærkultur. Det var også før nigerianske kvinner i gateprostitusjonen i Oslo og Bergen skapte offentlig forargelse og debatt gjennom å tilby seksuelle tjenester på andre steder og på andre måter enn det den norske offentligheten var komfortabel med (Skilbrei 2009).

Synnøve Jahnsen (2008) har analysert den offentlige debatten om kundekriminalisering i perioden 2006-2007, da det politiske flertallet snudde i sitt syn på hvorvidt et lovforbud mot kjøp av seksuelle tjenester skulle innføres. I sin artikkel analyserer hun hvordan offentlig debatt og media sammen bidro til å konstruere en slags unntakstilstand i norsk politikk som la til rette for en opphetet debatt og påfølgende lovendring. Jahnsen redegjør for en situasjon med stort fokus på fortellinger om menneskehandel. I media hørte man at prostitusjonsmarkedet hadde «eksplovert» og at det «flommet over» av kvinner og mindreårige som ble tvunget og brutalt utnyttet av bakmenn (Jahnsen 2008: 262).

Samtidig var det et enormt fokus på nigerianske kvinner i gateprostitusjonen i hovedstaden. Når media rapporterte om «pågående» nigerianske prostituerte med en «aggressiv» stil, korresponderte ikke dette med det bildet av ofre for menneskehandel offentligheten hadde lært å forholde seg til. Forestillingen av et ekte offer innen den samtidige diskursen om menneskehandel var den unge håpefulle jenta fra Øst-Europa som lokkes inn i prostitusjon i

Skandinavia (Jahnsen 2008: 265). Fremstillingen av de nigerianske kvinnene avvek også betydelig fra forestillingen om den «norske» måten å selge sex på gata, hvor det i hovedsak er snakk om fattige rusavhengige kvinner som holder seg til en avgrenset del av sentrum. Denne nye gruppen kvinner i gateprostituasjonen skapte forvirring, og både media og politikere adresserte det som et ordensproblem – og som en farlig fristelse for «normale menn» (Skilbrei 2009: 172).

Flere kommentatorer har bemerket at dette klimaet bidro til en kriminalisering av kjøp, gjennom en forhastet lovprosess (Jahnsen 2008; Skilbrei 2009). Det ble påpekt både underveis og i ettertid at det aldri ble utlyst en offentlig høring om hvor vidt man i det hele tatt skulle kriminalisere kjøp. Et annet aspekt ved prosessen det har blitt reist kritikk mot er at man hverken ventet på en evaluering av det svenske forbudet mot kjøp, eller tok seg tid til en grundig utredning av argumentene for og mot en kriminalisering her hjemme (Jahnsen 2008). Av justiskomiteens innstilling til Stortinget om lovforslaget, kommer det tydelig frem at et forbud mot kjøp av sex ble vedtatt først og fremst på grunn av et sterkt fokus på å bekjempe menneskehandel (Innst. O. nr. 3 2008–2009). Dette gjenspeiles i daværende justisminister Knut Storbergets uttalelse i en pressemelding om loven, hvor målet med et forbud fremheves å være «å bidra til å endre holdninger, redusere etterspørselen og dermed gi et mindre marked for menneskehandel».¹¹

Samtidig er det viktig å merke seg at politisk og aktivistisk arbeid for å kriminalisere kjøp av sex ikke var noe som startet på grunn av menneskehandel eller nigerianske kvinner i den norske gateprostituasjonen. Kamp mot prostituasjon har sin base i kvinnebevegelsen og deres perspektiv på prostituasjon som vold mot de som selger sex (Strøm 2009). Det har i politikk, forskning og aktivisme vært et stort fokus på å ansvarliggjøre kjøpersiden i prostituasjonen, og dette er blitt forsøkt oppnådd på flere måter. Når en kriminalisering av kjøperne gikk gjennom i en hast, i et klima preget av hva en kan kalle «moralisk panikk» (Cohen 2011), er det godt mulig at politiske krefter som forfekter et «svensk» syn på kjøp av sex har stått bak som sterke pådrivere.

¹¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/jd/Nyheter-og-pressemedlinger/pressemedlinger/2008/forbud-mot-kjop-av-sex-i-norge-og-i-utla.html?id=508300> (lesedato 05.10.2013)

I justiskomiteens innstilling til Stortinget forholder man seg aldri direkte til et perspektiv om prostitusjon som vold, men denne holdningen kommer likevel til syne i kombinasjon med de offisielle målsetningene; å endre holdninger og bekjempe menneskehandel:

Flertallet¹² støtter derfor et lovforbud mot kjøp av seksuelle tjenester og mener det er et riktig virkemiddel for å endre holdninger, redusere etterspørselen og dermed markedet for prostitusjon, og forsterke arbeidet mot menneskehandel. Et lovforbud mot kjøp av seksuelle tjenester vil kunne bidra til å endre og bevisstgjøre sexkjøperens holdninger. På denne måten viser vi at vi som samfunn tar avstand fra at menneskers kropp skal kunne kjøpes (Innst. O. nr. 3 2008–2009).

Med den store oppmerksomheten rundt menneskehandel vippet opinionen i retning av sterkere juridisk skyts for å imøtekomme problematikken, og på den måten fikk samfunnet en ny lovbrytergruppe: kjøperen av seksuelle tjenester.

3.4 Sexkjøp som fritt valg

Et kjernesporsmål i utformingen av dagens politikk på prostitusjonsfeltet er hvorvidt en godtar at en person av fri vilje kan velge å selge seksuelle tjenester eller ikke. Dette er i bunn og grunn et spørsmål om ideologi, og svært vanskelig å besvare da begreper om tvang og frivillighet defineres på så ulike vis. Liberale krefter i norsk politikk uttrykker et ønske om å avkriminalisere eller legalisere prostitusjon, da innføringen av sexkjøpsloven blir sett på som et brudd med liberale idealer om retten til å velge fritt for seg selv (Tonning Riise 2013). I en liberal tradisjon sees statlig innblanding i privatliv og individuelle valg som et onde, og et forbud mot kjøp av sex dermed som en moralistisk og paternalistisk lov (Lernestedt og Hamdorf 2000).

I artikkelen *Is prostitution harmful?* (2012) argumenterer filosofen og legaliseringsforkjemperen Ole Martin Moen for at salg av sex kun er skadelig om det ikke er basert på fritt valg mellom flere alternative måter å tjene penger på. Moen mener at motstanden mot prostitusjon i realiteten handler om moralsk fordømmelse av personer som har mange tilfeldige seksualpartnere eller som praktiserer anonym sex (Moen 2012: 1). Denne debatten kommer jevnlig opp i nyhetsbildet i Norge, senest satt på dagsorden av en kvinne

¹² Medlemmene av Justiskomiteen fra Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti

som selv selger sex av fri vilje uten selv å oppleve noen skadevirkninger knyttet til dette¹³. Sentralt i denne posisjonen står retten til *det frie valget* og motstand mot at staten skal definere hva som er skadelig arbeid når en har valgt dette blant det en ser som likeverdige alternativer.

Innenfor et slikt forsvar av retten til å selge sex, er det nødvendig med et skarpt skille mellom personer som tvinges til prostitusjon, og de som velger det frivillig. Disse to bakgrunnene for å selge sex presenteres ofte som vesensforskjellig, hvor både de involverte selgerne og de involverte kjøperne innen respektive «leire» har lite til felles. De som regnes som under tvang er ofre for menneskehandel eller narkotikamisbruk. Dette minner om en holdning på linje med den som ble satt i system i Finland gjennom innføring av forbud mot kjøp av seksuelle tjenester av *personer utsatt for menneskehandel* (Marttila 2008: 139). Denne modellen førte med seg en rekke problemer tilknyttet grensedragnings og definisjonsproblemer av menneskehandel (ibid.). Likevel var dette et tema i forkant av vedtaket om kriminalisering av sexkjøp i Norge. Blant annet Helsedirektoratet ytret tilslutning til denne varianten av kjøper-kriminalisering i forbindelse med høringsrunden om loven.¹⁴

Den frivillighetstankegangen rundt prostitusjon som Moen (2012) og Tønning Riise (2013) går i bresjen for, dreier seg ofte rundt det å *selge sex* som tvang eller frihet. Men hvilket perspektiv på menns sexkjøp og mannlig seksualitet forutsetter dette? I nyere norsk kundeforskning (Smette 2003; Kippe 2004) trekkes markedsliberalismens inntog i det vestlige samfunnet inn som en mulig forklaringsramme for noen av informantenes uttalelser. Denne tolkningsrammen er særlig inspirert av den amerikanske sosiologen Monica Prasad (1999), som hevder at man i moderne prostitusjonstransaksjoner kan finne en moralitet som er typisk for forbrukersamfunn. Innenfor en slik tankegang som Prasad finner hos sine informanter, anses sexkjøpsmarkedet som en del av det allmenne, frie marked. Dermed er det de moralske prinsippene som ligger til grunn for markedstenkningen som også gjelder her (Prasad 1999: 181). Ingrid Smette (2003) finner denne tankegangen hos de av hennes informanter som har det hun kaller en liberalistisk grunnholdning til verden. Innenfor deres syn er prostitusjonsarenaen et marked med tilbud og etterspørsel og likeverdige aktører som utfører bevisste bytter av sammenlignbare størrelser. Dette synet har en grunnleggende forutsetning i

¹³ <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10109947> (lesedato 20.08.2013)

¹⁴ Dette er referert til i *Ot.prp.nr. 48 (2007-2008) Om lov om endringer i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang og handling mv.)*

at partene er likeverdige, og at transaksjonen er preget av frivillighet. Derfor uttrykker mennene at det er uetisk å kjøpe sex av en person som er under tvang, enten av en hallik eller stoffavhengighet, da dette bryter med kriteriene for likeverdig deltakelse på markedet (Smette 2003:106).

Denne mekanismen har også andre studier påpekt og satt i sammenheng med et behov hos kjøperen for å omskrive sin rolle i sexkjøps-situasjonen til å være annerledes og mindre ubehagelig eller skadelig enn «de andre kundene». Elin Kippe (2004) tar i sin studie «Kjøper ekte mannfolk sex?» i bruk Sykes og Matza (1957) sin teori om *nøytraliserings teknikker* for å forklare hvordan noen sexkjøpere trekker et skille mellom seg selv som en snill kunde og «de andre» som påfører mer skade og ubehag enn det en selv gjør:

Ved å se på seg selv som annerledes enn andre kunder, tilslører kanskje enkelte av mennene at de foretar akkurat de samme handlingene som andre kunder, nemlig at de kjøper seksuelle tjenester, og at sexkjøp kan oppleves som overgrep av kvinnene som selger sex. På denne måten fraskriver de seg også muligens ansvaret for eventuelle negative konsekvenser av sexkjøpene for kvinnene (Kippe 2004: 166).

Denne tolkningen har sannsynligvis relevans for å forstå de behov kjøperen kan ha for å «skjønnmale» situasjonen. Samtidig er det viktig ikke å gå glipp av den mer allmenne dimensjonen av denne mekanismen: Menn som kjøper sex forholder seg til nøyaktig de samme forestillingene om «sexkjøperen» som resten av befolkningen. Elizabeth Bernstein (2007) kritiserer bruken av teorien om *nøytraliserings teknikker* i kundeforskning, da hun hevder at dette innebærer å tillegge aktørene en intensjonalitet som ikke tar høyde for markedstenkningen som kontekst (Bernstein 2007: 121). Når Elin Kippe tar i bruk *nøytraliseringsbegrepet*, legger hun implisitt til grunn en forståelse av at dette er en bevisst teknikk fra mennene side for å omskrive situasjonen til å være mindre skadelig enn det den er.

3.4.1 Subjektive valg - gode og dårlige

Det går et skille mellom en type *positiv* frivillighetsforståelse som forfektes i et nyliberalt perspektiv på prostitusjon, og forskning som tar i bruk frivillighetsbegrepet i prostitusjon på en annen måte, i tråd med en definisjon av negativ frihet (*negative liberty*). *Positiv frihet* handler om at individet kan forstås som grunnleggende fritt fra ytre og indre påvirkning, og på den måten i stand til å oppnå alt hva det setter seg som mål. Negativ frihet innebærer en mer prinsipiell frihet hvor anerkjennelsen av at alle mennesker har kapasitet, eller *agency*, til å ta

gode valg for seg selv står sentralt (Taylor 1985). Järvinen (1991) hevder at det definerende ved frivillighetsperspektivet er at de som selger seksuelle tjenester sees som subjekt; et handlende og velgende individ. Dette står i motsetning til tvangsforståelsen der vedkommende er et objekt eller offer for en undertrykkende samfunnsstruktur (Järvinen 1991: 83). May-Len Skilbreis *Når sex er arbeid* (1998) er et eksempel på en studie med et perspektiv der det anerkjennes at det å selge sex ofte velges som resultat av få og dårlige valgmuligheter, men at det ikke bør sees som tvang av den grunn. Dette er også gjennomgående for studier av migrasjonsrelatert prostitusjon på 2000-tallet (Skilbrei og Polyakova 2006; Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006; 2007).

Denne typen frivillighetsperspektiv kommer gjennomgående til syne i mitt materiale, der det legges vekt på å se på begge parter i sexkjøpsrelasjonen som velgende subjekter. Dette betyr dog ikke at mine informanter tilslutter seg et *markedsliberalt* perspektiv på sexkjøp. Viktigheten av å anerkjenne individers frie valg synes mer som et grunnleggende humanistisk prinsipp, og ikke som en aksept av at disse valgene alltid er gode. Denne bruken av begrepet frivillighet, hvor det som regel nettopp *ikke* ligger et normativt frislipp av individers valg i bunn, ligger slik jeg ser det til grunn for den typen sosialt arbeid som er gjenstand for analyse i denne masteroppgaven.

I dette kapitlet har jeg gjennom å redegjøre for ulike forståelser av menns kjøp av seksuelle tjenester, og samfunnets reaksjoner på fenomenet, forsøkt å legge grunnlaget for denne oppgavens drøfting av et rådgivningstiltak til sexkjøpere. Ved å se på tidligere tiders sannheter om kjøp av sex, har jeg villet komme nærmere vår tids sannheter om å kjøpe sex. En mulig tolkning, som jeg vil ta med videre i drøftingen av forholdet mellom sosiale tiltak og straffelov i denne oppgaven, er at det ser ut til at minst to ulike perspektiver på menns kjøp av sex eksisterer parallelt i dagens tiltak rettet mot denne gruppen. Den viktigste forskjellen ligger kanskje mellom det å forstå kjøp av sex som uttrykk for biologi og en praksis menn som gruppe bør ansvarliggjøres ovenfor, mot en individorientert og relativistisk forståelse hvor handlingsvalg sees som sosialt betinget og avhengig av kontekst for å kunne forstås.

4 Hva er målet med KAST Norge?

Hva er et tiltak som KAST Norge utformet for å gjøre? Dette er et enkelt spørsmål som viste seg å ha mange og tilsynelatende motstridende svar. Ved å intervjuet et bredt felt av aktører på prostitusjonsfeltet fikk jeg innblikk i de ulike perspektivene på hva et tilbud til kjøperne i prostitusjonen var forventet å bidra med. I dette kapitlet redegjøres det for hva mine informanter mener om hva som er og bør være målet for et tilbud som KAST Norge. To hovedformål kommer tydelig frem og fungerer som et analytisk skille i denne gjennomgangen. På den ene siden finner vi målet om skadereduksjon for tiltakets brukergruppe, hvor det å forebygge smitte av seksuelt overførbare infeksjoner (SOI) og imøtekomme psykososiale problemer forbundet med kjøp av seksuelle tjenester vektlegges som målsetningen for KAST Norge. På den andre siden finner vi målet om en reduksjon av markedet for prostitusjon, altså en reduksjon av kjøp av sex. Herunder faller perspektiver om at KAST Norge bør ha en rolle i å drive holdningsendrende arbeid på et befolkningsnivå, samt ha en atferdsendrende effekt hos den enkelte som benytter seg av deres tilbud.

Skillet mellom skadereduksjon og markedsreduksjon er ikke et skille informantene selv uttrykker. Tvert i mot går hensyn som tilsynelatende kan virke motstridende ofte hånd i hånd og sees som gjensidig utfyllende momenter av tilbudet. Samtidig finner jeg en stor forskjell i hvilke hensyn som vektlegges av informantene, og hvilke som opptrer litt mer i bakgrunnen. Vekting av ulike hensyn har sammenheng med informantenes bakgrunn; representantene for tiltaket selv holder seg mest innenfor skadereduserende hensyn, mens representanter for justissektoren fokuserer i større grad på KAST sin markedsreduserende effekt. Dette er dog langt fra et entydig bilde, da de fleste også går på tvers av de to stiliserte målsetningene.

I dette kapitlet vil disse på samme tid motstridende og samhandlende hensyn og målsetninger drøftes i forhold til sentrale diskusjoner og kritiske perspektiver som er blitt reist mot de respektive typer målsetninger for sosialt arbeid. Skadereduksjon som målsetning for et slikt tiltak har blitt kritisert for både å ha en *legitimerende* effekt på sexkjøp, og ha en *sykeliggjørende* effekt på sexkjøpere som gruppe. Dette vil drøftes i forhold til teori på området.

Kriminologiske og sosiologiske perspektiver på sosialt arbeid som en form for moderne maktutøvelse, vil sees i forhold til den reduserende effekten KAST anses å ha på sexkjøpsmarkedet. Innen kriminologien har teorier om fremveksten av en ny type

kriminalitetskontroll i vestlige samfunn, basert på risikostyring, overvåking og ulike forebyggende tiltak, fått stort gjennomslag (Feeley og Simon 1992; Cohen 1994; Garland 2001). Jeg vil også benytte meg av Foucaults innflytelsesrike begrep om *governmentality*, en form for indirekte styring hvor staten legger til rette for at individene skal ta gode valg for seg selv og både være autonome subjekter og handle i tråd med rådende normer og regler (Neumann 2003; Foucault m. fl. 2007). Denne litteraturens relevans for å se KAST som en forlengelse av loven mot kjøp av seksuelle tjenester, vil her drøftes. I denne sammenheng vil synspunktene i mitt materiale sees i forhold til internasjonal bruk av kampanjer for å skape holdningsendring i befolkningen samt andre lands modeller for sosiale tiltak rettet mot sexkjøpere.

Avslutningsvis i kapitlet vil jeg drøfte hvorvidt KAST kan sies å ha en kompletterende styringseffekt i relasjon til sexkjøpsloven. Med utgangspunkt i litteratur der sosial skadereduksjon på prostitusjonsfeltet generelt tolkes som en utvidelse av straffeapparatet, vil relevansen av et slikt perspektiv på KAST Norge drøftes. Dette fører oss videre til kapittel 5 og drøfting av KAST Norge i et foucauldiansk perspektiv, hvor informantenes uttalte kunnskap om - og refleksjoner rundt - egen maktfunksjon vil settes i sammenheng med bestrebelsene for *ikke* å styre brukernes valg.

4.1 Mål eller middel?

Skilbrei og Renland (2008) trekker opp en liknende inndeling som den jeg setter opp i dette kapitlet. Deres artikkel *Å tolerere eller ikke tolerere, det er spørsmålet* dreier seg om forholdet mellom sosialt arbeid og den da nært forestående kriminaliseringen av kjøp av seksuelle tjenester. Forfatterne drøfter hvilke endringer som kan forventes å finne sted og hvorvidt en kan se skadereduserende tiltak på prostitusjonsfeltet som en del av en liberal styringstrend. Dette refererer til Foucaults begrep om *governmentality*, eller *regjering* på norsk (Foucault m. fl. 2007; norsk oversettelse Neumann 2002). Både innenfor teori om sosialt arbeid generelt, og på prostitusjonsfeltet spesielt, har forskere benyttet seg av denne teorien for å vise til det styringspotensialet sosialt arbeid innehar. Newman og Yeates (2008) sidestiller i sin bok *Social Justice* velferdstiltak og tiltak innen kriminalitetskontroll og viser hvordan man innenfor disse arbeider mot de samme målene, bare med ulike verktøy (Yeates og Newman 2008: 13).

Skilbrei og Renland skisserer to mulige utviklingslinjer for sosialt arbeid: En kompletterende skadereduserende linje og en linje hvor sosiale tiltak utformes med nulltoleranse for øye. I mitt materiale, som er orientert rundt det praktisk utøvende fagfeltet heller enn politiske aktører, finner jeg ikke en tilslutning til en slik form for «sosial nulltoleranse» som forfatterne skisserer. Heller finner jeg en sterk tilslutning til det skadereduserende arbeidet, hvor også myndigheter og politi er positive til lavterskeltiltak for både selgere og kjøpere i prostitusjonen.

Samtidig finner jeg hos noen av informantene et større behov for å forsikre om at tilbudene hos KAST i praksis vil føre til en reduksjon av sexkjøpsmarkedet. Spennet i disse perspektivene samsvarer også til dels det spennet en kan finne i uttalelser fra Reform og KAST Norge om hva målsetningen for tiltaket skal være. I dokumentet som presenterte «en modell for samtaletilbud til kjøpere av seksuelle tjenester», og som lå til grunn for Reformers søknad om driftsmidler, defineres målsetningen slik:

Målsetningen vil være å forebygge kjøp av sex (og derigjennom prostitusjon og menneskehandel til seksuelle formål), gjennom å tilby samtaler og informasjon til personer med sexkjøpserfaring, fagfelt og publikum. *Sexhandel – Rådgivning om sexkjøp*¹⁵ vil ha forebyggings effekter på flere nivåer i forhold til sexkjøp. Gjennom det opplysnings- og formidlingsarbeidet som skisseres som en sentral del av denne modellen, vil tiltaket ha allmennforebyggende effekter. Videre vil tiltaket gjennom endringsfokuset arbeid direkte med mannlige sexkjøpere kunne hindre gjentakelse blant den gruppen som står for flesteparten av sexkjøpene – vanekjøperne (Reform 2010: 6).

Her presenteres et entydig fokus på forebygging av sexkjøp og et mål om reduksjon av sexkjøp som følge av samtaletilbudet. Det legges tydelig vekt på å imøtekomme de tre målsetningene med sexkjøpsloven: Bekjempe menneskehandel og migrasjonsrelatert prostitusjon, skape holdningsendringer i befolkningen og forebygge sexkjøp hos individer med sexkjøpserfaring. Om en så retter blikket mot måten KAST Norge presenterer seg gjennom nettsiden sin i dag, er disse målsetningene erstattet med følgende:

KAST Norge søker å skape rom for samtale og refleksjon rundt sexkjøp. Kjøp av seksuelle tjenester er stigmatisert og skambelagt, og få er åpne om at de kjøper sex. Taushet om dette undertrykker refleksjon rundt egen praksis, og gjennom å

¹⁵ Dette var navnet som ble brukt på prosjektet før Reform og prosjektlederen bestemte seg for å benytte seg av «KAST – Kjøp av seksuelle tjenester», et navn som var etablert og tatt i bruk i Stockholm, Malmö og Göteborg.

tilrettelegge for samtale om egen praksis på en ikke-moraliserende måte kan vi bidra til økt bevissthet om egne følelser knyttet til sexkjøp (www.kast-norge.no/06.09.2013).

Dette fokusskiftet skyldes delvis hvem mottakeren av budskapet er og hva målsetningen med formidlingen fra Reform og KAST sin side er. I den førstnevnte er mottakeren de potensielle bevilgende myndigheter og målsetningen for tilbudet er utformet for å passe inn i politiske handlingsplaner og satsningsområder. I den sistnevnte er det potensielle brukere av KAST sine tilbud som er mottaker av budskapet og den atferdsendrende målsetningen er nedtonet til fordel for et antatt problematisk forhold til sin sexkjøpserfaring. I denne siste tilnærmingen, hvor KAST formidles som «et rom for samtale om egen praksis på en ikke-moraliserende måte», ligger både et ønske om ikke å stigmatisere brukergruppen og en viten om at en slik tilnærming vil virke forebyggende på kjøp av sex – og som sådan oppfylle målsetningen i det første sitatet. Dette kan vitne om en utvikling i tråd med det første scenariet Skilbrei og Renland skisserer, hvor man med Foucault kan si at det blir *mer* regjering, men *mindre* direkte maktutøvelse (Neumann 2003). Denne kombinasjonen av mål, middel og kunnskap vil undersøkes nærmere i dette kapitlet.

4.2 Skadereduksjon

Skadereduksjon som tilnærming ble etablert og tatt i bruk under frykten for en HIV/AIDS-epidemi blant injiserende stoffmisbrukere i USA på 1980-tallet. Målene med skadereduksjon blant sprøytebrukere ble fremholdt som en kontrast til «krigen mot narkotika», hvor en strafferettslig målsetning om stoff-frihet hos brukerne rådet (Cusick 2006: 3). Prinsippene i skadereduksjonstanken beskrives som pragmatiske, verdinøytrale og med fokus på oppnåelige mål (Riley m. fl. 1999). Hovedmålsetningen handler på denne måten om å forebygge skadene knyttet til narkotika, og ikke bruken i seg selv (Lenton og Single 1998). Informasjon om hvordan å unngå smitte, samt mottak av brukte sprøyter og utdeling av nye, er eksempler på skadereduksjon i praksis på rusfeltet. I Norge fikk denne tilnærmingen til rusfeltet fotfeste i løpet av 80-tallet, og ble etter hvert tatt i bruk på prostitusjonsfeltet. Her omfatter skadereduksjonstilnærmingen blant annet tilbud om helsetjenester og smitteveiledning, samt utdeling av kondomer og glidemiddel til personer som selger seksuelle tjenester.¹⁶ Ikke bare

¹⁶ Prosentret ble etablert i 1983 som Oslo kommunes hjelpetilbud for kvinner og menn med prostitusjonserfaring. Dette er det tilbudet på prostitusjonsfeltet som tydeligst har en skadereduksjonstilnærming til sine brukere.

forebygging av fysisk skade, men også psykiske og sosiale skader tilknyttet prostitusjon kan defineres som skadereduksjon (Skilbrei og Renland 2008).

4.2.1 Forebygge og behandle SOI: Seksuelt overførbare infeksjoner

KAST Norge har et tilbud om smittesjekk for personer med sexkjøpserfaring. Dette tilbudet er det desidert mest populære hos KAST: en høy prosentandel av brukerne kommer først og fremst fordi de er redde for å ha blitt smittet av en seksuelt overførbar sykdom. Tilbudet om smittesjekk er et unikt norsk konsept, KAST-tiltakene i Sverige har ikke dette som et av sine tilbud. Grunnene til denne forskjellen kan være tilfeldige, eller et typisk uttrykk for forskjeller mellom de to landenes sosialpolitikk. Sikkert er det at ansettelsen av en prosjektleder for KAST Norge med sexologi- og sykepleierbakgrunn og klinisk erfaring fra Pro Sentret fikk betydning for prosjektets fokus på seksuell helse.

Blant mine informanter er det én som er intervjuet på bakgrunn av å ha benyttet seg av KAST sitt tilbud om smittesjekk og samtale. Han oppsøkte KAST etter å ha betalt for seksuelle tjenester på «strøket» i Oslo sentrum. Sexkjøpet skjedde mens han var svært beruset, og etter at en kvinne uoppfordret satte seg inn i baksetet på taxien han satt i. Full av smitteangst våkner den unge mannen ved siden av samboeren sin morgenen etter:

Det tok, jeg tror det var dagen etter at jeg søkte på nettet. Når jeg våknet opp, så tok det ikke så lang tid - så slo det inn over meg hva som hadde skjedd og... alvoret av det. Og så visste jeg jo om sånn som Olafia¹⁷ og, det var ikke sånn at jeg ikke visste hvordan jeg kunne få testet meg selv. Men jeg ville på en måte sjekke opp litt, og da var det på en måte KAST som virket spesielt rettet mot.. sånne som meg da! (Bruker av KAST)

Han legger vekt på tilbudets lavterskelprofil som grunn til at han våget å ta kontakt. Spesielt trekkes det frem som helt avgjørende at man anonymt kunne bestille time på nettsiden: om det kun hadde vært et telefonnummer, hadde han aldri tatt kontakt. Et annet førsteinntrykk han fikk handler om tilbakemeldingene folk får på nettsidens «spørsmål og svar». Etter å ha trålet legesider på nettet etter svar på om han kunne være smittet av noe, havner vedkommende på KASTs side. Her opplever han en helt annen tone enn på de andre sidene. I stedet for et moralistisk og krisebetont svar, fokuserer KASTs rådgiver på at det er liten risiko for å bli

¹⁷ Helseklinikk med tilbud om bl. a. gratis test av SOI i Oslo sentrum

smittet med HIV eller andre sykdommer når man benytter kondom, men at han likevel anbefaler å ta en test. Denne tilnærmingen, og muligheten for anonym bestilling på nett, gjør at den unge mannen våger å ta kontakt. I vårt intervju forteller han meg at jeg er den andre han forteller historien sin til, og at om det ikke hadde vært for KAST, hadde han nok aldri snakket om det til noen. Jeg spør ham om hva han tror er grunnen til at KAST har fulle lister og stor pågang:

Nei jeg tror vel at andre folk tenker det samme som jeg tenker, at de finner det veldig lett, og de får både sjekket sykdommer og snakket om det, og jeg tror ikke det er noen andre steder du kan gjøre begge de tingene. (...) Og da er det jo, i hvert fall for min del, jeg hadde jo flaks at det fantes da. Og det var liksom, terskelen første gang for å gå der var lav, og da var det liksom ikke noe problem å gå tilbake igjen. Jeg tror også andre vil gå tilbake når de først har vært der en gang. Og jeg vet jo hvordan de har det nå, når de har vært inne og sjekket at de ikke har noen sykdommer (Bruker av KAST).

4.2.1.1. Legitimerende skadereduksjon?

Prosentret har i hele sin virketid mottatt kritikk for å understøtte prostitusjonsmarkedet gjennom å tilby grunnleggende helsehjelp og smittesjekk til kvinner og menn som selger seksuelle tjenester i Oslo. At ikke kritikken har vært mer synlig i offentligheten kan komme av at Reform og KAST fra starten har vært i dialog med et bredt felt av aktører, og at disse kan ha blitt beroliget med hensyn til at KAST ikke er ute etter å støtte opp om prostitusjonen. En annen faktor som kan påvirke behovet for ytring i offentligheten kan være at kjøp av sex, i motsetning til salg, er forbudt ved lov.

I kontrast til den politiske velviljen til skadereduksjon på prostitusjonsfeltet som generelt er å finne i Norge, kan en også finne stemmer som frykter at en slik linje vil legge til rette for prostitusjonsmarkedet. En gruppe kvinneorganisasjoner sendte til FN i 2007 en evaluering av myndighetenes evne til å følge opp FNs kvinnekonvensjon (CEDAW) der de konkluderte med at «sexhandel.no» legitimerte prostitusjon ved ikke å problematisere prostitusjon og menneskehandel mer direkte overfor de som benyttet seg av nettstedets samtaleforum (FOKUS-sekretariatet m. fl. 2007: 18). I tillegg har blant annet representanter for svensk politi uttrykt harme over at slike tilbud eksisterer. Thomas Ekman fra Göteborgpolitiet tilla sommeren 2007 den norske skadereduksjonslinjen noe av skylda for den prostitusjonen han så

i gatene: «Hallikene sender sine prostituerte til for eksempel Prosentret for at de skal få hjelp, så de kan bli sterke og selge sex flere ganger i døgnet» (NRK 10.08.07, Skilbrei og Renland 2008:173). Denne forståelsen av at skadereduksjon legger til rette for og legitimerer prostitusjon er ikke like utbredt i Norge som i Sverige. Likevel har dette standpunktet fått gehør, særlig gjennom kvinnegruppa Ottar sin kritikk av Prosentret sin virksomhet¹⁸. En av polititjenestemennene i mitt materiale uttrykker et liknende perspektiv, dog i en litt mildere form:

Det problematiske er om det finnes for mange gode tilbud som gjør at flere ønsker å komme til Norge for å selge sex, for her er det et større apparat som kan hjelpe deg hvis du vil ut. Så er det mange kyniske der ute, bakmannsapparatet, som kanskje er villig til å utnytte det for pengene. Men jeg har ingen belegg for å si noe om det sånn sett. Men det er den hårfine balansegangen med å være et hjelpeapparat som har en viktig funksjon som kanskje ikke må bli for viktig igjen (Polititjenestemann B).

Dette utsagnet tilslutter seg i større grad den typen perspektiv på skadereduksjon Ekman fra Göteborgpolitiet kan sies å ha, og avviker fra mitt øvrige materiale. Oslopolitiets ambivalente holdning til lavterskeltiltak som Prosentret og Nadheim kommer til uttrykk i den typen pragmatiske uttalelser sitert ovenfor. Tiltakene har fått rapport om tilfeller der politiet beslaglegger kondomer og glidemiddel som tiltakene har gitt til sexarbeidere, og bruker disse som bevis på sexsalg (Prosentret 2011). Denne praksisen viser tydelig hvor de sosiale tiltakene og politiets arbeid er på kollisjonskurs. Også Justisdepartementets representant i mitt materiale uttrykker skepsis til en ren skadereduksjon med utsagnet: «Du kan ikke bare stå og dele ut kondomer, du må gjøre noe mer». Det er tankevekkende at vedkommende likevel uttrykker uforbeholden tillit KASTs tilbud. Som vi kommer tilbake til senere, kan dette ha tilknytning til kunnskapen om og troen på at smittesjekk og samtale for mange vil føre til nedgang i kjøp av sex.

¹⁸ Under 8.mars-komiteens parolemøte i 2012 fikk Ottar flertall for parolen «Bekjemp prostitusjon - bedre hjelpetiltak - legg ned Pro Sentret». <http://www.dagsavisen.no/samfunn/vil-legge-ned-pro-sentret> (tilgang 07.11.2013).

4.2.1.2 Smittesjekk som «inngangsport»

I mitt materiale finner jeg generelt en sterk tilslutning til skadereduksjonstanken, og lite skepsis til at slike tilbud vil understøtte eller forsterke sexkjøpsmarkedet. Dog finner jeg ikke den type tilslutning til skadereduksjon hvor det er smittevern *i seg selv* som fremholdes som det endelige mål for modellen. Om andre aktører på det norske eller internasjonale prostitusjonsfeltet hadde kommet til orde i mitt materiale, hadde muligens et mer rendyrket frivillighetsperspektiv på prostitusjon fått en større plass. De av mine informanter som jeg innledningsvis forventet skulle ytre en tilslutning til et frivillighetsperspektiv, motbeviste fort min forutinntatthet:

Ottar ønsker jo at vi skal være et kontrolltiltak som skal fortelle kvinnene at de bør slutte med prostitusjon og hvorfor de bør gjøre det, og så gi dem tilbud om «Exit» - programmer som Ottar snakker om. Og Exit-programmer, ja det kan de godt få, for vi hører jo hva hun vil ha. Og når hun sier at hun vil gjerne slutte, så er det jo det vi jobber med. Og de fleste vil jo ut av dette helvetet. Men jeg tror ikke på det ved tvang, jeg tror på det ved dialog (Rådgiver Prosentret).

Det var i møte med seniorrådgiveren i Helsedirektoratet at den tydeligste tilslutningen til skadereduksjon som smittevern i seg selv kom frem. Vedkommende tilslutter seg aktivt et perspektiv hvor prostitusjon kan være et autonomt valg for mange, og følgene av å selge eller kjøpe sex varierer fra person til person, og han utdyper det slik: «Prostitusjon er som kjent noe man gjør, ikke noe man er». Men dette betyr da ikke at skadereduksjonstilbudene på prostitusjonsfeltet ikke skal drives med en agenda om å skape nedgang i prostitusjonsmarkedet. I likhet med majoriteten i mitt materiale, uttrykker vedkommende at dette ikke er to motstridende perspektiver, tvert imot:

Fra helsemyndighetenes side har inngangsporten knyttet til menneskehandel og prostitusjon vært en insistering på at tilbud om helsehjelp har vært en god inngangsvinkel til å treffe marginaliserte grupper. Alle har en helse, alle har sterk interesse og kunnskap om å ta vare på sin helse, og uansett hva slags livssituasjon alle er i vil det ofte være en god inngangsport til å nå marginaliserte grupper, og så kan man eventuelt bygge opp tiltak på baksiden av den: tilbud om utdanning, sosionomi, psykolog, trygge bosteder, justistiltak osv. Men vi har vel alltid holdt

veldig fast på at det er avgjørende at man bruker helse som inngangsport (Seniorrådgiver Helsedirektoratet).

Selv om smittereduksjon nevnes av flere informanter som en viktig del av KAST sitt arbeid, er det den psykososiale delen av tilbudet som tillegges mest vekt. Flere i mitt materiale henviser til KAST Norge sin helsetilnærming som en «inngangsport»; en god måte å komme i kontakt med målgruppen på. Seniorrådgiveren fra Justisdepartementet mener denne tilnærmingen har vært en suksessformel i sosialt arbeid for selgersiden i prostitusjonen. Tilgangen til lavterskeltilbud som uttrykker aksept av personens ståsted og situasjon skaper på denne måten en:

inngang til å snakke om den personen kanskje kan komme ut av det på en måte, men uten at man durer inn med beskjed om at her skal du ut. Møter folk der de er og jenger det til - det hadde vi tro på (Seniorrådgiver Justisdepartementet).

Å benytte skadereduksjonstilnærmingen som et middel for å oppnå kontakt med målgruppen, og muligens gjøre det lettere for dem å åpne seg og fortelle om ting som kan sitte langt inne, reiser noen etiske spørsmål tilknyttet hva som presenteres som målet, og hva som er *det reelle målet*. De to presentasjonene av KAST sin målsetning innledningsvis i dette kapitlet illustrerer relevansen av en slik etisk problemstilling. Når det til myndigheter og målgruppe formidles to ulike målsetninger for et tiltak, er det en nærliggende konklusjon at formidlingen av den ene målsetningen fungerer som et middel for å oppnå den andre. Samtidig skal vi se at denne konklusjonen kan være litt lettvinnt, og at nettopp de motstridende målsetningene som forevises av Reform, KAST og feltet for øvrig, representerer en reell todeling av målsetning innad i feltet, tilbudet og i det enkelte individ.

Dette vil drøftes ved hjelp av teorier om moderne statlig styring som gjennom å legge til rette for det som defineres som gode og sunne valg veileder individer til å *styre seg selv* fremfor å være underlagt en autoritær maktutøvelse. I neste kapittel vil Foucaults begreper om individuell frihet og autonomi som *styringsteknologi* drøftes i forhold til eksempelet KASTs tilnærming til sin målgruppe. I tillegg vil de bestrebelser som gjøres for å motvirke denne styringsteknologien redegjøres for og diskuteres ved hjelp av Foucaults maktbegrep hvor muligheten for *motstand* alltid er tilstede i en maktrelasjon.

Kraften i å bruke smittesjekk som inngangsport til en lengre samtale om temaer tilknyttet sexkjøp kommer godt til syne i fortellingen til den unge mannen blant mine informanter. Han

forteller om å våge å booke en time hos KAST via nettsiden, møte opp - og være sikker på å være HIV-smittet:

Og så hele tiden mens vi snakket så hadde han tatt en sånn stikkprøve, blodprøve på fingeren. Og den skulle ligge en halvtime tror jeg. Og det var jo sånn - det tok en stund, og vi snakket vel en time eller halvannen først. Og jeg tenkte liksom; «Okei, han har jo kikket ned på den underveis», men jeg så ikke hva den viste. Og det var ikke sånn at han tok den opp og sa... Men han kikket ned og så fortsatte vi å snakke, og da tenkte jeg liksom: «Okei, jeg vet hva det betyr». Det er et positivt resultat, og nå sitter han og tenker ut hvordan han skal presentere det på en måte. Men så til slutt sa han: «Ja, og den prøven - den er fin» (Bruker av KAST).

Den unge mannens fortelling vitner om en sterk smittefrykt, og dette var også grunnen til at han oppsøkte KAST. Det å snakke om erfaringen sin med rådgiveren ser han på som en bonus, og han forteller at kontakten med KAST har betydd enormt mye for hvordan han håndterte de dårlige følelsene tilknyttet opplevelsen med sexkjøpet. Ved første møte med KAST var det imidlertid muligheten for HIV-smitte som overskygget alt annet. Rådgiveren ved KAST forteller at en slik frykt er normen heller enn unntaket blant brukerne, og at det å frigjøre dem fra denne frykten ofte fører til en samtale om følelsene tilknyttet deres handlinger:

Jeg har hatt klienter her som har hatt en forkjølelse midt på vinteren, det er ikke noe de ville ha bitt seg merke i under andre omstendigheter, men det er noe de er redd for kan ha vært et symptom på hiv. Og det å reflektere rundt det løfter vekk skam og redsel, og frigjør energi til å få tak i følelsen. For dette har vært en lammende redsel. Når så testen er negativ, kommer de ofte inn på følelsene knyttet til det. Hva var det som skjedde, hvorfor gjorde jeg det, hvordan har jeg det med det, har jeg lyst til å gjøre det igjen, om jeg ikke har lyst til å gjøre det igjen, hvordan kan jeg unngå å gjøre det igjen (Rådgiver KAST).

I dette sitatet kommer overgangen fra smittesjekk til samtalen tydelig frem, og det er interessant å sammenlikne rådgiveren og brukersens refleksjoner rundt nøyaktig den samme situasjonen. I relasjon til den tidligere nevnte etiske problemstillingen rundt det å anvende behovet for smittesjekk som middel for å oppnå refleksjoner rundt egen sexkjøpsatferd, kan det argumenteres for at dette ser ut til å være en relativt innarbeidet tilnærming hos KAST Norge. En kan vanskelig underspille smittesjekkens funksjon som en «rekruttering» til en

rådgivende samtale rundt dette, hvor målsetningen med samtalen er å skape innsikt om de skadelige aspektene av å kjøpe seksuelle tjenester. Samtidig fremheves det av mange at målsetningen med tilbudet også handler om å møte kjøperne på deres premisser, og at det ikke først og fremst er det å slutte med sexkjøpene som settes som mål. Heller fremheves det at samtale om sexkjøpene er et ledd i den utviklingen brukerne gjennomgår i forhold til ulike *psykiske eller sosiale problemer* tilknyttet sexkjøpene.

4.2.2 Løse psykososiale problemer

I forkant av mine møter med aktørene på prostitusjonsfagfeltet hadde jeg forventet større skiller mellom de som hadde ren skadereduksjon som mål, og de som hadde en klarere agenda om å bistå sine brukere til å komme ut av prostitusjonen. Videre forespeilet jeg meg en større variasjon i holdninger til kjøp av sex enn det jeg faktisk møtte. Selv om det var ulike tilnærminger til kjøpere av seksuelle tjenester og ulike syn på hva som bør gjøres og hvordan, var informantene skjønt enige om noen grunnholdninger: Prostitusjon skader de involverte partene over tid. I de aller fleste tilfeller ville de som selger sex valgt noe annet om de hadde hatt reelle alternativer, om valgmulighetene for å tjene penger var til stede. De er også enige om at kjøpere av seksuelle tjenester ofte har det vanskelig med sine handlinger, at det ofte er en grad av avhengighet involvert, eller at kjøpene er et forsøk på å fylle et tomrom som ikke nødvendigvis handler om sex, men om nærhet eller sosial omgang. Et viktig ideologisk trekk ved KAST Norge er tiltakets nære tilknytning til arbeid med menn og likestilling:

Reform som mannssenter jobber jo ikke nødvendigvis med prostitusjon fordi det er en dårlig deal for kvinner, men fordi at det er en dårlig deal for menn (Rådgiver Reform).

Reform søkte i flere år før sexkjøpsloven i det hele tatt var på trappene om midler til en type rådgivningstilbud for kjøpere av seksuelle tjenester. Kunnskap om et behov for noe slikt ble hentet fra blant annet skandinavisk forskning fra de siste tiårene på menn som har kjøpt seksuelle tjenester (Månsson og Linders 1984; Sandell m. fl. 1996; Smette 2003). Tilsvarende kunnskap ble hentet ut av et prosjekt som ble opprettet i regi av Reform før sexkjøpsloven ble vedtatt og trådte i kraft. Nettstedet Sexhandel.no var en del av Barne- og likestillingsdepartementet sitt arbeid med prostitusjon og menneskehandel, og rettet seg mot personer som ønsket informasjon om disse temaene (Jahnsen 2008). Nettstedet inneholdt et interaktivt forum hvor man kunne diskutere ulike sider ved sexkjøp.

Vi mente jo det når vi drev «sexhandel.no», at det fantes udekte behov for samtale om sexkjøp, at det finnes en god del der ute som kjøper sex og ikke synes det er så greit. Og det tenker jeg har sammenheng med måten vi tenker om kjønn og likestilling i Norge. At det å kjøpe sex passer ikke inn i måten vi tenker om likestilte parforhold på. Og det gjør det selvfølgelig vanskelig og til dels skamfullt for menn som kjøper sex å innrømme at dette er et problem de har. Så vi har hele tiden tenkt at det var et udekt behov der (Rådgiver Reform).

Erfaringene fra dette prosjektet var, som Reform hadde en forutanelse om gjennom kunnskap om tidligere forskning, at mange kjøpere av seksuelle tjenester hadde behov for samtale og rådgivning som ikke ble dekket. I tillegg viste tidligere forskning at det å samtale om sexkjøpserfaringene i mange tilfeller førte til endring i atferd. Det å åpne seg for en forsker, og fortelle sin historie for kanskje første gang, gjorde at mange gjorde endringer i livet sitt og ga tilbakemelding til forsker om det i etterkant (Sandell m. fl. 1996).

Også i samtalene med fagpersoner, politi og myndigheter på prostitusjonsfeltet fant jeg en gjennomgående oppfatning av at hovedmålgruppen for KAST Norge var menn som hadde et behov for å samtale om sine erfaringer med kjøp av seksuelle tjenester. Kunnskapen fra forskning om kjøpere som konkluderer med behov for samtaletilbud er utbredt, og blant annet Justisdepartementets representant legger dette til grunn for sin støtte av KAST:

Jeg tror de når ut til en del av den målgruppen som opplagt har et trøblete liv, hvor et trøblete seksualliv er en del av det. Som har vanskelige dager. Jeg tror de når noen av dem (Seniorrådgiver Justisdepartementet).

Denne oppfatningen som representanten for Justisdepartementet setter ord på, deler han med resten av de intervjuede personene; det er en felles forståelse av at en stor gruppe mennesker har behov for samtale og psykososial hjelp. Også tilbakemelding fra politiet om dette behovet hos kjøpere de kom i kontakt med ble lagt til grunn for opprettelsen av et samtaletilbud. Rådgiveren ved Reform, som gjorde en del intervjuer i forbindelse med forprosjektet til KAST, gjenforteller hva en som hadde arbeidet med håndheving av sexkjøpsloven sa til henne:

«Noen må jo snakke med disse! De vil jo ikke ut av bilen vår når vi har pågrepet dem. De har så stort behov for å fortelle oss at dette har de aldri gjort før, og dette skal de aldri gjøre igjen» (Rådgiver Reform).

Rådgiveren hos KAST påpeker at det ikke er mengden sexkjøp som styrer hvordan hver enkelt forholder seg til situasjonen. Lavterskeltilbudet fanger opp både personer som ikke indentifiserer seg som sexkunder, og personer med en mer langvarig problematikk. Om de førstnevnte sier rådgiveren:

De kommer på bakgrunn av en krise som er utløst av et sexkjøp og på grunn av en lammende hivfrykt. Så de har på en måte ikke gått og tenkt på det eller kommer av nysgjerrighet, de kommer fordi de har fucka det til for seg selv, opplever de selv, og så søker de febrilsk på nettet og finner frem til oss (Rådgiver KAST).

Som den andre store og økende brukergruppen, trekker rådgiveren fram personer med en mer langvarig og dyptgående problematikk. Han beskriver gruppens fellestrekk med at de har kjøpt sex over mange år og opplever en tvangsmessig atferd som skaper veldig mange problemer. Særlig i forhold til denne siste gruppen argumenterer rådgiveren med at et fokus på psykologiske faktorer og avhengighetsproblematikk er nødvendig, og kan være et ledd i en synliggjøring av tabubelagte tema:

Om man ser på spilleavhengighet, så var det sånn: "Ta deg sammen mann og slutt!" Nå har vi en forståelse av at det gir, det døyver en smerte, det er en rastløshet som får utløp i det adrenalinkicket det er å spille. Det adrenalinkicket er en ting mine klienter rapporterer i forhold til sexkjøp. Det døyver, fyller et tomrom, en ensomhet, en fremmedgjorthet for noen. Andre føler at dette er feil, men gjennomfører det fordi de trekkes inn i det (Rådgiver KAST).

4.2.2.1 Sykeliggjøring og offergjøring?

KAST Norge profilerer seg i media gjennom å problematisere kjøp av sex fra menn sin side som et produkt av en vanskelig livssituasjon eller familiesituasjon, eller et vanskelig forhold til kvinner og sin egen seksualitet.¹⁹ Flere i mitt materiale sitter med oppfattelsen av at dette bidrar til å menneskeliggjøre sexkjøpskunder og muliggjør en dialog om det. Andre stiller seg mer skeptisk til å koble sexkjøp med psykologiske faktorer og avhengighet, og er redde for at dette vil bidra til en avviker-forståelse av personer med sexkjøps erfaring.

¹⁹ Et eksempel på dette er en reportasje i Morgenbladet med tittelen: «Horekundens skam etter utløsning» http://morgenbladet.no/samfunn/2011/horekundens_skam_etter_utlosning#.Untt9eKCR8E (lesedato 30.mai 2011).

Når KAST Norge ble lansert i mars 2011 var det flere som var avventende til hvordan dette ville påvirke bildet av kjøperen av seksuelle tjenester. Det kom innspill om behovet for å rette seg mot en bred forståelse av kjøp av sex, og innlemme alle som kjøper sex uavhengig av kjønn og seksuelle preferanser. I tillegg uttrykte aktører på prostitusjonsfeltet bekymring for hvilken ønskelig «mal» for mannlig seksualitet dette tilbudet ville kommunisere til omverdenen. May-Len Skilbrei påpekte på lanseringen av tiltaket at KAST nå var en aktør som hadde et medansvar for den offentlige representasjonen av sexkjøperen.²⁰ En av reaksjonene på opprettelsen av et tilbud til kjøpere av seksuelle tjenester var frykt for at det ville føre til en ny offerposisjon, og en sykeliggjøring av personer som kjøper sex. Dette viser til den typen kritikk av hjelpeapparatet på prostitusjonsfeltet som forfattere som Laura Agustín (2007), Jane Scoular (2010) og Elisabeth Bernstein (2007) målbærer. Disse forskerne representerer slik jeg ser det den prinsipielle frivillighetsforståelsen jeg redegjorde for avslutningsvis i forrige kapittel.

Laura Agustín (2007) skriver om migrasjonsrelatert prostitusjon, og hevder at hjelpeapparatet aktivt *reproduserer* den marginaliserende situasjonen de forsøker å motarbeide (Agustín 2007: 5). I et slikt perspektiv, hvor sosiale tiltak på prostitusjonsfeltet som *fenomen* oppfattes å ha en styringsfunksjon, tolker også Jane Scoular (2010) den økte ansvarliggjøringen av etterspørselssiden på sexmarkedet som en måte å direkte overføre «hore-stigmaet» til en ny gruppe:

The increased focus on male clients involves the promotion of similar individuating modes of governance. Despite the rhetoric of gender equality, the increased punitiveness towards (some) purchasers represents no more than the shifting of the 'whore stigma' to a new deviant group. Responsibility becomes increasingly narrowed to client motives and individual sexual ethics, which are pathologized rather than explained (...) (Scoular 2010: 33).

Representanten for Prosentret mener at rådgiveren hos KAST viste tendenser til denne typen sykeliggjøring i et mediautspill²¹ på nrk.no om menn som kjøpte seksuelle tjenester hos thailandske kvinner i Norge. I nyhetssaken på NRK.no om massasjeinstitutt som tilbyr seksuelle tjenester sa rådgiveren: «Det er vanskelig for menn som ønsker om å slutte med

²⁰ Lansering av KAST Norge. Reform, Oslo 18.02.2011

²¹ http://www.nrk.no/ostlandssendingen/tilbyr-_happy-ending_-1.8024157 (tilgang 20.08.2013)

sexkjøp at massasjelinstitutt tilbyr dette. Dette gjør sexkjøp mer tilgjengelig». Representanten for Prosentret forklarer sin reaksjon for meg:

(Han) gikk ut og sa at det var synd på disse mennene som kom borti de thailandske prostituerte, de klarte nærmest ikke å la være. Og det er en diskusjon som jeg synes er interessant. Ønsker vi et syn på kundene som ofre? Nå har jeg brukt mye av mitt voksne liv på å slåss mot offergjøring av kvinnene, er vi tjent med at kundene kommer i samme kategori på en måte? Det er nok fort gjort å gjøre det når man kommer tett innpå folk (Rådgiver Prosentret).

Med dette kritiserer Prosentrets representant KAST for å bidra til en prosess hvor personers handlinger blir redusert til kjennetegn på en avvikerkategori. Dette er en uønsket måte å møte mennesker på i dette feltet i dag; man finner heller en svært sterk ideologi om å utgå fra en persons handlinger, og ikke en tanke om hva det gjør dem til som person. Det er også en sterk faglig føring til å se et mangfold i seksualitet og seksuelle preferanser som noe positivt, og at man ikke skal la noen deler av seksualiteten være tabubelagt eller skamfullt. KASTs rådgiver er også godt skolert i denne diskursen, og gikk inn i arbeidet med kjøpere av seksuelle tjenester med utgangspunkt i at kjøp og salg av sex for mange kan være uproblematisk og fint. Innenfor det norske sexologimiljøet som KASTs rådgiver kommer fra, står troen på menneskers frie vilje og en grunnleggende positiv holdning til i utgangspunktet alle former for seksualitet sterkt.²² Jeg spør ham om hva han nå tenker om menns motiv for sexkjøp:

Jeg har absolutt endret syn på motiv for sexkjøp og blitt mer nyansert, men også sett helt nye aspekter ved det - at det er faktisk ganske vondt for mange å kjøpe sex på en jevnlig basis. Og så snakker jeg ikke med de som synes dette er helt okei, og det må jeg jo også ta med i beregningen, at det er ikke et representativt utvalg av sexkunder jeg snakker med. Men det ene utelukker ikke det andre. At noen opplever at det er problematisk betyr ikke at andre synes det er okei (Rådgiver KAST).

I det å ha endret syn på motiv for sexkjøp ligger en dreining fra det rådende normaliserings- og relativismeperspektivet på sex, til en oppfatning om at kjøp av seksuelle tjenester for mange fører til ulike problemer. Det er dette som vekker reaksjoner hos bl. a Prosentret, og en frykt for et avvikerstempel på en «ny» gruppe som i tillegg er kriminalisert:

²² Denne typen perspektiv kan gjenfinnes i eksempelvis *Sexologi i praksis* (Almås og Benestad 2006) og sexologistudiet ved Høgskolen i Agder som ble etablert av forfatterne.

Vi står jo oppe i noen dilemmaer, dette med å gjøre kunden til offer. Så det blir en balansegang, jeg synes det er veldig viktig å menneskeliggjøre kunden. Men samtidig må ikke verken kvinnene som selger eller mennene som kjøper - sett stereotypisk, bare bli ofre, for da blir de helt annerledes enn meg og deg. Da blir de "de andre" akkurat som kvinnene har vært. Det er først når hun blir gjenkjennbar eller kunden blir det for oss, at vi klarer å gjøre noe med det (Rådgiver Prosentret).

Denne bekymringen fra Prosentrets side er interessant, da det ser ut til at grensen for hva som i deres oppfatning er grei representasjon av kjøperen i det offentlige rom går et sted mellom «menneskeliggjøring» og «offergjøring». Dette bygger muligens på en slutning om at synliggjøring av sårbarhet hos sexkjøpere utgjør et skritt *tilbake*, en bevegelse tilbake til forståelsen av kjøpere av seksuelle tjenester som fundamentalt annerledes enn andre menn og kvinner.

Frykten for å avvikgjøre, og å sykeliggjøre handlinger samfunnet finner problematiske, finner en også hos sosialantropologen Don Kulicks sterke kritikk av svensk kundeforskning og de svenske KAST-tiltakene. I artikkelen *Five hundred thousand perverts* (2005) argumenterer Don Kulick for at Sveriges internasjonale ry som et seksuelt frigjort og liberalt samfunn kun stemmer når det gjelder et sjikt av seksualitet. Faktum, ifølge Kulick, er at den seksuelle frigjortheten begrenses til gjensidig samtykkende og tilfredsstillende sex innen heteroseksuelle og etablerte forhold (Kulick 2005: 217). Kulick hevder at denne forestillingen ytterligere bygger opp om en avvikertenkning og sykeliggjøring av personer som kjøper sex:

The point to note is that with this kind of diagnostic typology, there is no longer any possibility of paying for sex without being psychologically disturbed in one way or another. In other words, in this framework it is impossible to be both normal and well adjusted and also a purchaser of sexual services. The act of buying sex is no longer separable from a more general personality type. Instead, it is a metonym for the personality - it signifies it - and the personality is, by definition, deviant and psychologically disturbed (Kulick 2005: 217).

Fra et slikt synspunkt blir ifølge Kulick kjøp og salg av seksuelle tjenester en avvikende og usunn måte å uttrykke seksualitet på. Kulick mener at den heteronormative forståelsen av god sex også utelukker seksuell praksis som ikke automatisk sorteres under «gjensidig samtykkende og tilfredsstillende sex». Herunder nevnes sadomasochistisk sex, sex med fremmede i saunaer og lignende. Dette skaper ifølge Kulick en tabugjøring av seksuell atferd som ikke passer inn i heteronormen, som gjør at personer som i utgangspunktet kunne ha et

fint forhold til sin seksualitet, stigmatiseres og tvinges til å skjule sin seksuelle orientering (Kulick 2005: 215). Kulicks kritikk av den svenske seksualitetspolitikken har sitt utspring i blant annet queerteori og opposisjon mot fastlagte kjønns- og seksualitetskategorier.

Queerteori vokste på 80- og 90-tallet frem som en kritikk av homo- og kvinneforskning, og fokuserte spesielt på reproduksjon av en statisk og lite inkluderende subjektforståelse i kunnskapsproduksjon (Eng 2006). Queerforskningen ville *dekonstruere* kjønnskategoriene og heteroseksualiteten, og vise hvordan bruk av mann/kvinne og homo/hetero bidro til å opprettholde kunstige skiller som utelukket viktige fortellinger på siden av dikotomiene (Eng 2006: 139). Kritikken omfattet også kjønnsforskningens «normaliseringsprosjekt», hvor man ville utvide definisjonen av det normale, og oppnå større aksept og forståelse for mangfoldet i samfunnet. Problemet med dette, fra et queerteoretisk perspektiv, var at man ikke rokket ved selve modellen; det normative sentrum versus den avvikende periferien. På den måten opprettholdt kjønnsforskningen ifølge dette perspektivet en normalitet som maktdiskurs (ibid: 146). Skilbrei og Holmström (2013) påpeker at det kan være mer fruktbart å se den seksuelle frigjøringen i Skandinavia som inklusjon av nye typer seksualitet i definisjonen av «god og sunn seksualitet», og en måte å sikre statlig kontroll av seksuell praksis. De viser til Susanna Paasonen (2009) som hevder at fremstillingen av de skandinaviske statene som seksuelt frigjorte på *mange* områder også gir makt til å definere hva som er usunn seksualitet, og grensene for denne friheten (Paasonen 2009; Skilbrei og Holmström 2013: 34).

Kulicks kritikk av svensk prostitusjonsforskning har også rot i Foucaults kritikk av den såkalte *undertrykkeshypotesen* i boka *Viljen til viten* (Foucault 1999). Undertrykkeshypotesen er den oppfatningen av seksualitetshistorien Foucault mener har fått gjennomslag i den vestlige verden. Foucault forteller om hvordan det frem til begynnelsen av 1600-tallet angivelig skulle ha vært en større åpenhet rundt seksualitet og seksuelle praksiser. Dette måtte så ifølge undertrykkeshypotesen vike for det viktorianske regimet med sin puritanske oppdragelse, fortielse av drifter og seksuelle avvik, og utøvelsen av seksualiteten som strengt forbeholdt ekteskapet og reproduksjonens formål (Foucault 1999: 13). Videre rommer den vanlige forståelsen av historien en idé om at man ved hjelp av psykiatrien begynte arbeidet med å *frigjøre* den undertrykte seksualiteten, og at å sette ord på det som var blitt skjult var en del av dette frigjøringsarbeidet. Denne *språkliggjøringen* av seksualiteten fungerer ifølge Foucault som et ledd i etableringen av en vitenskap om

seksualiteten, og dermed subtile maktteknikker tilknyttet definisjoner av usunn eller skadelig seksualitet (ibid: 22).

Forestillingen om en undertrykt - og så frigjort seksualitet - forutsetter ifølge Foucault en idé om en førsosial, førkulturell menneskelig natur, og at en frigjøring vil gjøre det mulig å handle helt uten restriksjoner og hemninger. Foucault utdyper sin skepsis til denne ideen i et intervju:

I have always been somewhat suspicious of the notion of *liberation*, because if it is not treated with precautions and with certain limits, one runs the risk of falling back on the idea that there exists a human nature or base that, as a consequence of certain historical, economic and social processes, has been concealed, alienated, or imprisoned in and by mechanisms of repression. According to this hypothesis, all that is required is to break these repressive deadlocks and man will be reconciled with himself, rediscover his nature or regain contact with his origin, and reestablish a full and positive relationship with himself (Foucault 1997: 282).

Den anti-essensialismen Foucault her redegjør for, er en viktig brikke for å forstå Kulicks kritikk av de oppdelinger mellom «sunn» og «usunn» seksualitet han hevder å finne hos svenske myndigheter, kundeforskning og dermed grunnlaget for de svenske KAST-tiltakene.

Når så den samme typen kritikk for å skape et avvikerbilde av kjøpere av seksuelle tjenester rettes mot KAST Norge, tas det utgangspunkt i at dette tiltaket er basert på den samme ideologien som KAST-tiltakene i Sverige. Det er flere momenter ved KAST Norge som tilsier at denne slutningen kan være misvisende. Den viktigste forskjellen er at KAST Norge ikke er etablert innen den samme politiske og akademiske diskursen som KAST Sverige, hvor all prostitusjon defineres som seksualisert vold og menn som kjøper sex tillegges en «upersonlig seksualitet». I tillegg må det i særlig Prosentrets tolkning av denne holdningen til sosialt arbeid nødvendigvis finnes formildende omstendigheter som gjør det mulig for dem å forsvare deres egen drift av et sosialt tiltak på prostitusjonsfeltet. Dette aspektet vil drøftes videre i dette kapitlet.

4.3 Reduksjon av sexkjøpsmarkedet

Ønsket om å møte personer med sexkjøpserfaring med en skadereuserende tilnærming, går blant mine informanter ofte hånd i hånd med ønsket om å forebygge sexkjøp. Som redegjort for innledningsvis i dette kapitlet er også det å forebygge kjøp av seksuelle tjenester den

målsetningen med tiltaket som ble vektlagt sterkest i forarbeidene til KAST Norge. Rådgiveren i Justisdepartementet setter ord på denne tiltroen til lovens påvirkningskraft:

Det er nok en positiv effekt av forbudet at dette plutselig blir definert i en ramme som gjør at mange føler – kanskje du har fått en bot og – mange har jo problemer med å kjøpe. Selv om det ikke er så vanskelig å omgå forbudet så gir det en helhet og et fundament for KAST som ikke var der før forbudet. Å begynne å få folk til å slutte med noe som både er lovlig og greit, det er ikke enkelt. (...) Jeg tror det hjelper at det er et forbud, og at det er noen som da føler at: «Ok - nå må jeg gjøre noe med det» (Seniorrådgiver Justisdepartementet).

Denne målsetningen kommer i mitt materiale til uttrykk som henholdsvis et ønske om holdningsendring i befolkningen og et mål om atferdsendring hos den enkelte bruker.

4.3.1 Skape endring i den enkelte

Som tidligere nevnt finner jeg hos noen informanter et større behov for å forsikre om at tilbudene hos KAST i praksis vil føre til en reduksjon av sexkjøpsmarkedet. Jeg spør seniorrådgiver i Justisdepartementet om de ville støttet KAST uten kunnskapen om at denne typen lavterskeltiltak skaper atferdsendring hos kjøpere av seksuelle tjenester:

Nei, det må kobles inn på demping av etterspørselen, ellers er det ikke interessant for oss. Og hvis det bare er for å hindre HIV-smitte så hadde vi tenkt at: dette kan sikkert helsemyndighetene pusle med, og så videre (Seniorrådgiver Justisdepartementet).

Dette utsagnet kommer ikke som en overraskelse, tatt i betraktning informantens arbeidssted og ansvarsområde. Det ville vel heller vært overraskende hvis et mål om å redusere etterspørselen *ikke* ville komme til syne i samtale med Justisdepartementets representant. Rådgiveren hos Reform reflekterer over kriminaliseringen av sexkjøp og hvordan dette har påvirket det sosiale arbeidet med kjøpere av seksuelle tjenester:

Grunnen til at det (KAST) eksisterer nå har en god del å gjøre med at vi fikk en lov mot å kjøpe sex. Veldig mye med det å gjøre. Tidligere var det et politisk klima rundt prostitusjonsspørsmålet som kanskje handlet mer om informasjonsarbeid, holdningskampanjer, opplæring, den typen myke tiltak. Som også kanskje var mer befolkningsvide: «dette er et sosialt problem som vi alle eier og som vi kan lære våre

unge å beskytte seg mot». Mens når man får en lovfesting som sier at en type praksis er i strid med loven må man kanskje tenke mer strategisk og punktfestet i forhold til hvilke tiltak man bruker. Så jeg tenker nok at dette er en type tiltak som hører mer naturlig sammen med den loven som man nå har (Rådgiver Reform).

Likevel er samarbeidet mellom KAST og Justisdepartementet langt fra det Skilbrei og Renland kaller «å utforme sosiale tiltak med nulltoleranse for øye» (Skilbrei og Renland 2008). En slik målsetning stemmer bedre overens med såkalte *John Schools* en finner i visse delstater i USA og de britiske *Kerb Crawler Rehabilitation Programmes* (KCRP) (Brooks-Gordon 2006; Bernstein 2007). Denne typen programmer, som først ble utviklet i USA på midten av 90-tallet for så å spre seg til Canada og Storbritannia, bygger på en ide om at kjøpere av seksuelle tjenester gjennom informasjon og moralsk og religiøs opplæring skal kureres for et behov eller ønske om å kjøpe sex igjen (Brooks-Gordon 2006: 16). Kursene går som oftest over en dag, og inneholder vitnesbyrd fra eks-prostituerte, informasjon om trafficking og faren for å bli smittet av seksuelt overførbare infeksjoner (ibid.). Ved John School i San Fransisco får menn som har blitt anholdt for å kjøpe sex tilbud om at anmerkningen om dette på deres rulleblad blir slettet i bytte mot en bot på 500 dollar og deltakelse på kurset (Bernstein 2007: 134).

Selv om det er mye som skiller KAST Norge fra denne type programmer rettet mot personer anholdt for sexkjøp, kan endring i atferd sies å være et like stort mål hos flere av mine informanter. Det er få som tilslutter seg et slikt tiltak for kjøpersiden uten samtidig å fremheve atferdsendring som en forventet bieffekt av å prate om sin sexkjøpserfaring:

Jeg er helt sikker på at noen som etterspør refleksjon på sine egne valg vil øke refleksjonsnivået. Og sannsynligvis vil det føre til - om ikke slutte å kjøpe sex, så kjøpe mindre sex eller er mer kritisk til hvem en kjøper sex av eller den typen ting (Rådgiver Nadheim).

Rådgiveren fra Nadheim baserer dette også på erfaring fra sitt eget arbeid med personer som selger seksuelle tjenester. Som tidligere redegjort for, var min forventning i møte med Nadheim og Prosentret at disse skulle skille seg tydelig fra hverandre når det kom til ideologi og tilnæringsmåter til det praktiske sosiale arbeidet. Ved nærmere samtale ble det klart at disse har en svært lik retorikk når det kommer til dialog og atferdsendring:

Noen år senere kom hun tilbake og sa takk for at du hjalp meg ut av prostitusjon. - Men jeg sa jo ikke at du skulle slutte? Nei, men du visste at jeg kom til å ta et fornuftig valg. Jeg ga henne følelsen at hun var i stand til å kunne ta gode valg for seg selv. Hvis jeg sto henne bi. Og det er på en måte essensen i alt jeg tror på av sosialt arbeid. Og KAST er jo en form for et sosialt arbeid, bare med helsevinkel. Og jeg vet at når folk blir lyttet til og blir hørt på, får gått noen runder med seg selv, og noen som stoler på dem eller ser dem så vil folk komme fram til gode valg (Rådgiver Prosentret).

Det er altså en klar forventning hos mine informanter til at denne typen sosialt skadereduksjonsarbeid skal føre til atferdsendring. Med Stanley Cohens begrep om *net-widening* (Cohen 1994) kan en spørre om KASTs arbeid fører til en slik utvidelse av straffeapparatet. Dette begrepet viser til den prosessen som følger av å innlemme mykere tiltak som samfunnsstraff, fotlenke eller konfliktråd som alternativ til tradisjonelle straffereaksjoner. Studier viser imidlertid at disse alternativene ofte i praksis fungerer som *tillegg* til den eksisterende straffemengden, og at den formelle sosiale kontrollens fiskegarn blir mer finmasket og fanger opp individer som ellers ikke ville fått noen reaksjon (Cohen 1994: 60).

Når KAST nettopp *ikke* har en slik tilknytning til straffeapparatet gjennom etablerte «straffepakker» som kan gjenfinnes i andre land, fanger muligens denne teorien ikke opp en eventuell kompletterende effekt. Heller kan det være fruktbart å se forholdet mellom straffelov og sosialt arbeid som en prosess av *inkludering* og *eksklusjonsmekanismer* (Rose 2000). Nikolas Rose tolker Foucaults governmentality-begrep på en måte hvor ekskluderte individer, eller de som står i fare for å bli utstøtt, har mulighet for innlemmelse ved å gjennomgå en «etisk rekonstruksjon»:

For those who can be included, control is now to operate through the rational reconstruction of the will and self-control, of the habits of independence, life planning, self-improvement, autonomous life-conduct, so that the individual can be reinserted into family, work and consumption, and hence into the continuous circuits and flows of control society. (...) Those who refuse to become responsible, to govern themselves ethically, have also refused the offer to become members of our moral community. Hence, for them, harsh measures are entirely appropriate. Three strikes and you are out: citizenship becomes conditional upon conduct (Rose 2000: 335).

Jane Scoular (2010) benytter denne modellen for å utdype sitt syn om hvordan formell og uformell kontroll av prostitusjon samhandler. Slik hun tolker det kan moderne systemer av styring, hvor sosialt arbeid inngår, i realiteten *forsterke* det strafferettslige systemet ved å identifisere de individene som ikke er i stand til å regulere og styre seg selv (Scoular 2010: 29). Dette er et interessant moment i forhold til KASTs uttalte avstand til det å *presse* brukere av tiltaket til endring. Denne balansegangen mellom et ønske om atferdsendring og motstand mot maktbruk vil drøftes i kapitlet «Kunsten å la brukeren styre» hvor det ideologiske grunnlaget for KAST Norge som sosialt arbeid drøftes opp mot teori om *frihet* som styringsteknologi.

4.3.2 Holdningsendring i befolkningen

En av de eksplisitte målsetningene med kriminaliseringen av kjøp av seksuelle tjenester var å skape en holdningsendring i befolkningen. Til tross for sin tidligere motstand mot loven, er dette aspektet noe prostitusjonsfagfeltet ser ut til å omfavne, her representert ved Kirkens Bymisjons tilbud til personer som selger seksuelle tjenester, Nadheim:

Den andre ideen med KAST tenker jeg er å få et større fokus på: Er det greit å kjøpe sex? Altså det mer samfunnsmessige arbeidet de gjør utover det rent terapeutiske, individuelle. Og jeg personlig synes kanskje at det arbeidet er vel så viktig; å skape en offentlig refleksjonsprosess rundt hva sexkjøp er og handler om, om alt fra et kjønnsperspektiv til et maktperspektiv. Så jeg syns kanskje at den biten er vel så viktig som at de personene som alltid vil være få, oppsøker og snakker om og reflekterer rundt sitt eget sexkjøp (Rådgiver Nadheim).

Denne positive holdningen til en omdefinering av kjøp innen en rettslig ramme deles av flere i mitt materiale. De fleste har en oppfatning om at loven vil ha en avskrekkende virkning på visse grupper av kjøpere. Vekten legges av nærmest samtlige likevel på den brede holdningsendrende effekten loven vil ha. Og i et slikt perspektiv kommer et sosialt tiltak som setter søkelyset på det problematiske ved kjøpene inn som et logisk tillegg. Nærmest som en kompletterende helhet vil tilsynelatende loven, og synliggjøringen av at kjøpere av seksuelle tjenester kan ha det problematisk med seg selv, sammen skape holdningsendringer hos befolkningen generelt og sexkjøpere spesielt.

Nei, jeg syns bare det at vi har tilbudet er viktig i seg selv. (...) Og jeg mener det bør være problematisk å kjøpe sex, det bør være noen varselklokker som slår ut, og at det gjør at man gjør en refleksjonsprosess rundt det. Så bare eksistensen av et sånt tilbud i seg selv syns jeg er bra. (...) Hvis vi skal ta på alvor å arbeide med holdninger, som er en av målsetningene med loven, å endre menns holdninger, så tenker jeg det må bli fokus på kjøperne og da tenker jeg KAST er et viktig tiltak i å skape den debatten (Rådgiver Nadheim).

Kombinasjonen sexkjøpslov og KAST blir slik sett et svært fruktbart samarbeid hvor en formell juridisk fordømmelse av kjøp gis bredde og substans gjennom et sosialt tiltak. I det følgende skal vi se på hvilken type forestilling om «sexkjøperen» denne kombinasjonen mellom kriminalisering og skadereduksjon hviler på.

4.3.2.1 Ansvarliggjøringen av Herr Gjennomsnittlig

Forventningen til en holdningsendrende effekt av både sexkjøpsloven og et sosialt tilbud til kjøpere av seksuelle tjenester, kan knyttes til et bilde av vår tid på «mannen som kjøper sex»: *Herr Gjennomsnittlig*. Sexkjøperen er i denne fremstillingen en av oss; ikke i betydningen at vi bifaller det han gjør, men heller som en poengtering av at «det kunne vært deg». Ved å fastholde handlingen som et moralsk avvik, samtidig som personen anses som en del av det moralske fellesskapet, legges et grunnlag for en strafferettslig tilnærming. Å konstruere kundene som «en av oss» gjør det mulig å påvirke vedkommende gjennom restriktiv lovgivning (Stenvoll 2007: 124). Grunnlaget for denne tilnærmingen ble lansert av Høigård og Finstad i *Bakgater* (1984), hvor forfatterne forsvarte et forslag for kriminalisering av sexkjøp basert på en slik forventet allmennpreventiv virkning. I Norge har teorier om strafferettslige reaksjoners avskrekkende, moraldannende og vanedannende virkning hatt en sentral plass siden etterkrigstiden (Hauge 1996). Straffens allmennpreventive virkning antas å påvirke befolkningen generelt slik at de ikke begår kriminelle handlinger.

Stenvoll (2003) gjennomgikk seks stortingsdebatter på 90-tallet hvor kjøpere av seksuelle tjenester omtales. Hans funn underbygger den ovennevnte tendensen til normalisering; at dette er noe som handler om menn generelt og ikke avvikende enkeltindivider. I stortingsdebattene er det stor enighet om at holdningstiltak rettet mot menn vil ha ønsket effekt, og at etiske retningslinjer mot kjøp av sex i utlandet bør innføres i både private og offentlige bedrifter. Et av Stenvolls eksempler på et slikt holdningsendrende arbeid var barne-

og likestillingsdepartementets kampanje mot menneskehandel som ble lansert våren 2006. På lanseringen holdt en skuespiller en monolog hvor han iscenesatte seg selv som «gjennomsnittsmannen»: «(M)enn som kjøper sex kan være din nabo, kollega, bror eller far – og ikke ekle tapere» (Stenvoll 2007: 123). Som Stenvoll påpeker, forutsetter en slik appell at man ikke tenker på kunden som en overgriper eller bevisst utnytter, men en «vanlig» mann.

Den britiske sosiologen Teela Sanders (2008) stiller i sin bok «Paying for Pleasure. Men who buy sex» spørsmålet om hvilke moralske budskap som rettes mot menn generelt i arbeidet mot prostitusjon. Hun analyserer britiske myndigheters holdningskampanjer mot kjøp av sex hvor «middelklasse mannen» settes som målestokk for en respektabel maskulinitet, og trusselen ligger i fall fra status og sosial anerkjennelse:

The 'ordinariness' of the middle classes become the backbone of these moral messages and is implicitly compared to the 'sordid', 'unruly' sexual frolics of the working classes. Images of civility spew out of the stories of the 'fallen' men whose brief moment of weakness cost them their respectability and everything they valued (Sanders 2008: 151).

Disse kampanjene bygger på den samme slutningen som vi finner i *Bakgater*; at en stor gruppe av de som kjøper sex er vel etablerte menn med jobb, kone og barn. Strategien er å spille på den skam og håpløshet som ligger i å miste familie, jobb og, tilsynelatende, alt du har nært og kjært. Sanders ser dette i seg selv som en svært effektiv form for sosial kontroll. Når det i tillegg i britisk presse stadig foregår «naming and shaming» av menn anholdt for kjøp av sex, kan en øyne det sosiale kontrollpotensiale en slik moralsk basert tilnærming åpner for.

I en norsk kontekst er sjelden virkemidlene like sterke som Sanders beskriver, og personvernet står unektelig sterkere i vår sammenheng. Likevel kan en hevde at den bakenforliggende logikken er like utbredt, og frykten for å bli avslørt som sexkjøper like effektiv å spille på som en metode for sosial kontroll. «Horekundeaksjonene» i Oslo på 80-tallet kan sees som et eksempel på samme type rasjonalitet og tilnærming. Både norske og svenske kampanjer rettet mot menns holdninger til prostitusjon kan sies å forholde seg til et liknende bilde av en respektabel middelklasse maskulinitet: Herr Gjennomsnittlig (Stenvoll 2007). Den *normaliseringen* man finner i den offentlige «presentasjonen» av den typiske sexkjøper i disse kampanjene benytter seg av det Braithwaite og Makkai (1994) betegner som *reintegrative shaming* (Makkai og Braithwaite 1994). I denne teknikken står troen på at

mennesker har evne til å ta gode valg for seg selv sterkt. Slik kan en se likheter mellom denne retorikken og den vekten på individers *agens*, redegjort for i kapittel 3, som er gjennomgående i både prostitusjonsforskning og idealer for sosialt arbeid.

En respektabel middelklasse-maskulinitet som målestokk for god mannlig atferd fører oss tilbake til det arbeidet menn av borgerskapet måtte gjennomgå for å opprettholde en borgerlig *karakter*. Som tidligere redegjort for, var sterk seksuell lyst sett på som mannlig, og det å kjøpe sex kunne virke bekreftende på denne mannligheten og inngå i en mannlig sosial interaksjon (Liliequist 2006: 185). Samtidig måtte ikke dette gå på bekostning av andre mannlige verdier som ansvarlighet og rasjonalitet, ved å gi etter for de indre «destruktive krefter» (Tjeder 2006: 64). Dette samsvarer med den bruken Teela Sanders referer til av en «arbeiderklassemaskulinitet» som trussel mot den respektable middelklassemannen. I dette ligger også en forestilling om at den mannlige seksualiteten i utgangspunktet er umettelig og drevet av en før-sosial biologi.

Om det er slik, at forestillingen om *Herr Gjennomsnittlig* forutsetter en relativt *statisk* forståelse av mannlighet og mannlig seksualitet, strider dette mot hvordan KAST Norge presenterer seg selv. I det et ideologisk grunnlag for KAST Norge hviler på en forestilling om kjønn og seksualitet som *performativ*, bryter dette tvert med det rasjonale som ligger til grunn for både en funksjonalistisk og en patriarkatsteoretisk forståelse av sexkjøp.

4.4 En kompletterende helhet?

I dette kapitlet har jeg forsøkt å redegjøre for de ulike målsetningene jeg opplever å finne blant mine informanter for etableringen av et rådgivningstiltak for kjøpere av sex i Norge. Ved å fortløpende diskutere de innvendinger og kritiske spørsmål som er blitt reist av forskere, aktivister og mine informanter mot de respektive målsetningene, har sentrale poeng i debatten rundt sosiale tiltak på prostitusjonsfeltet blitt redegjort for.

Den betoningen flere påpeker av *helheten* KAST sitt arbeid tilfører kriminaliseringen av kjøp av seksuelle tjenester er interessant. Representanten for Justisdepartementet har en klar formening om KAST som en del av en helhetlig strategi:

Jeg tror dette er et helt naturlig tiltak i en helhetlig strategi: Vi skal forebygge, vi skal straffe noen, og KAST møter et veldig, veldig tydelig behov for å prøve å redusere

sexkjøp ved å påvirke kjøperne. Det er jo enkelt: Jo færre kjøpere, jo mindre prostitusjon (Seniorrådgiver Justisdepartementet).

Dette sitatet springer nødvendigvis ut av en tankegang hvor ulike typer kjøpere blir møtt med ulike typer tiltak – sosiale og strafferettslige. Innledningsvis i dette kapitlet ble målsetningen med KAST som presentert til potensielle bevilgende myndigheter sitert. Her er dette tilbudets funksjon i forhold til en spesifikk kategori kjøpere uthevet: «vanekjøpere» eller «storforbrukere». Med prostitusjons- og kundeforskningens kunnskapsproduksjon om de ulike meningene kjøp av sex kan ha for ulike mennesker, har det også i de fleste studiene fulgt drøfting av hvilke tiltak som kunne virke atferdsendrende for de enkelte. Flere studier har påpekt at kriminalisering av kjøp av sex ville føre til nedgang i kjøp hos personer med visse fellestrekk, mens andre kategorier ikke var forventet å la seg påvirke nevneverdig av en lovendring (Høigård og Finstad 1986; Sandell m. fl. 1996). Det er denne kunnskapen som det i forprosjektet til KAST vises til: for det første vil en kriminalisering muligens ha størst avskrekkende effekt på personer hvis kjøp av sex ikke er en integrert del av livsstilen. For det andre vil et rådgivningstilbud muligens *nå ut til* dem som har mer komplekse problemer tilknyttet kjøpene, og ikke vil eller kan slutte som en følge av et forbud (Reform 2010).

Et spørsmål KAST ofte får av media og andre interesserte er nettopp *hvilke grupper* de når ut til, og om kontakten med KAST gjør at de slutter å kjøpe seksuelle tjenester. Rådgiveren hos KAST forteller meg at de har brukere med svært ulik bakgrunn, og at såkalte «ressurssterke» unge menn etter hvert utgjorde en relativt stor andel av brukergruppen. Dette samsvarer med forestillingen om *Herr gjennomsnittlig* som kommer til uttrykk i kundeforskning og holdningsarbeid med sexkjøp. Samtidig forteller rådgiveren hos KAST, som nevnt tidligere, at det blant denne gruppen er mange som opplever et tvangsmessig forhold til sexkjøpene, i kombinasjon med stor skam for sin atferd og svært dårlig samvittighet overfor partner og barn – i tillegg til annen problematikk.

Som tidligere redegjort for, møter KAST kritikk fra deler av prostitusjonsfeltet for at denne fremstillingen utgjør et skritt tilbake til en offergjøring, og en patologisering av kjøp av sex. Dette er ikke fordi kritikerne mener det bør være uproblematisk å kjøpe sex, men fordi de mener at denne fremstillingen undergraver sexkjøperen som et *handlende subjekt*.

Når det gjelder den skepsisen som Prosentrets representant ytrer om en offergjøring gjennom fokus på psykiske vansker tilknyttet kjøp av sex, er det slik jeg ser det sterke likheter mellom

Prosentret og KAST sin tilnærming til sine respektive klienter. Prosentret har i alle år kjempet politisk for verdighet og sosiale rettigheter for personer som selger seksuelle tjenester. Et av Prosentrets mål er å hjelpe denne gruppen ut av en offerposisjon slik at en lettere kan se sine valgmuligheter, og ikke bli værende i en fastlåst forståelse av situasjonen. Er det mulig at det skeptikere til KAST ser som offergjøring og stakkarsliggjøring kan sees som et forsøk på en tilsvarende forskyving av subjektposisjonen for kjøpere? Kan synliggjøring av sårbarhet og psykiske vansker hos menn som kjøper sex innebære noe annet enn offergjøring; noe nytt – eller noe tilbakevendende? Det at KAST Norge har smittesjekk som tilbud, åpner opp for en annen brukergruppe enn hos de svenske KAST-tiltakene. Og det at Reform som senter for menn og likestilling har et genuint fokus på de skadelige aspektene sexkjøp kan ha *for kjøperne*, gjør at dette ikke utelukkende kan tolkes som et middel for å oppnå atferdsendring.

Og så kan man spørre: Hva er fri vilje? Er det fri vilje å selge sex? Jeg har problemer med det begrepet, for det er ikke sånn at vi velger helt fritt alltid. Og vi kan velge ting som også gjør vondt. Og da er det et problem. Fri vilje eller ikke (Rådgiver KAST).

I refleksjonen til KAST-rådgiveren rundt begrepet «fri vilje» over ligger det etter mitt skjønn en presisering av KASTs ideologiske tilhørighet. Som redegjort for avslutningsvis i kapittel 3 om ulike perspektiver på sexkjøp, er det nødvendig å skille mellom to typer forståelser av individuell frihet. Den ene kan betegnes som en *liberalistisk* eller *libertariansk* individualisme der frivillig kjøp og salg av seksuelle tjenester ikke skal moraliseres over fordi individet har en ukrenkelig rett til autonomitet. Den andre typen frihetsforståelse, som KAST Norge forfekter slik jeg ser det, kan sies å være av en mer *prinsipiell* karakter, hvor subjektene i utgangspunktet er frie, men likevel kan ta valg som er skadelige for seg selv. I Prosentrets motto «Prostitusjon er en handling, ikke en egenskap»²³ ligger denne typen handlingsforståelse nært overflaten. Dette blir særlig klart i lys av sitatet over om at «de fleste vil jo ut av dette helvetet». I en liberalistisk individualisme sees subjektene som frie med mindre man blir *tvunget* til en handling mot sin vilje. I den *negative* betydningen av frihetsbegrepet, redegjort for tidligere, kan denne friheten anses å ha en mer retorisk karakter, da man sitter med kunnskap om at folk lettere hjelpes til «et bedre liv» gjennom frihet enn gjennom tvang.

²³ <http://prosentret.no/om-oss/pro-sentret-mener/> (lesedato 07.11.2013)

I en artikkel om KAST Norge i Albertine, stiller kriminolog og leder i PION Astrid Renland spørsmålet om det ikke er en fare for at denne typen tiltak «slår bena under kunnskap om at kunden er ‘Herr Hvemsomhelst’, når dette blant annet var ett av de viktigste argumentene for at sexkjøpsloven ville ha en allmennpreventiv virkning» (Albertine Juni 2011: 14). Dette er et interessant spørsmål, da det setter fingeren på den funksjonen KAST Norge kan ha i forhold til å sette dagsorden og endre perspektivet på kjøpere av seksuelle tjenester.

Et annet moment er at den ensidige fokuseringen på å nå «vanekjøperen», fordi det er den gruppen som står for mesteparten av det totale antallet sexkjøp, kan sies å tildekke det faktum at KAST også retter seg spesifikt til dem som har betydelig færre sexkjøp, men ikke mindre behov for å prate med noen om det:

Og det fins vel, uten at jeg er noen ekspert, så finnes det vel to typer kjøpere: De som går ned dit fordi det er det de skal, fordi det er det de vil, og så er det andre som blir tatt litt sånn «off guard» når de er i området. Og da er det, da skiller det liksom mellom de som er sterke og flinke og klarer uansett hva som skjer å kaste dem ut av taxien og de som ikke klarte det (Bruker av KAST).

Dette sitatet minner oss på den avgjørende rollen KAST Norge har hatt for mange av sine brukere, og at det ikke kun er bak kategorien «vanekjøpere» vi finner de sårbare situasjonene. For denne unge mannen førte ikke kontakten med KAST til at han sluttet å kjøpe sex; slik han legger det frem for meg var sexkjøpet en traumatisk hendelse som *i seg selv* avskrekket ham fra noen gang å vurdere og kjøpe sex igjen. Hos KAST møtte han en lyttende og åpen rådgiver som ikke en gang kom inn på at det han hadde gjort var forbudt; det var faktisk jeg som underveis i intervjuet gjorde ham klar over at sexkjøp var forbudt ved lov. Den funksjonen KAST har hatt for denne mannen viser dermed hvor avgjørende den skadereduserende helsetilnærmingen er for å komme i kontakt med menn som min informant. Om KAST ikke hadde hatt et tilbud om smittesjekk, eller Reform ikke hadde hatt en tilnærming til å jobbe med prostitusjon fordi det ofte er skadelig for *kjøpersiden*, er det mulig at denne mannen aldri ville fortalt sin historie til noen.

5 Kunsten å la brukeren styre

Det tegnet seg tidlig et interessant mønster blant mine informanternes syn på relasjonen mellom makt og atferdsendring. Som redegjort for i forrige kapittel, finner jeg et utbredt grunnsyn på at kjøp og salg av sex medfører store problemer for de aller fleste som selger og som kjøper. Samtidig mener de fleste informantene at kriminaliseringen av kjøp var problematisk, og at man i sosialt arbeid med aktørene ikke kan presse på for endring av atferd. Denne konsensusen om tilnærming til straff og endring av problematisk atferd er spennende, for hvordan er det de da tenker å oppnå endring hos brukerne av de sosiale tilbudene? Det kan se ut til at svaret ligger i en visshet som alle kommer inn på i løpet av vår samtale, nemlig at *endring kommer innenfra*. Vi kan ikke presse på for endring, men gjennom informasjon, samtale og rom for refleksjon vil det skje noe. Samtlige, fra Justisdepartementet til KAST, forholder seg til dette sosialfaglige prinsippet.

Hovedformålet med min masterstudie er å belyse relasjonen mellom KAST Norge som et sosialt tiltak, og loven som forbyr kjøp av seksuelle tjenester. Som redegjort for i forrige kapittel er det flere holdninger til dette forholdet, og ulike oppfatninger om hva et tilbud som KAST skal fungere som. Samtidig er informantene relativt entydige i kunnskapen om sin egen potensielle maktfunksjon. Jeg opplever at mine informanter stiller seg selv spørsmål tilknyttet makt og styring i sosialt arbeid på en relativt hyppig basis. Spenningsforholdet mellom hjelp og kontroll er et kjent tema, og handler om en balansegang som personene i mitt utvalg forholder seg til aktivt i sin hverdag.

For å forsøke å gripe hva denne balansegangen jeg fant er uttrykk for, vil jeg i det følgende redegjøre for de grenser som trekkes av mine informanter mellom en god sosialfaglig tilnærming til kjøpere av seksuelle tjenester, og andre typer tilnærminger som de ikke vil vedkjenne seg. Ved å ta avstand fra ulike elementer - bedrevitende sosialarbeid, intervensjonerende terapi, tvangsmessig rehabilitering og straffende politiarbeid - markerer mine informanter tilslutning til et spesifikt sosialfaglig perspektiv. For å gi rom for drøfting av alle aspekter av denne balansegangen, konsentreres dette kapitlet rundt avstandstagning fra et overformynderisk «hjelpemiddel», mens kapittel 6 tar for seg den grensen som trekkes mellom KAST Norge, og politi og straffelov.

Behovet for å trekke grenser mellom KAST sitt arbeid og andre tilnærminger på sosial- og psykiatrifeltet vil sees i lys av utviklingstrekk innen sosialfaglig teori og praksis i retning av mer *brukermedvirkning*, fokus på *empowerment* og «å møte personen der den er». Denne utviklingen vil drøftes i lys av teorier om hvordan makt og styring i liberale samfunn tar en annen og mer subtil form enn i autoritære samfunn med tydelige repressive styringsformer. Som antydnet i forrige kapittel, kan KAST Norge anses å ha en *indirekte* kompletterende styringseffekt i relasjon til forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester. I dette kapitlet vil de idealene for sosialt arbeid, som mine informanter uttrykker tilslutning til, drøftes i lys av teori om *frihet som styringsteknologi*, med hovedvekt på Foucaults begrep om *governmentality* - *regjering* på norsk.

5.1 Å ikke sitte med sannheten: avstand fra intervensjon

Et spesifikt ideal om å involvere brukeren eller klienten i sosialt arbeid i sin egen endringsprosess kommer godt til syne i utvalget av sosialarbeidere, byråkrater og polititjenestemenn i mitt materiale. I det følgende vil det gjøres et forsøk på å redegjøre for hvordan det forhandles med mening gjennom en avstandstaging til annet type arbeid med mennesker, tilnærminger som anses for å være utdaterte, umoderne, ineffektive eller stigmatiserende. Ved å undersøke hva slags type tilnærming informantene *ikke* vil vedkjenne seg, håper jeg å komme nærmere en forståelse av hva slags tilnærming til kjøpere av seksuelle tjenester et sosialt tiltak i dag baserer seg på. På denne måten vil vi muligens kunne øyne en helhet i hvordan menneskene på dette feltet forsøker å forsikre seg mot styring og kontroll av brukerne av de tjenestene de utformer, tilbyr og forvalter.

De eier sin situasjon og eier sine valg, det gjør ikke vi. Vår rolle er ikke å fortelle dem hvilke valg de skal ta, vår rolle er å ta deres forståelse av sin situasjon som utgangspunkt og jobbe sammen om det (Rådgiver Reform).

Jeg har tidligere vært inne på hvordan dette feltet ofte bekjenner seg til et relativistisk syn på menneskers handlinger. Sentralt for dette er tanken om at sannhet er subjektivt: Det som er riktig og godt for noen er ikke nødvendigvis det for andre (se f. eks Butler 2006). Herunder kommer det å selge og kjøpe seksuelle tjenester som et typisk eksempel. Dette er prinsipper vi kjenner igjen fra synet på sexkjøp som fritt valg, i tillegg til kundeforskning hvor et

sosialkonstruktivistisk syn på «prostituasjon» og «sexkjøper» som kategorier understrekes. Andre felt hvor denne typen perspektiv forekommer er innen kulturrelativisme, hvor det legges vekt på at en ikke kan dømme et samfunns handlinger og skikker ut ifra et annet samfunns verdier og lovgivning (Narayan 1997).

Samtidig så vi i forrige kapittel at de intervjuede informantene ikke bekjenner seg til en slik entydig frivillighetsforståelse av verken kjøp eller salg av seksuelle tjenester. Bildet oppleves som mer komplisert enn hva som kan rommes innen en strengt relativistisk forståelse av individets frihet til å definere godt og vondt for seg selv.

På denne måten står feltets forståelse av sine brukeres frihet slik jeg tolker det i opposisjon til en *positiv* forståelse av frihet, *positive liberty*, hvor individet forstås som grunnleggende fritt fra ytre og indre påvirkning, og på den måten i stand til å oppnå alt hva det setter seg som mål (Taylor 1985). Heller vil jeg hevde å finne at mine informanter ser på brukerne av KAST som innehavere av en *negativ* frihet, forstått som en mer prinsipiell frihet, hvor anerkjennelsen av at alle mennesker har kapasitet, eller *agency*, til å ta gode valg for seg selv står sentralt (Taylor 1985). I mitt materiale kommer dette til syne i ambivalensen mellom ønsket om atferdsendring og motstanden mot å utøve makt.

Når man er klar over de skadelige virkningene det å kjøpe sex har for mange, blir det vanskelig å ikke inkorporere denne kunnskapen i møte med den enkelte. Likevel er idealet for møtet med brukeren at det man som fagperson vet om de skadelige virkningene av sexkjøp ikke skal pådyttes vedkommende. Den erkjennelsen må brukeren eventuelt komme frem til selv. Hva gjøres for at dette skal skje? Og hva gjør man etter å ha kommet «i posisjon» eller har klart å skape «en åpning inn», som flere av mine informanter betoner som nøkkelen til godt sosialt arbeid?

5.1.1 Å ta avstand fra "gammeldags" sosialarbeid

Et tydelig moment å ta avstand fra hos mitt utvalg kan se ut til å være forestillingen om et gammeldags og utdatert sosialarbeid. Bildet av sosialarbeideren i rollen som en disiplinierende og belærende matriark er virkningsfullt som et motstykke til den moderne rollen man ønsker å ha.

Jeg har ingen tro på en pekefinger som forteller folk hva de burde gjøre, hvordan de bør leve. Det er ingen som endrer seg på den måten (Rådgiver Prosentret).

Sitatet ovenfor summerer opp to gjensidig utfyllende momenter mitt utvalg begrunner avstanden med. Som fundament ligger et ideologisk prinsipp om at man ikke skal fortelle folk hvordan de bør leve og hvilke valg som er riktige. Denne ideologiske bakgrunnen kommer ikke alltid like tydelig frem i intervjuene, og dette kan skyldes den enkle grunn at prinsippet ikke alltid er like vel integrert som vissheten om effekten. Det som derimot alltid kommer tydelig frem i intervjuene er kunnskap om og erfaring med at en slik tilnærming - pekefinger og pådytting av egne meninger - uansett ikke er en effektiv måte å påvirke en klients valg og atferd. Som representanten for Prosentret sier over: ”Det er ingen som endrer seg på den måten”. Rådgiveren ved KAST ordlegger seg mer forsiktig enn Prosentrets representant, men kobler like fullt den stereotype «bedrevitende» sosialarbeiderrollen med en feilslått strategi for endring:

Så hvis jeg hevder at jeg har en sannhet om hva som er riktig for vedkommende, så mener jeg at jeg trår feil. Men det er jo det som ligger i «hjelper» eller «terapeut» eller «rådgiver»: ”Jeg skal hjelpe, jeg skal gi deg råd, jeg vet hva som er bra for deg”- det tror jeg ikke på. Jeg kan utfordre deg eller snakke med deg og få frem en refleksjon rundt hva du tenker er riktig for deg, og sånn kan du få en endring som du ønsker og er motivert for. Dette handler ikke om min agenda (Rådgiver KAST).

Et interessant aspekt er at *hva* som defineres som utdatert sosialarbeid varierer. Som sitatet ovenfor viser, tar KASTs rådgiver avstand fra rådgiver- og hjelpebegrepet. I tillegg tar rådgiveren til dels avstand fra moderne samtaleteknikker som *motivational interviewing* (Miller og Rollnick 2013), da dette oppleves som en mer fastlagt metode enn de teknikkene han tar i bruk i møte med brukere av KAST. I stedet for dette legges det vekt på en *kvalifisert samtale, informasjon og refleksjon*.

5.1.2 Å ta avstand fra terapi

Et skille som ofte dukker opp i samtale med sosialarbeiderne og byråkratene handler om en grensedragnings mellom ”terapi” og ”sosialt arbeid”, at de absolutt ikke ser seg selv som terapeuter, eller at et tilbud som KAST er terapi.

Ingen sykepleier eller helsepersonell er i stand til å endre på en persons motiver og tanker på dette nivået her. For dette er jo ikke terapi, det er et lavterskeltilbud (Seniorrådgiver Helsedirektoratet).

Om vi går over til mottakersiden av tilbudet, ser vi at for den intervjuede brukeren av KAST har bare det å *snakke om* sine erfaringer en sterk innvirkning, og samtalen sidestilles med en form og rollefordeling han ser for seg at en konsultasjon hos en psykolog ville innebære:

Jeg hadde egentlig på forhånd kanskje tenkt at det var han som skulle snakke og at kanskje ikke jeg skulle si så mye. Men det ble sånn at det var jeg som snakket mest og at han hadde innspill og spørsmål underveis. Jeg hadde tenkt sånn at nå tar jeg en sjekk og så får jeg kanskje mye informasjon eller får høre om andre som har vært i samme bås eller at han prøver å berolige meg eller noe sånn. Men det var, jeg vet ikke, jeg har ikke vært hos en psykolog før, men jeg innbiller meg at det kan være litt det samme, at man sitter og snakker og så er det hans rolle å lytte og lede samtalen videre (Bruker av KAST).

Rådgiveren hos KAST setter grensen til terapi slik:

Når vi kommer inn på dyptgripende sårbarhet som er forankret i ulike traumer i livet, da er vi kommet for langt. (...) Samtidig har jeg sagt til meg selv at vi må nok sveipe innom, krysse den grensen for å få noe å gi rådgivning på. Men jeg har det veldig med meg at: "Nå går vi over i terapi - her slutter min kompetanse, jeg har en terapeut jeg kan henvise deg til" (Rådgiver KAST).

Tydeligvis legger bruker og rådgiver forskjellige premisser for hvor grensen mellom terapi og sosialt arbeid går. I tillegg er det nærliggende å tro at behovet for en slik grense er større hos rådgiveren enn hos brukeren av tilbudet. Den profesjonelle har sin bakgrunn for å definere seg selv som en lavterskel tjenesteyter, eller "service provider", som han selv sier han ville foretrukket å bli sett som. Brukeren på sin side uttrykker ovenfor meg en stor lettelse over å få komme et sted hvor han kan fortelle alt og ikke trenger å holde noe tilbake. Som vi ser av det første sitatet, hadde han ikke forventet å sitte og prate om disse tingene i det hele tatt. Men når han så kommer dit, og møter et tilbud som ikke har de vanlige rammene man kan se for seg hos et mer klinisk helsetilbud, så har det i seg selv en effekt. Bare det faktum at rådgiveren i

begynnelsen ikke sier noe for å lede samtalen, at han setter døren åpen og lar brukeren selv komme inn og finne seg til rette, skaper en egen og mer terapeutisk ramme for brukeren:

(...) så gikk jeg inn og satte meg i sofaen. Og så sa egentlig ikke (rådgiveren) så mye, det var egentlig litt sånn at jeg tilsto, snakket med en gang om hva jeg hadde opplevd. Og det var jo.. det var ganske tøft egentlig, det var tøffere enn jeg hadde trodd. Det er jo alltid tøffere å snakke om ting enn å tenke på ting (Bruker av KAST).

Brukeren forteller at han *tilstår*. Dette er et ordvalg som minner oss om det faktum at han forteller om et lovbrudd han har begått. Sett i lys av den tidligere nevnte opplysning om at han på dette tidspunktet ikke forholdt seg til sexkjøp som et lovbrudd, og ikke visste om sexkjøpsloven, kan denne tilståelsen ha en annen betydning. Assosiasjonen til *bekjennelsen*, og det å *bekjenne sine synder*, er i denne sammenheng relevant. Foucault (1999) redegjør for bekjennelsens funksjon fra strafferett og forhørsmetoder, fra kirkens forlatelse av synd, til de siste århundrenes søken etter vitenskapelig sannhet gjennom språkliggjøring av seksualiteten. Dette ritualet, hevder Foucault, utfolder seg innen et maktforhold:

for man bekjenner ikke uten at det er en annen, i det minste potensiell, person til stede, som ikke ganske enkelt er ens samtalepartner, men den instansen som krever bekjennelsen, påtvinger den, vurderer den og griper inn for å dømme, straffe, tilgi, trøste eller forsone. (...) Herskerinstansen ligger ikke hos den som snakker (for det er han som betvinges), men hos den som lytter og tier; ikke hos den som vet og besvarer, men hos den som spør og anses ikke å vite (Foucault 1999: 73).

Foucaults refleksjon rundt bekjennelse som styringsteknologi er relevant i tolkningen av KAST sin styringsfunksjon. Den er også relevant for alle varianter av møter mellom terapeut og klient, og på denne måten en refleksjon som kan bidra til innsikt i den makt som ligger i ethvert møte mellom en hver type terapeut og en hver type klient. Dette er også rådgiveren hos KAST klar over, og forteller at han har spurt klienter et par ganger om det er slik at de føler at de må «skamme seg» for å få hjelp av ham:

”Er det sånn at du føler du må skamme deg veldig for meg for å få denne tjenesten?” De par stykkene jeg har spurt synes det var et veldig underlig spørsmål. Jeg setter da spørsmålsteget ved deres skam og (...) grunnen til at jeg har sluttet med det er at det var veldig invaderende. Men jeg var veldig undrende i forhold til det (Rådgiver KAST).

Dette vitner om en innsikt i sin egen maktfunksjon og det iboende maktforholdet i rådgivningssituasjonen. Dette skal vi komme tilbake til i kapittel 7 om intensjonalitet og selvrefleksjon, hvor også klienten sin innflytelse over kontakten med KAST drøftes.

5.2 Å legge til rette for gode valg

Jeg finner en utbredt enighet blant informantene på hva som skal til for å være en god sosialarbeider. Viktigheten av å «se» personen som et autonomt individ, og ikke presse sine egne verdier og holdninger på vedkommende, er en gjenganger. Disse prinsippene har blant annet rot i nyere sosialfaglig teori, utviklet fra 70-tallet og frem til i dag. Irene Levin (2001), professor i sosialt arbeid ved Høgskolen i Oslo, har gjennomført en studie blant sosialarbeidere om deres syn på godt sosialt arbeid og funnet en rekke diskurser tilknyttet dette. En av disse er det Levin kaller «å starte der klienten er» (Levin 2001: 308). Andre benevnelser Levin finner på denne diskursen, kan være «å ta klienten på alvor» eller «å komme i posisjon». Disse talemåtene finner jeg også i mitt materiale. En annen måte å snakke om dette hos mine informanter handler som nevnt ovenfor om «å ta deres forståelse av sin situasjon og jobbe sammen om det». Dette minner om Kierkegaards berømte sitat om *hjælpekunst*:

At man, naar det i Sandhed skal lykkes en at føre et menneske hen til et bestemt Sted, først og fremmest maa passe paa at finde ham der, hvor han er og begynde der. Dette er Hemmeligheden i al Hjælpekunst. (...) For i Sandhed at kunne hjælpe en Anden, maa jeg forstaa mere end han - men dog vel først og fremmest forstaae det, han forstaaer. Naar jeg ikke gjør det, saa hjælper min Mer-Forstaaen ham slet ikke (Kierkegaard 1859: 96).

Det er også dette sitatet seniorrådgiveren i Helsedirektoratet trekker frem for å forklare hva som er godt sosialt arbeid. Han peker på at måten man arbeider strukturelt med folkehelse i Norge er å «legge til rette» for de gode valgene. For å oppnå dette, jobbes det for å gjøre informasjon og helsetjenester lett tilgjengelig for alle, uavhengig av språk, kultur eller økonomi. Denne tilnærmingen utdypes med et eksempel om hvorfor den norske staten subsidierer prevensjon til tenåringer og gir ut gratis kondomer:

(Det) er derfor vi er det eneste landet i Norden som har gratis kondomer til alle. I Sverige vil de at en «sjuksköterska» skal gi dem ut og komme med noen gode råd. I

Norge ville vi ha abortratene for tenåringer ned og analyserte dette grundig. Økonomi er viktig da, det å bruke lomme penger på p-piller er det noen som ikke prioriterer. Ok - gratis eller sterkt subsidiert prevensjon. Så vi har nok en mye mer analytisk måte å gå løs på det på enn en del andre har (Seniorrådgiver Helsedirektoratet).

«Å møte personen der den er» blir med denne vinklingen en effektiv måte faktisk å forsikre seg om at tiltak er effektive og «treffsikke» uten å virke direkte kontrollerende. Samtidig sitter man altså med kunnskap om at denne måten å møte folk på fører til endring i ønsket retning. Videre er det selvfølgelig stor forskjell på et tiltak som gratis prevensjon for å få ned aborttall hos unge, og et smitte- og rådgivningstilbud for kjøpere av seksuelle tjenester. For det første er sexkjøpere en kriminalisert gruppe. Dernest er møtet mellom tiltak og bruker i det sistnevnte en så stor del av endringsstrategien i seg selv. Utover dette viser eksemplet likheten mellom tiltakene: begge benytter seg av et behov for helsetjenester hos målgruppene, nemlig behovet for prevensjon og behovet for smittesjekk. Ved å møte disse behovene, kommer helsemyndighetene nærmere folkehelsemålene om henholdsvis nedgang i abort hos unge og nedgang i kjøp av seksuelle tjenester. Denne tilnæringsmåten kan analyseres i lys av Foucaults begrep om *hyrdemakt*. I søken etter hvordan staten fortsatt kan ha noen form for makt over befolkningen i liberale samfunn hvor individets rett til frie valg settes som sentral verdi, kom Foucault frem til at *omsorgen* staten viser er av betydning:

Pastoral power is a power of care. It looks after the flock, it looks after the individuals of the flock, it sees to it that the sheep do not suffer, it goes in search of those that have strayed off course, and it treats those that are injured (Foucault m. fl. 2007: 127).

Ved å samle inn informasjon om individer og grupper atferd og problemer, og behov individene har tilknyttet dette, legges ifølge denne teorien grunnlaget for å utforme tiltak som rettes spesifikt inn mot de enkelte behovene. Slik hviler velferdsstatens individualiserende tiltak, som KAST kan sies å være en del av, på en omfattende kunnskapsproduksjon om befolkningen som individer. Makten fungerer så, ifølge Foucault, gjennom individenes forvaltning av egen frihet. Dette gjør forestillingen om et fritt samfunn, og vår egen iboende selvstendighet, til en *styringsteknologi* hvor vi i realiteten forvalter våre muligheter innen et relativt avgrenset normativt område:

This is that this freedom, both ideology and technique of government, should in act be understood within the mutations and transformations of technologies of power. More

precisely and particularly, freedom is nothing else but the correlative of the deployment of apparatuses of security (Foucault m. fl. 2007: 48).

I motsetning til frihet forstått som reell valgfrihet, hevder altså Foucault at det med dette frihetsbegrepet følger en spesifikk form for maktteknologi, en mulighet for styring av atferd som tidligere kan ha vært gjenstand for mer repressive forordninger. En tradisjonell maktforståelse handler om hvordan A får B til å gjøre noe mot sin vilje. Neumann (2003) forklarer hvordan Foucault og hans samtidige dreier søkelyset fra undersøkelsen av makt som utøvelse av tvang til ”det logisk forutgående spørsmål om hvor den ”viljen” B her sies å ha, har sitt opphav” (Neumann 2003: 13). Ideen om governmentality-begrepet, forklarer Foucault i sin forelesning ved College de France 18. januar 1978, er en ide om hvordan menneskers frihet administreres og forvaltes av hva de *vil* gjøre, hva de har *interesse* av å gjøre og hva de *vurderer* å gjøre (Foucault m. fl. 2007: 49) (Min kursivering).

Slik kan vi også trekke en linje mellom den omfattende vektleggingen av subjektens *prinsipielle* handlefrihet i forskning om både prostitusjon og sosialfaglige handlemåter som jeg tidligere har redegjort for, og utforskning av dette ved hjelp av Foucaults governmentalitybegrep. Kunnskapsproduksjon om sosiale problemer og reguleringen av dem har ofte en nær påvirkningskraft på hverandre, som redegjort for i kapittel 3. At en forskningstradisjon som vektlegger subjektens handlefrihet og agens skulle vokse frem med en type påvirkning eller samvirkning med de faktiske reguleringstiltakene, bør ikke komme som en overraskelse på samfunnsforskningen.

5.2.1 Hjelp til selvhjelp

Kaspar Villadsen (2004) sporer i en dansk kontekst den økende brukerinvolveringen i sosialt arbeid tilbake til filantropisk veldedighetsarbeid på slutten av 1800-tallet og en pragmatisk filantropidiskurs som samler seg rundt begrepet *Hjelp til selvhjelp* (Villadsen 2004: 119). Filantropene posisjonerte sin sosialhjelp som et motstykke til den kristen-konservative fattighjelpen på den ene siden og det offentlige fattigvesenet på den andre. Kirkens veldedighet ble kritisert for å moralisere med sitt skille mellom den åndelige og materielle fattigdom, hvor den førstnevnte utgjorde det egentlige problem (ibid: 120). Det statlige systemet ble fremstilt som kaldt og mekanisk, ute av stand til å skape ekte bånd til sine mottakere og slik ha mulighet til å ”genkende det alment menneskelige bag hans elendighet” (ibid: 127). Samtidig forsøkte de danske filantropene å bekjempe en økende sosialistisk

bevegelse, som på sin side kritiserte staten for å undertrykke sine dårligere stilte borgere gjennom utilstrekkelig sosiallovgivning. Filosofiprofessor Rasmus Nielsen proklamerer i 1875 sin støtte til filantropiens fortrinn i et foredrag til «Kjøbenhavns Understøttelsesforening»:

Den, der kun får sin Ret, behøver ikke at sige Tak, men den, der i Skjulthed modtager, hva Medlidenheden under han af et godt Hjerte, vil være taknemmelig, og Taknemmeligheden vil vise seg i Gjerning; han vil tage sig sammen, rejse sig af sit Fald og erkjendtlig benytte den forundte Hjælp til Selvhjælp, endnu før det er for silde (Nielsen 1877: 18 i Villadsen 2004: 129).

Villadsens argument er at det er denne typen diskurs som gjør seg gjeldende i det han kaller postmoderne sosialarbeid, hvor mennesket skal møtes ”som det er” (Villadsen 2004: 254). Det skilles mellom tre dimensjoner av sosialt arbeid: juridisk, psykiatrisk og moralsk. Med filantropiens gjenkomst fremstilles ifølge Villadsen sosialklienten i økende grad som et moralsk subjekt i et forpliktende fellesskap.

Villadsen betegner det som et dobbeltsidig krav at klienten forventes å utvikle en moralsk god atferd og ta vel overveide valg til det beste for fellesskapet, og at disse valg på samme tid skal være produkt av et fritt subjekts autonomi (ibid: 257). Et slikt parallelt hensyn kan man gjenfinne i mitt materiale. Det er en gjennomgående forventning til at KAST Norge sitt tilbud vil skape atferdsendring hos en andel av sine brukere. Dette skal dog ikke skje gjennom tvang eller ved å pådytte vedkommende den profesjonelles standpunkter. Det forventes at brukeren ikke møter formaninger eller pekefinger, men heller at rådgiveren tilstreber en mest mulig problemfri ramme rundt konsultasjonen. Like fullt er det et underliggende premiss at møtene fører til endring; at en bevegelse mot det som juridisk og moralsk sees som en sunnere og mer ansvarlig seksualitet vil skje. Ellers ville ikke tilbudet fått verken økonomisk eller politisk støtte:

(M)andatet mitt er jo å redusere etterspørselen etter seksuelle tjenester. Men jeg mener at endring av holdninger og atferd ikke kommer som en følge av ytre krav og forventninger, men av indre motivasjon. Den indre motivasjonen kan jeg fasilitere gjennom den kvalifiserte samtalen og ingen annen måte. Så informasjon og refleksjon er måten jeg jobber på for at de skal fatte egne beslutninger om hvordan de vil forvalte sitt liv og sin seksualitet (Rådgiver KAST).

5.2.2 Empowerment: å gjøre myndig og bevisst

Ole Petter Askheim (2012) undersøker også denne tilnærmingen til sosialt arbeid ved hjelp av begrepet *empowerment*, som er blitt oversatt til norsk med *mestring* og *mestringsstyrking*. Han redegjør for begrepets ulike betydninger og drøfter disse i forhold til vitenskapsteoretisk og styringsteoretisk kritikk (Askheim 2012).

5.2.2.1 Empowerment av individ og kollektiv

Den kollektive empowermentretorikken handler om at fattige, undertrykte og stigmatiserte grupper skal organisere seg og sammen bryte fri og ta over kontrollen over sine egne liv. Den søramerikanske pedagogen Paolo Freire (1973) var en viktig inspirasjonskilde til den politiske *motmaktstenkningen* man kunne se på flere felt på 70- og 80-tallet, både internasjonalt og i Norge og Skandinavia (Mathiesen 1992 i Askheim 2012: 24). Et av hovedpoengene i hans bok *De undertryktes pedagogikk* (Freire 1973) er at for å overvinne undertrykkningen må man først bli klar over dens årsaker. Askheim forklarer hvordan bevisstgjøring, og det å ta utgangspunkt i sin situasjon her og nå, er sentrale begreper hos Freire:

Det er situasjoner der de undertrykte er ”begravet”. Først ved å ta utgangspunkt i slike situasjoner, som bestemmer de undertryktes virkelighetsoppfatning, kan de begynne ”å bevege seg” og få bevissthet om ”uprøvde muligheter”. Den viktigste metoden til en slik endring ligger i dialogen. (...) Gjennom dialogen kan en analysere den dialektiske sammenhengen mellom det abstrakte og det konkrete gjennom refleksjon (Askheim 2012: 23).

Vi ser her at en slik kollektiv gruppetilnærming til empowerment trekker på mange av de samme momentene som Villadsen tillegger den filantropiske tilnærmingen, og at det ikke nødvendigvis er begrepsbruken og tanken om stillstand og endringspotensiale i individer som skiller Askheims inndeling i kollektiv og individuell empowerment-strategi. Muligens gir det en større klarhet å skille mellom empowerment som ledd i en sosialistisk mektiggjøring av dårligere stilte grupper og empowerment som et liberalistisk forsøk på å frigjøre individet fra offentlige strukturer for slik å skape rasjonelle økonomiske aktører. Barbara Cruikshank (1999) påpeker at de ulike tilnærmingene har gitt ulike resultater, men at strategien de tar i bruk likevel er den samme:

Whether inspired by the market or by the promise of self-government and autonomy, the object of empowerment is to act upon another's interests and desires in order to

conduct their actions toward an appropriate end; thus "empowerment" is in itself a power relationship and one deserving of crucial scrutiny (Cruikshank 1999:69).

Cruikshank tar for seg spesifikke sosiale tiltak og programmer som har hatt det for øye å myndiggjøre individer til selv å skape muligheter for seg selv. Hun er opptatt av å trekke linjer til demokratisering av samfunn med politiske og sosiale problemer og de iboende styringsmulighetene en slik prosess kan inneholde. Hennes påstand er at man i viljen til å skape demokratiske samfunn med autonome individer med større muligheter og rettigheter, oftere finner en effektiv styringsstrategi enn en faktisk løsning på politiske problemer (Cruikshank 1999: 1). Med hennes argumentasjon kan man se sosialt arbeid som en potensiell *befolknings teknologi*; et redskap for å skape kompetent borgere. Og i likhet med Villadsen påpeker hun at det ikke er den kompetente borger hun stiller seg skeptisk til, men de helt spesifikke forventningene staten har til denne kompetente borgerens subjektivitet:

Technologies of citizenship are the means by which government works *through* rather than against the subjectivities of citizens. The logic of empowerment targets the capacities of the "powerless", measures and seeks to maximize their actions, motivations, interests, and economic and political involvements" (Cruikshank 1999: 69).

Cruikshank viser til hvordan man med denne logikken legger ansvaret for frigjøring og endring på enkeltindividene, og samtidig ser samfunnets strukturforskjeller som en dårlig unnskyldning for å ikke ta skjeen i egen hånd.

Ingen i mitt materiale nevner begrepet empowerment eksplisitt, men man får inntrykk av at de er påvirket av det både i faglig funderte uttalelser og i beskrivelsen av de daglige valgene de tar. En mulig grunn til at empowerment-begrepet tilsynelatende ikke oppleves relevant for de jeg har intervjuet, kan være at det sees som et datert og ladet begrep. En hypotese kan være at de forholder seg til den kritikken som er rettet mot empowerment-tilnærmingen, og dermed ser sitt virke i dag som en nyere, mer moderne og oppdatert form for sosialarbeid. Begreper om styrking av personers mestringsfølelse tas i bruk av representanten for Reform:

Det jeg tror er et viktig utgangspunkt å ha er at her jobber vi ikke med å krympe folks problemer nødvendigvis, men å styrke folks mestring (Rådgiver Reform).

Muligens gjorde den kollektive empowerment-strategien til Paolo Freire et så stort inntrykk i Norge at det er dette de fleste forbinder med begrepet i dag. Om man så ser på Askheims

inndeling, hvor den kollektive motmaktsorganiseringen av eksempelvis undertrykte arbeidere skilles fra den individuelle terapeutiske dimensjonen av begrepet, ser vi at det fortsatt kan ha en analytisk betydning å anvende begrepet, om så kun for å vise likhetene denne mer tidsriktige dimensjonen faktisk har til den retorikken som ble kjent på 80-tallet.

5.2.3 Selvstyring gjennom dialog

Betydningen av «å møte personen der den er» på et individplan kommer godt til syne hos informantene i mitt materiale. Det synes selvfølgelig og vel innarbeidet at det å ta utgangspunkt i brukerens bestilling vil gi grunnlag for endring i den atferden som personen selv opplever som problematisk. For rådgiveren på Prosentret er sammenhengen mellom dialog, erkjennelse og atferdsendring glassklar:

Ja men du kan si at jeg har klokkeetro på at noe fornuftig kan komme av dialog, det har jeg hatt med kvinnene her i alle år. Og hvis jeg ikke hadde hatt tro på at den dialogen vi har med kvinnene er fornuftig når det gjelder å utvikle seg, få nye erkjennelser.. Og så blir det til syvende sist kvinnene eller kundenes ansvar å ta noen valg i livet. Det kan ikke jeg gjøre for dem (Rådgiver Prosentret).

Det synes tydelig at prinsippet om å «starte der klienten er» anvendes som en «åpning inn» eller en måte å komme i posisjon, til å sette i gang en endringsprosess. Karlsen og Villadsen (2007) skriver i artikkelen *Hvor skal talen komme fra?* at det på helse- og sosialfeltet de siste 25-30 årene er funnet sted en gjennomgripende kritikk av hierarkiske styringsformer og bedrevitende autoriteter (Karlsen og Villadsen 2007: 11). Løsningen på denne typen repressiv maktutøvelse, som mine informanter også gir uttrykk for, var å omskape relasjonen mellom «den styrende» og «den styrte» til en likestilt relasjon hvor brukeren skulle ha en like stor innflytelse over situasjonen som den profesjonelle:

Der er en forestilling om, at talen er mer autentisk, mere magtfri, når den kommer fra medarbejderen, patienten eller klienten. En forestilling om, at den tavse nødvendigvis må være undertrykt, mens talen alltid frigjør. Dialogen bliver i forlængelse heraf i stigende grad fremsat som løsning på problemer om magtudøvelse og ledelse, og når dialogen ikke virker, er mirakelmidlet mer dialog (Karlsen og Villadsen 2007: 9).

Forfatterne vil med dette sette søkelyset på at mer dialog ikke avskaffer styring og makt, men derimot setter i sving nye former for styring og *selvstyring* (ibid: 9). Det er på denne måten Foucault med governmentality-begrepet også favner endring og kreative handlingsvalg, og

imøtekommer den kritikken hans tidligere maktforståelser mottok for å forutsette en befolkning av «medgjørlige kropper» (Neumann 2003). Teorien om at staten gjennom sine institusjoner og sosiale mekanismer styrer befolkningen kan likevel leses svært deterministisk, og gi et inntrykk av den type statisk subjektsyn som poststrukturalistene i utgangspunktet gjorde opprør mot. Foucault gikk genealogisk til verks for å forklare hvordan frie mennesker tar valg som oftest passer inn i de kulturelle normene for den kultur og kontekst man er en del av. Hans studieobjekt var utviklingen av språket om seksuell praksis og seksualitet i den vestlige verden. Funnene besto av en rekke diskurser om hvordan individet bør ransake og finne sannheten om seg selv for på den måten virkelig å vite hvem man er, og da også hvordan man kan arbeide med seg selv for å bli et bedre menneske:

Det er ikke forsterkningene av forbudsformene som er opphavet til disse modifikasjonene i den seksuelle moralen, men utviklingen av en livskunst som kretser omkring spørsmålet om selvet, om dets avhengighet og uavhengighet, dets universelle form og det bånd det kan og bør knytte til andre, de prosedyrer som det benytter for å utøve kontroll over seg selv, og hvordan det kan etablere et fullstendig herredømme over seg selv (Foucault 2001: 278).

Foucault referer her til det han kaller *selvteknologier*, en dimensjon av regjeringsbegrepet hvor styringen tar form av individers forvaltning av kunnskap om *god atferd* og *moraliske handlinger*. Villadsen knytter postmoderne sosialarbeid til denne formen for styring, som ifølge ham er nært knyttet til empowermentbegrepet:

Vi kan si, at det nu dreier seg om at fremelske en klient, der nyder en ganske bestemt form for frihed, nemlig evnen til at overskride seg selv mentalt. En utviklingsorienteret selviakttagelse skal erstatte opfattelsen av selvet som fastlåst, magtesløst og styret af eksterne kræfter. Med påstanden om menneskets iboende vilje og positive kerne bliver klientens opgave ikke at rette blikket ud idet offentlige rum, men at søge frisættelsen ved at rette blikket mot sit eget indre (Villadsen 2004: 163).

Villadsen viser til den spenningen jeg også finner blant mine informanter, mellom ønsket om atferdsendring og idealet om at klienten selv skal ta sine valg. Han hevder at denne utviklingen vanskeliggjør en diskusjon av hvordan de spesifikke teknikkene for empowerment eller myndiggjørelse faktisk har som mål å *transformere* klientens subjektivitet.

Den styringsteknologiske målsetningen bak utformingen av sosiale tiltak med en utpreget lavterskeltilnærming, vil drøftes i neste kapittel om KAST sin relasjon til politi og straffelov. Videre vil jeg i kapittel 7 drøfte en tendens som kan spores i Villadsen sin tilnærming til

Foucault, og flere med ham, til å henholdsvis gi de profesjonelle i velferdsstaten en undertrykkende intensjonalitet bak sin maktutøvelse, og samtidig gi klientene en fastlåst og underordnet posisjon.

6 Forholdet til politi og straffeapparat

I utforskningen av hva det er mine informanter anser som godt sosialt arbeid med kjøpere av seksuelle tjenester, vil fokus nå rettes mot den grensen som trekkes mellom KAST Norge og det formelle straffeapparatet. Dette kapitlet vil belyse de bestrebelsene jeg finner i mitt materiale for å opprettholde et skille mellom disse to tilnærmingene: den strafferettslige og den sosiale.

Behovet for å markere avstand til tvang og straff er interessant å belyse i forhold til refleksjonene i kapittel 4 rundt KAST som en form for kompletterende tillegg til kriminaliseringen av sexkjøp. De funn som der ble redegjort for, om forståelsen av at KAST og lovgivningen er utformet for å nå ut til ulike deler av målgruppen, vil her drøftes videre og sees i forhold til Foucaults begrep om *hyrдемakt* og statens bruk av indirekte styring.

Så langt i oppgaven har jeg blant annet forsøkt å vise hvordan den typen tilnærming KAST har til sine brukere, ikke kan sees som en *direkte* utvidelse av straffeapparatet, da det ikke forekommer noen formell henvisningspraksis fra politiet. I dette kapitlet vil jeg drøfte grunnlaget for grensedragningen mellom sosialt arbeid og straffeapparat og se dette i forhold til opplysninger fra én av informantene som kan sies å *krysse* denne grensen i sitt virke som polititjenestemann.

6.1 Hvor går grensen?

I tillegg til å markere avstand til det som defineres som terapi og utdatert sosialarbeid, trekker majoriteten av mine informanter en tydelig grense mellom KAST Norge og det formelle straffeapparatet. Den avgrensningen som er lettest å trekke for informantene, og som tydeligst bryter med det de ser som idealer for godt sosialt arbeid, er den mot tvang og straff. Prinsippet om at benyttelse av tilbud som KAST skal være basert på frivillighet og personens eget valg står sterkt. Særlig det å koble KAST opp mot politiets arbeid sees som problematisk. Enten det ville innebære KAST som en del av en «straffepakke», henvisning fra politiet, eller at KASTs ansatte følger med politiet og prater med personer bøtelagt for sexkjøp, oppfattes dette som uønsket av de fleste og konfliktfylt for samtlige.

Begrunnelsene for motstanden mot et samarbeid mellom KAST Norge og det formelle straffeapparatet skiller seg likevel fra hverandre. Dette gjenspeiler forhold som tidligere er

drøftet i oppgaven: hvordan man forstår sexkjøp som handling, og hva som sees som målsetningen med et sosialt tiltak til sexkjøpere, påvirker gjerne holdningen til samarbeid med politiet.

6.1.1 Å ta avstand fra unødig inngripen

I kapittel 4 ble det redegjort for eksempler på tiltak i andre land rettet mot sexkjøpere som ofte baserer seg på et tettere forhold til politi og straffelov. Disse programmene har en målsetning om atferdsendring og baserer seg på tydelig ansvarliggjøring av deltakerne og moralsk opplæring. Dette er en type tilnærming til kjøpere av seksuelle tjenester som ikke støttes blant personene i mitt materiale.

Til tross for at motstanden mot et slikt samarbeid nå kommer tydelig frem blant mine informanter, var dette et tema innledningsvis når Reform ble tildelt midler til oppstart av et «kundetiltak». Når jeg nå spør seniorrådgiveren i Justisdepartementet om det kunne være aktuelt med et samarbeid mellom politiet og KAST, reagerer vedkommende relativt sterkt:

Hør nå her, det er litt fremmed i vår kultur å møte voksne lovbrytere med sånne opplæringstiltak. (...) Det smaker litt av sånne systemer man ser i andre land hvor prostituerte blir slengt i omskoleringsleire, og man definerer hva som er riktig atferd og at du ikke har denne. I Norge er det lov å bryte loven, det må være lov å bryte loven, få en straff og gå videre igjen hvis du vil det, det er ditt valg uten at noen skal leie deg vekk og fortelle deg hva som er det riktige å gjøre. Og også fordi dette er et så komplekst spørsmål, fordi kjøp springer ut av bevisst og ubevisst – en ting er å plassere folk i langvarig psykoanalyse, kanskje det hjelper noen, men noe sånn fjortendagerskurs hvor noen skal belære deg om det negative ved prostitusjon, sånn indoktrineringsgreie har jeg ikke sans for (Rådgiver Justisdepartementet).

Dette var seniorrådgiveren i Justisdepartementet sitt svar på spørsmål om vedkommende kunne se for seg at sexkjøpere som blir tatt av politiet kunne velge mellom det forenklete forelegget på 20 000 kr eller 5 konsultasjoner hos KAST. Begrepene ”straffepakke” eller ”dømmes til” ble ikke brukt, og det ble skissert to valgalternativer for den anholdte sexkjøperen i mitt spørsmål. Likevel vekker dette en såpass sterk reaksjon hos seniorrådgiveren, og det er tydelig at dette forbindes med en type straffepraksis vedkommende ikke vil vedkjenne seg. Hva er det som tas avstand fra her?

Det første momentet handler om den norske kulturen, og at denne typen system ikke hører hjemme i Norge. Det er ikke først og fremst en gammeldags eller utdatert straffepraksis som betones, men en utenlandsk og ikke-norsk sådan. Informanten nevner tidligere i intervjuet *John Schools* i USA, som tidligere er redegjort for i denne oppgaven, som et eksempel på et slikt system. I denne typen programmer blir sexkjøpere dømt til å delta i holdningsendrende programmer med moralsk og ofte religiøst innhold hvor de skal forstå hvordan de som selger seksuelle tjenester har det og innse at de må endre atferd. Dette stemmer ikke overens med en norsk justisforståelse av hvordan man skal møte kjøpere av sex, men blir altså sett på som indoktrinering og tvang.

Det tegnes et bilde i informantens sitat av et norsk system som tar avstand fra disiplin og intervensjon til fordel for en type frivillig straff: ”I Norge er det lov å bryte loven”. Det er altså ditt frie valg å bryte loven, med visshet om de konsekvenser det vil få om du blir tatt. Når du så har sonet din straff, som i dette tilfellet er å betale 20 000 kr, er du fri til å gå videre i livet uten å skulle straffes ytterligere. Om vi setter dette sitatet opp mot annen type tvang og straff blir det hele litt vanskeligere å få til å gå opp. Norge ligger høyt på statistikken over ventetid på soning og bruk av varetektsfengsling (Mathiesen 2012: 20). Videre er den utstrakte bruken av kognitive programmer i fengsel et eksempel på at man faktisk møter det informanten kaller «voksne lovbrøtere» med opplæringstiltak – i tillegg til all den andre frihetsberøvelse og tvang som finner sted innen kriminalomsorgen (Hammerlin 2004; Ugelvik 2011). Hvordan dette skal stemme overens med et ideal om at du i Norge skal kunne bryte loven, få din dom, betale din straff og gå videre, er ikke godt å si. Desto klarere blir det at på *dette* feltet, når det kommer til *disse* lovbrøterne, er dette en viktig diskurs for Justisdepartementet å bekjenne seg til.

Som redegjort for over, gir Justisdepartementets representant klart inntrykk av at KAST som en del av en «straffepakke» ikke er aktuelt. Dette finner jeg også tilslutning til hos de to representantene for politiet. Polititjenestemann A begrunner sin skepsis til dette med at et slikt alternativ i mange tilfeller vil innebære et større inngrep for en person enn det å «bare vedta et forelegg og gjøre opp for seg». Dette var likevel oppe til diskusjon mellom Justisdepartementet og KAST innledningsvis, og de øvrige informantene fra prostitusjonsfeltet later til å ha inntrykk av at det var dette som lå til grunn for Justisdepartementets og politiets støtte. Ved siden av at en slik straffepakke ville innebære et

større inngrep for en person, begrunner flere sin skepsis med at dette vil hemme *effekten* av tilbudet:

(L)a oss si istedenfor bot skal du få samtaletilbud hos KAST, det har jeg veldig liten tro på den typen.. at det starter noen reelle prosesser med den typen tilnærming. (...) Og da tror jeg man oppnår best eller flest mulig refleksjoner, når en ikke opplever at tilbudet har en veldig sterk føring for å få deg til å slutte eller noe sånt. Det tenker jeg bare skaper forsvar og vil hemme en sånn type prosess (Rådgiver Nadheim).

Forståelsen av at flere av KASTs brukere kan ha psykiske vansker tilknyttet sin erfaring med sexkjøp kobles også av informantene til viktigheten av at tilbudet er frivillig:

Det her med sexkjøp sammenliknes jo av mange forståegpære, med alkoholisme og spillegalskap, har det blitt sagt. Og jeg tror det må være en vilje både til refleksjon og forandring i bunn. Man kan ikke si: «du skal få slippe å betale 20 000 kr hvis du går i behandling». Da får du ikke fram den oppriktige viljen til å gjøre det (Polititjenestemann A).

Det er tankevekkende at polititjenestemannen trekker frem avhengighetsproblematikk i forhold til sexkjøp. Viljen til forandring trekkes frem som essensielt for at et tilbud som KAST skal virke preventivt. Samtidig er denne informantens hovedredskap for tiltak mot kjøpere det forenklete forelegget, som neppe unnlates å utskrives om polititjenestemannen ikke finner tilstrekkelig motivasjon for endring.

Dette forsterker inntrykket som jeg redegjorde for i kapittel 4 av at KASTs tilbud for noen kan oppfattes som et supplement til bøtelegging og politiarbeid, hvor bøter virker preventivt på én type kjøpere, mens KASTs tilbud virker preventivt på andre. Motstanden mot nær kontakt mellom politi og sosialt tiltak begrunnes i disse uttalelsene med at det ikke vil ha noen *gunstig effekt* på målsetningen om nedgang i sexkjøp, og ikke først og fremst fordi det vil innebære en problematisk sammenblanding av straff og sosialt arbeid. Dette kan ha sitt grunnlag i de tidligere nevnte anbefalingene fra tidligere forskning om at samtaletilbud til sexkjøpere vil «nå ut til» en gruppe sexkjøpere, såkalte «storforbrukere», som ikke nødvendigvis lar seg påvirke av et forbud (Månsson og Linders 1984; Sandell m. fl. 1996). Videre har man kunnskap fra sosialfaglig teori, som redegjort for tidligere, om at det ikke er en effektiv tilnærming å *presse* mennesker til atferdsendring; *endring kommer innenfra*. Min

tolkning er dermed at det kan være kombinasjonen av disse fakta som gir representanten fra Justisdepartementet grunn til å støtte KAST.

6.1.1.1 Hyrdemakt og omsorg i velferdsstaten

Denne avstandtagen fra påføring av unødig og stigmatiserende straff minner om hyrden og hans flokk i Foucaults begrep om staten som utøver av *hyrdemakt*. Denne typen styring forholder seg på en og samme tid til kunnskap om det hyrden definerer som *flokkens* beste og det den definerer som *individets* beste, og søker å forene dette (Foucault m. fl. 2007: 128). Hyrdemakten er inkorporert i Foucaults begrep om *regjering* som en moderne maktutøvelse, og har sitt utspring i det å utvise omsorg, holde utkikk og vokte over flokken:

The shepherd (*pasteur*) serves the flock and must be an intermediary between the flock and pasture, food and salvation, which implies that pastoral power is always a good in itself. All the dimensions of terror and force or fearful violence, all these disturbing powers that make men tremble before the power of king and gods, disappear in the case of the shepherd (*pasteur*), whether it is the king-shepherd or the god-shepherd (Foucault m. fl. 2007: 128).

Tidligere har jeg tolket Helsedirektoratets distribusjon av informasjon og utforming av gode tiltak som legger til rette for gode valg hos befolkningen som utøvelse av hyrdemakt. Man kan knytte det representanten for Justisdepartementet sier til en liknende form for maktutøvelse, hvor ingen skal dømmes og stigmatiseres unødig og mengden styring skal være spesialtilpasset den enkelte, til fellesskapets beste. Neumann (2003) viser i *Regjering i Norge* hvordan denne typen makt er sentral i den norske velferdsstaten gjennom idealet om å ta vare på individene fra vugge til grav gjennom den statlige institusjonaliseringen av omsorg og ansvar for befolkningen (Neumann 2003: 37).

I forlengelse av refleksjoner rundt hyrdemakt og den styringen som ligger i omsorg og bekymring for individene er det nærliggende å trekke fram refleksjoner rundt de mekanismer som aktiveres for dem som *ikke* frivillig benytter seg av dette tiltaket. Rose (2000) kaller dette kretsløp av inklusjon og eksklusjon, der myke inkluderende tiltak tilbys dem som er villig til å gå med på spillereglene, mens ekskluderende tiltak, som mer tradisjonelle former for straff, er tilgjengelig for de øvrige (Rose 2000: 335). Jane Scoular (2010) benytter seg som tidligere nevnt av Rose sin Foucauldianske modell når hun hevder at sosialt arbeid på prostitusjonsfeltet aktivt *forsterker* det strafferettslige systemet gjennom identifisering av

individer som ikke lar seg styre av lovverket (Scoular 2010: 29). Dette lar seg ikke direkte anvendes i forhold til KAST Norges funksjon, slik jeg ser det. Grunnen til dette er at en ikke kan sette likhetstegn mellom det strafferettslige systemet og systemet av sosiale tiltak rettet mot kriminaliserte grupper. En *kan* si at begge deler har en styringsfunksjon, og slik utgjør hver sin tilnærming til å styre menneskers atferd i retning av de allment definerte gode valg. Dette betyr ikke automatisk at sosiale tiltak koopteres i en strafferettslig diskurs eller gradvis vil nærme seg samme syn på eksempelvis kjøpere av seksuelle tjenester som det sexkjøpsloven har grunnlag i.

6.1.2 Henwise eller ikke henwise?

At politiet skulle la personer tatt for sexkjøp velge mellom et forenklet forelegg eller samtaler ved KAST finner samtlige informanter uheldig og ineffektivt i forhold til måloppnåelse. I dette ligger det både en skepsis til å koble det formelle straffeapparatet med sosialt arbeid, og lite tiltro til at et slikt samarbeid vil gi den ønskede effekten, nedgang i sexkjøp. Samtidig åpner flere for muligheten for at politiet *henviser* personer bøtelagt for sexkjøp til KAST sine tilbud. Dette var noe Reform avdekket i sine samtaler med politiet i forkant av etableringen av KAST: Flere hadde ønske om et sted å henwise sexkjøpere som uttrykte behov for å prate med noen. Vedkommende som hadde disse samtalene med politiet reflekterer over et slikt samarbeidsforhold:

Det vi må ha i siktet vårt er hvordan vi best kan utføre vår hjelpefunksjon og det er ikke til å komme fra at politiet kan være en fryktelig viktig rekrutteringskanal. Og så må det være opp til KAST å møte de som eventuelt blir henvist på en måte som bygger den type tillit som vi trenger for den type dialog som vi ønsker å ha. (...) Det er veldig viktig at man har tydelige avgrensninger for rollene: Hva er ditt mandat? Hva er mitt mandat? Hva skal jeg si om hva du gjør i forhold til hva jeg gjør? (Rådgiver Reform)

Vedkommende forsvarer på denne måten et samarbeid med politiet basert på at det ville rekruttere flere brukere til KAST. På samme tid påpekes det også at det i så tilfelle ville være nødvendig med tydelig avklaring av hva KAST som tiltak kan tilby de som henvises. At denne informanten åpner for et samarbeid vitner om en pragmatisk holdning hvor kombinasjonen av det sosiale og det strafferettslige i prinsippet ikke vekker motstand. Til sammenlikning finner Helsedirektoratets representant en henvisningspraksis som et direkte *brudd* med KASTs funksjon og målsetning, og viser til at KAST ikke er en

rehabiliteringsklinikk. Dette kan sies å springe ut av det samme behovet for avstand fra en terapeutisk tilnærming, som representanten tilsluttet seg tidligere:

Fra vårt ståsted måtte da KAST ha et helt annet innhold. Om politiet henviser til et sted skal det jo da være en helt klar målsetning med den henvisningen. Og for politiets del ville jeg tro at de skulle omprogrammere enkeltpersoner fra å være en sexkjøper til å være noe annet, altså en rehabilitering. Og den rehabilitering er i hvert fall ikke meg bekjent KAST disponert for. Selv om det kan ligge elementer av det i en god sexologisk samtale om atferd vedkommende finner problematisk, så er det ikke det som ligger i lavterskelideen, da må man tenke på mye lenger sikt (Seniorrådgiver Helsedirektoratet).

Denne representanten har slik jeg tolker det en oppfatning av at politiets og KAST sitt arbeid ikke kan kombineres, da deres arbeid bygger på to forskjellige prinsipper om intervensjon: tvang og frivillighet. I tillegg vises det til lavterskelmodellen til KAST som mer passende for kortvarig rådgivning enn den typen langvarighet som kreves for å ha en *rehabiliterende* effekt. Rådgiveren ved Nadheim er også grunnleggende skeptisk til ethvert samarbeid mellom sosialt tiltak og politi, og baserer dette på det samme frivillighetsprinsippet:

Så jeg synes det er fint om de opererer mest mulig frittstående. Så kan godt politiet mene at det er fint at et slikt tilbud finnes, men jeg ville være veldig kritisk til en henvisning av sexkunder til tilbudet. At de gir informasjon, da tenker jeg man er mer inne i et grenseland. (...) Vi har drøftet dette tidligere: når politiet har raid, skal vi da være med eller den typen ting? Men det tenker jeg ødelegger helt vår rolle i at folk kan velge vårt tilbud (Rådgiver Nadheim).

Dette var også noe KAST Norge vurderte under utarbeidelsen av en norsk versjon av KAST-tiltaket. KAST Stockholm har et samarbeid med politiet hvor de driver oppsøkende virksomhet overfor personer som nettopp er blitt ilagt forelegg for å kjøpe sex (Åkerman og Svedin 2012: 6). En av representantene for politiet i mitt materiale skiller seg fra de andre, og er begeistret for denne typen samarbeid:

Vi var jo i Stockholm og jobba sammen med «Stockholmspolisen», og der fikk vi jo sett det praktisert. Der kan du si; når sexkjøperen ble tatt, var det straks en der som var på kjøperen som ikke var politimann, det var når politiet hadde gjort sin del. Samtidig så var

det støttegruppe opp imot jenta. Sånn at jeg tror at... jo nærere forholdet, desto bedre (Polititjenestemann A).

På et vis virker det som denne informanten motsier seg selv med denne støtten til KAST Stockholms metode. I intervjuet tar informanten avstand fra at KAST bør være en del av en straffepakke, med den begrunnelse at en endringsprosess gjennom samtale med en rådgiver kun skjer om kontakten er frivillig. Dette reiser spørsmålet om hva som er den prinsipielle forskjellen på rådgivning som alternativ til forelegg og det å bli oppsøkt av KAST etter å ha blitt tatt for sexkjøp. Ved først øyekast vil jeg vurdere det andre scenariet som *mer* intervenserende enn å bli tilbudt rådgivning som alternativ til forenklet forelegg. Et møte med KAST i baksetet på en politibil, selv om det kun gis ut informasjon og et tilbud om samtale, vil muligens oppleves som mindre av et fritt valg for den det gjelder. Dette motsetningsfylte forholdet mellom KAST og politiarbeid kommer også til syne i denne informantens øvrige intervju med meg, som redegjøres for i det følgende.

6.2 Den hybride politirolle – Sosialarbeider og kontrollør.

Det har vært påpekt mange ganger i denne oppgaven at mine informanter gjennom sitt virke forsøker å skape en balanse mellom frihet og styring. De reflekterer over den maktfunksjon de innehar overfor mottakere av den tjenesten de utformer eller tilbyr, og har kunnskap om at en person må oppleve et ønske om endring selv for å kunne inngå i en endringsprosess. Dette kommer til uttrykk gjennom avstandstaging til en rekke elementer som oppfattes som intervenserende eller straffende. En av de klareste grensene som trekkes opp er den mellom politiets håndhevelse av sexkjøpsloven og KAST sitt arbeid med kjøpere som ønsker smittesjekk eller rådgivning. En av polititjenestemennene jeg har vært i samtale med kan sies å utfordre denne grensen. På flere punkter trår vedkommende over de skillene de øvrige i materialet trekker opp.

6.2.1 Over grensen

Som nevnt i kapitlet om målsetningen med KAST Norge henviser «polititjenestemann A» menn som har vedtatt forelegg for sexkjøp til KAST, basert på sine egne kriterier om behov for rådgivning. Dette er ikke rutine, men noe som gjøres i spesielle tilfeller, og

polititjenestemannen ber personen om å gi tilbakemelding når vedkommende har vært i kontakt med KAST. Dette er en praksis som kan sies å illustrere skepsisen de øvrige i mitt materiale har til at politiet på eget initiativ skal henwise bøtelagte til KAST sine tilbud. Hva som legges til grunn for henvisning, hvilken informasjon som gis ut og hvilken eventuell oppfølging som skjer, er i dette tilfellet utenfor KAST sin kontroll. I ett tilfelle oppgir polititjenestemannen å ha kontaktet en av de henviste for å forsikre seg om at han hadde vært i kontakt med KAST, og hvilket utbytte vedkommende hadde fått av det. Jeg spør vedkommende politimann om dette oppleves som innenfor politiets rolle: *Blir du ikke en slags sosialarbeider da?*

Jo absolutt. Men det er litt i tråd med hele prinsippet jeg mener politiet bør stå for da. Og det er jo at dem vi håndterer både på den ene og den andre sida, skal ha det bra. Så vi har jo valgt å si: Okei, vi pågriper og vi kjører etterforskning og vi straffer, men ofte så føler vi at vi kan gjøre en bitteliten ekstra innsats for at de her mennene skal ha det bittelittegrann bedre, kanskje. Og det koster oss veldig lite (Polititjenestemann A).

Dette *lille ekstra* kommer vedkommende inn på flere ganger i løpet av vår samtale. På den ene siden kan dette handle om å ta seg tid til å høre på en person i en sårbar situasjon og eventuelt opplyse om at det finnes et rådgivningstilbud rettet mot ham. Tilsynelatende er det dette som oppleves som å ha en sosialarbeider-funksjon. Denne samtalen har imidlertid en annen side, og det er som en metode for å innhente så mye informasjon som mulig fra den bøtelagte. Informanten forteller at de spør om informasjon om personens bakgrunn, sivile status og arbeid samt informasjon rundt behovet for sexkjøp. Videre ønsker de informasjon som kan anvendes i etterforskning av straffesaker tilknyttet prostitusjon og menneskehandel. Polititjenestemannen opplyser om at de har utarbeidet en egen metode i møte med denne gruppen lovbrøyttere: Da mange gjerne ønsker å slippe å få forelegget i posten, bes de om å møte opp på politistasjonen et par dager etter de er blitt tatt av politiet. Her tas det foto, fingeravtrykk og DNA-prøve av vedkommende, opplysninger som så lagres i politiets etterforsknings- eller identitetsregister.

Vi har passert over 230 sexkjøpere som vi har tatt DNA av, og det er jo med tanke på det at det er sedelighetsforbrytelser vi snakker om. Og vi har ikke fått treff ennå, men vi vet jo at i den mengde kunder vi har, så er det jo folk som har foregrepet seg på ett eller annet vis. Hvis vi en dag får treff på en av disse 230 stykk, på DNA som vi har

tatt på bakgrunn av at de ble tatt som sexkjøper, da kan vi klappe oss på skuldra og si at nå har vi gjort en god jobb. Så derfor så gjør vi det lille ekstra (Polititjenestemann A).

Med opplysningen om rutinemessig DNA-testing av personer som blir ilagt forenklet forelegg for sexkjøp, trer med ett den andre dimensjonen av *det lille ekstra* frem. Det kan sies å være flere problematiske elementer i denne praksisen og polititjenestemannens forklaring av den. Noen av disse vil drøftes i det følgende.

6.2.2 Med kunnskap og makt

Polititjenestemannen forteller meg at «den fortrolige samtalen» er en svært god metode for informasjonsinnhenting, da personen ofte er i en sårbar posisjon og forteller «mer enn han i utgangspunktet hadde tenkt». Måten denne situasjonen tas i bruk minner om den sosialfaglige kunnskapen mitt øvrige materiale sitter på, hvor det «å møte personen der den er» sees som en åpning inn til det en vil oppnå med møtet:

Så det er nesten så de ringer deg og sier: Kan ikke jeg få fremskynda den timen så jeg kan få gjort ferdig det her? Det er klart at da har du et helt annet forhandlingsgrunnlag eller grunnlag for å prate med folk. Det er litt sånn enkel psykologi det her, men de er veldig sårbare (...) i den fasen når de blir tatt eller ferska. Og samtidig også i den fasen når de kommer inn til oss etterpå. Og da er det jo opp til politiet å være såpass fornuftig og ikke misbruke den her sårbarheten. Vi må skjønne den situasjonen de sitter i altså. Vi må skjønne den samtidig som det er veldig okei å bruke den på et vis (Polititjenestemann A).

Det at den bøtelagte ønsker å få saken ut av verden brukes her med kunnskap om den sårbare situasjonen de er i. Det kan trekkes linjer til smitteangst og tilbud om test av SOI, som andre i mitt materiale fremhever som en «åpning inn» til en god samtale hos KAST. Videre forsøker denne polititjenestemannen, slik jeg tolker det, å oppnå en tilsvarende balanse mellom styring og frihet som de øvrige i mitt materiale. Refleksjonene rundt hvordan man kan *bruke* en sårbarhet uten å *misbruke* den, vitner om en grad av kunnskap om egen maktposisjon. Til tross for en kunnskap og refleksjon rundt dette, skal det godt gjøres å oppnå en slik balanse med så ulike agendaer som kommer til syne i dette politiarbeidet. Heller vil jeg hevde at forsøket på å innføre en dimensjon av «god samtale» med den bøtelagte, tildekker

målsetningen med «det lille ekstra» og gir mulighet for en større intervensjon enn ellers. Som polititjenestemannen selv sier:

Det er ikkeno som kan være bedre enn å få et dypdykk i en kundes sjel. Si da at det er en som ofte kjøper, og at du får tak i denne personen og får en god dialog med ham, så vil du jo få veldig mye verdifull informasjon som du aldri kan klare å skaffe deg sjøl (Polititjenestemann A).

På bakgrunn av den kunnskapen vi har fra kundeforskning, og nå fra KAST, kan vi gå ut fra at mange av de menn som vedkommende polititjenestemann bøtelegger og innleder samtale med aldri har fortalt noen om sine erfaringer og tanker rundt sexkjøp før. En kan peke på flere problematiske aspekter ved denne praksisen: Man utnytter den sårbare situasjonen personen er i ved å bruke hjemsendelse av boten som pressmiddel. Man lar personen få åpne seg og fortelle om ting som både er tabubelagt og kriminalisert med det for øye å «få verdifull informasjon» til etterforskning. Man tar rutinemessig full signalering og DNA av alle bøtelagte, med den begrunnelse at de kan dukke opp i «andre sedelighetssaker». Det sistnevnte er også et tvilstilfelle hva angår bruk av rutinemessig testing av en gruppe som ikke omfattes av statsadvokatens retningslinjer for DNA-testing. Selv om det i Statsadvokatens retningslinjer av oktober 2013 gis adgang til å foreta registrering om det foreligger et «særlig sterkt behov», understrekes det at:

dette ikke innebærer at politiet gis adgang til å generelt beslutte at de som begår visse typer kriminalitet (som ikke omfattes av punktene ovenfor) skal registreres. Det må foretas en individuell og konkret vurdering av behovet for å registrere den aktuelle personen. Også denne unntaksregelen bør tolkes restriktivt av hensyn til likebehandling og for å unngå vanskelige og stigmatiserende vurderinger (Statsadvokatembetene 2013).

Den individuelle og konkrete vurderingen av behovet for å registrere personen som ifølge statsadvokaten skal legges til grunn fører slik jeg oppfatter denne polititjenestemannens utsagn til at *samtlig*e bøtelagte blir registrert. En slik avveining opplyser dog ikke informanten noe om; vekten legges på at dette er en rutine, og noe som kan føre til treff i andre saker. Når informanten i tillegg betegner kjøp av seksuelle tjenester som en *sedelighetsforbrytelse*, tyder dette på et spesifikt syn på kjøp av sex og dem som blir bøtelagt for det. En statistisk sammenheng mellom å kjøpe seksuelle tjenester og begå seksuallovbrudd er så vidt jeg har

kjennskap til ikke redegjort for i noen empirisk studie. Heller er det nærliggende å tro at denne slutningen er basert på polititjenestemannens egen forståelse av en sammenheng mellom disse to lovbruddstypene. En slik forståelse kan spores til det synet på sexkjøp hvor menns ustyrlike behov for å stille sin seksuelle appetitt legges til grunn for enten et patriarkatsteoretisk eller et funksjonalistisk perspektiv. Som tidligere redegjort for, har både et forsvar for og en motstand mot kjøp og salg av sex blitt begrunnet med menns biologiske og umettelige sexdrift. Denne informanten ser ut til å begrunne sin hybridtilnærming på en liknende måte:

Ja, jeg har jo sagt at det er kåtskapen som rå, og da er det ikke noe rasjonell tankegang til en sexkjøper. Han lar stort sett alle fornuftige tanker bare vike plass, og da er det bare en ting som teller, og det er å få seg et ligg rett og slett (Polititjenestemann A).

Dette synet hos en som er ansvarlig for håndheving av forbudet mot kjøp av sex viser til et moment som jeg reflekterte over i kapittel 3 om ulike ideologiske perspektiver på sexkjøp, og reguleringstiltakene som følger med: Innføringen av et forbud mot kjøp av seksuelle tjenester hviler på et annet ideologisk grunnlag enn KAST Norge, og disse innebærer dermed ulike forståelser av hva *handlingen* å kjøpe sex kan innebære for den enkelte. Når fundamentet for de to forsøkene på å regulere sexkjøperes atferd er ulik, byr dette på problemer når en og samme aktør forsøker å forene de to styringsmåtene.

6.3 Ideologiske premisser

Politets arbeid med prostitusjon og menneskehandel har ikke direkte påvirkning på KAST Norge sin rolle overfor sine brukere eller omverdenen. Dog vil eventuelle former for samarbeid mellom politi og KAST Norge innebære at den ene sfæren virker inn på den andre. I dette kapitlet har jeg vist hva et eventuelt samarbeid kan lede til, og hvilke utfordringer som ligger i å samarbeide på tvers av ideologiske forståelser og årsaksforklaringer for sexkjøp. I tillegg har jeg villet gi et eksempel på at kunnskapsgrunnlaget for sosialt arbeid med sexkjøpere – og andre brukere av sosiale tjenester – også tas i bruk av andre yrkesgrupper.

Kunnskapen om at atferdsendring ikke skapes gjennom ytre krav og tvang, men gjennom en vilje til endring fra individet selv, er sentral for mine informaners støtte til et tiltak som KAST Norge. De ser at man som ”tjenesteyter” kan bidra til en endringsprosess gjennom å

oppmuntre til en åpen og fordomsfri dialog hvor brukeren kan reflektere over sine egne handlinger og valg, og forhåpentligvis på sikt oppleve at det er mulig å forandre seg. En forskjell jeg så finner blant mine informanter er hvorvidt man i tillegg gjør seg aktive ideologiske tilstrebelser for ikke å klientifisere, kontrollere og marginalisere sine brukere. Den profesjonelle brukerstyrings-tilnærmingen har nemlig en helt spesifikk faglig bakgrunn i teori om identitet som performativ, ikke-essensialistisk, og seksualitet og kjønn som sosialt skapt og i stadig bevegelse og endring. I tillegg har det ideologiske grunnlaget for KAST Norge utspring i refleksjon rundt egen maktposisjon og at møter mellom mennesker aldri er nøytrale og objektive, men fulle av makt, mening og lokalt fremforhandlede diskurser. Når denne kunnskapen tas i bruk av mennesker i den typen maktposisjoner som politiet har, og med tilgang til den type tvangstiltak, og disse ikke samtidig kjenner til og reflekterer over de ideologiske premissene, står man til syvende og sist med et effektivt instrument for atferdsendring i hendene, og makt til å anvende det.

7 Intensjon eller relasjon?

I dette kapitlet vil regjeringsbegrepets relevans for å studere sosialt arbeid drøftes i forhold til et knippe danske bidrag til denne litteraturen. Denne litteraturen drøftes kritisk i lys av Foucaults poengtering av at målet med dette begrepsapparatet ikke er utøverens *intensjonalitet*, men heller å identifisere de meningsskapende prosessene som ligger bak institusjonelle praksiser. I forlengelse av dette, vil Foucaults relasjonelle maktbegrep anvendes i refleksjon over KASTs bestrebelser for å minimere sin egen styringsfunksjon.

7.1 Intensjonalitet og behovet for selvrefleksjon

Foucault sitt teoretiske univers er et svært populært utgangspunkt for kritisk samfunnsforskning i dag. På samme måte som annen teori med utgangspunkt i den sosiale konstruksjon av identitet og handling, gis forskeren en rekke verktøy for å se sammenhenger og avdekke mekanismer for styring og maktutøvelse i samfunnet. Dette kan være opphav til svært fruktbare analyser av makt og styring, men det kan også oppstå noen logiske problemer. I det følgende skal henholdsvis spørsmålet om *intensjonalitet* hos studiesubjektene og forskerens *selvrefleksjon* redegjøres for.

I boka *At skabe en klient* (Järvinen og Mik-Meyer 2003a) forsøker bidragsyterne å belyse og redegjøre for hvordan problemidentiteter i samfunnet skapes gjennom velferdsinstitusjonenes omforming av menneskelige behov til håndterbare saker. Forfatterne tar utgangspunkt i Foucaults begreper om indirekte styring og konstruktivistisk teori om hvordan sosiale problemer skapes (Järvinen og Mik-Meyer 2003b:13). De mener å finne en gjennomgående mekanisme i forholdet mellom sosialarbeider og klient: Først samler sosialarbeideren inn informasjon om klienten, sammenstiller denne til en diagnose, for så å formidle informasjon om institusjonens tilbud. Dette oppfattes som en nøytral kartleggingsprosess, men skjuler ifølge forfatterne at ”klienten” skapes i denne prosessen. Og fordi sosialarbeideren kun bruker den aktuelle institusjonens tilgjengelige kategorier, *endres* og *tilpasses* i praksis det diagnostiseringsprosessen har som formål å *måle* (ibid:18).

En velfærdsinstitusjon er ikke en neutral «serviceinstitusjon», som alene tilbyder klienter hjelp ud fra de behov og ønsker, de måtte have. En velfærdsinstitusjon afspejler altid en bestemt måde at anskue verden på (Järvinen og Mik-Meyer 2003b: 14).

Jeg mener at denne fremstillingen av sosialt arbeid og de yrkegruppene som driver velferdsinstitusjonene er problematisk. Med utgangspunkt i forfatterens eget konstruktivistiske perspektiv kan ingen i den sosiale verden, hverken individer, grupperinger eller byråkratiske institusjoner, sies å være «nøytrale». Vi avspeiler alle en bestemt måte å anskue verden på, og sosialarbeidere er intet unntak fra denne konstruktivistiske regelen. I så måte kan redaktørene bak *At skabe en klient* sees som målbærer av en type *mistankens hermeneutikk*, hvor sosialarbeidere tillegges *en falsk bevissthet*, som de opphøyde forskerne går klar av (Gullestad 2002; Fangen 2004). Behovet for en selvrefleksjon hos samfunnsforskere, som Hans Skjervheim (1992) har bidratt til å etablere som norm, er spesielt viktig når man tolker sosialt liv kritisk.

Også forfatterens bruk av governmentalitylitteraturen til å rette kritikk mot sosialarbeideres praksis, kan anses som unyansert. Når kritikken utformes uten noen refleksjon rundt deres egen normative rolle, mister forskningen sin sensitivitet overfor begrepene den anvender. Nikolas Rose (1999) påpeker at studier av styringsteknologi innebærer: «a work of thought on the present that is itself, inescapably, a work of thought» (Rose 1999: 58). Dette kan det synes som forfatterne mangler lydhørhet overfor.

Et viktig moment i denne sammenheng er også å lese Foucault som et bidrag til kunnskapsproduksjon, og dermed som påvirkningskraft i utviklingen av den makten som regjeringsstudier forsøker å avdekke. Det sosialfaglige perspektivet jeg har redegjort for i denne oppgaven, kan sies å ha direkte opphav i sosialkonstruktivistisk teori. Teorier om godt sosialt arbeid som ikke-hierarkisk, fokusert på individers handlinger, ikke deres identitet, og perspektivet om at den gode samtalen forutsetter at man posisjonerer seg ved brukerens måte å se verden på, kan lett spores tilbake til Foucault. I *Magtens former* (2007) tar Mik-Meyer i følge med Kaspar Villadsen dette selv opp - om ikke som en refleksjon over sin bruk av begrepsapparatet:

Det ser ud til, at de magtformer vi gerne vil kritisere, er begynt at tale i termer, som i umiskendelig grad ligner det sprog, som Foucault og andre poststrukturelle kritikere udviklede. Det kan hævdes, at modernitetens hierarkiske, juridiske og bipolære magtformer i dag afløses af måder at styre på, som er mer «kreative» decentrerede og mobile, og som refererer til begreber om kulturel forskellighed, mangfoldighed, kontekst, partikularitet, respekten for den individuelle osv.(Mik-Meyer og Villadsen 2007: 174).

Mik-Meyer og Villadsen hevder at dette aspektet av samfunnsutviklingen gjør at Foucaults begrepsapparat om styringsteknologier ikke lenger er like effektivt som grunnlag for kritisk forskning. Forfatterne påpeker at «magten ser ut til at indoptage og aktivt anvende den 'postmoderne' kritiks språk til egne formål» (ibid: 174). Denne vinklingen kan se ut til å vitne om manglende undring over hvilket bidrag man som forsker selv gir til språk om makt og motstand. Ligger det ikke en slags fallitterklæring i påstanden om at «det vil være nødvendig at videreutvikle begreper som svar på de nye magtformer, som selv er begynt at bruke magtkritik i form av nedbrydning av hierarkier, krav om respekt for forskelle og mulighet for individuell selvdannelse»? (ibid.) Dessuten: ikke et ord vies betydningen av den utvikling som nødvendigvis må finne sted hos mange profesjonelle som gjør en refleksjon over sin egen maktfunksjon gjennom bruk av Foucaults begreper.

Vanskelighetene Mik-Meyer og Villadsen finner ved bruken av Foucaults styringsteorier, kan sies å ha bakgrunn i deres egen bruk av begrepene. En kan på et litt naivt vis spørre: Hva er så alternativet? Hvordan ser forfatterne for seg at sosialt arbeid skal utføres, om ikke med bakgrunn i den kunnskapen som til enhver tid har råderett i akademia?

7.1.1 Mangelen på nøytral avstand

I søken etter individene som målbærer makten, de som har en maktfunksjon i relasjon til sine brukere, kan man komme i skade for å gi dem en intensjonalitet som ikke Foucault nødvendigvis ville støttet. I *Viljen til viten* (1976/1999), hvor han utvikler maktforståelsen som ligger til grunn for governmentalitybegrepet, stadfestes det:

Maktrelasjonene er både intensjonale og ikke-subjektive. (...) Ingen makt utøves uten en rekke hensikter og mål. Men dette betyr ikke at den er et resultat av et individuelt subjekts valg eller beslutning. La oss ikke lete etter den generalstaben som leder dens rasjonalitet (Foucault 1999: 105-106).

Dette prinsippet er svært sentralt for å kunne anvende Foucaults sene maktforståelse analytisk. For om vi ikke kan identifisere en tydelig avsender av denne indirekte maktformen, blir vi tvunget til å lete dypere og grundigere, og rette blikket mot de historiske, kulturelle og diskursive strømningene som påvirker våre valg i stort og smått. Foucault utdyper dette i en forelesning gjengitt i *Power/Knowledge*:

Let us not, therefore, ask why certain people want to dominate, what they seek, what is their overall strategy. Let us ask, instead, how things work at the level of those

continuous and uninterrupted processes which subject our bodies, govern our gestures, dictate our behaviors etc. In other words, rather than ask ourselves how the sovereign appears to us in his lofty isolation, we should try to discover how it is that subjects are gradually, progressively, really and materially constituted through a multiplicity of organisms, forces, energies, materials, desires, thoughts etc. We should try to grasp subjection in its material instance as a constitution of subjects (Foucault og Gordon 1980: 97).

Og det er her en kan øyne et avgjørende skille i bruken av Foucaults teorier om makt og styring: På den ene siden har man synliggjøringen av, og forskningsmessig oppmerksomhet rundt, en indirekte maktform i samfunnet som alle er daglig påvirket av. På den annen side har vi avdekking av de potensielle *effekter* av denne makten, og empiriske studier av hvordan denne makten arter seg i spesifikke kontekster. Når konstruktivistiske analyser kritiseres kan det sies å være fordi disse to dimensjonene slås sammen til én destruktiv bevegelse.

Nikolas Rose (1999) avviser at undersøkelser av denne typen derav alltid har et normativt problem. Han hevder at en forsker må se sin oppgave som å destabilisere de styringsprosessene som er skjult for oss, og å avdekke prosesser som er med å styre vår forvaltning av oss selv (Rose 1999: 59). Ved å vise at produksjon av viten og «sannhet» har en rolle i å konstituere disse prosessene, viser en at det er produksjon av det samme som brukes til å sette spørsmålstegn ved dem:

This is a work of truth: because we are governed through truth, we need to adopt an unreal attitude to truth itself. And it is also a work on limits, on our limits, a project to disclose limits, to map the horizons of our thought and to enable perhaps to look beyond them (Rose 1999: 59).

Om man skal ta på alvor Foucault sin anvisning om ikke å lete etter makten som en suveren hersker, eller som et resultat av en persons higen etter autoritet, ender vi opp med å se makt og styring som en prosess hvor relasjonene har større betydning enn den enkeltes intensjon. For å ta opp dette aspektet i mitt prosjekt, vil jeg i det følgende drøfte elementer av motstand i maktrelasjonen mellom rådgiver og bruker hos KAST Norge.

7.2 Motmakt i samarbeidet?

I *Viljen til viten* skriver Foucault om motmakten; om at der det er makt vil det alltid være motstand. Maktforholdene kan i dette perspektivet kun eksistere i kraft av et mangfold av motstandspunkter (Foucault 1999: 107). Er den brukerdefinerte rådgivningen et resultat av

motmakt, eller kan den sees som motstand mot den tradisjonelle sosialarbeider-samtalen i seg selv? Kan man se klienten og rådgiverens brukerdefinerte samtale som et felles motstandsarbeid mot den oppfatningen de begge har av et undertrykkende hjelperegime hvor sosialarbeideren skal sitte med fasiten og klienten skal skamme seg og be om tilgivelse?

Er det mulig at kunnskapen om at samtale fører til endring også kan sees som en form for motstand mot den institusjonelle makten, den profesjonelles maktfunksjon? Idet all samtale mellom bruker og rådgiver bærer preg av brukerens egen bestilling, og brukerens eget utgangspunkt, kan maktfunksjonen oppheves? Tilbake er vi ved hva fravær av makt skulle være, og om det ikke heller er slik at makten tar en annen form og stadfestes i begges visshet om at møtet mellom dem er ventet å bære frukter.

Foucault hevder samtidig at om en antar at makten alltid vil vinne, undervurderer man maktforholdenes strengt relasjonelle karakter (Foucault 1999: 107). Kan man anvende dette til å forstå det arbeidet som gjøres på flere felt i sosialt arbeid, nemlig hjelpernes forsøk på å føre en ikke-normativ samtale med klienten? Eller er det illusorisk å tro at motmakten virkelig kan få fotfeste innen hjelpeapparatet? Både ja og nei, skal vi tro Foucault. Han utelukker ikke at store sosiale omveltninger, eller revolusjoner, kan finne sted:

(...) men som oftest har man å gjøre med bevegelige og forbigående motstandspunkter som innfører kløfter i samfunnet, kløfter som forskyver seg, oppløser enheter og fremkaller omorganiseringer, som gjennomskjærer individene selv, deler dem opp og omformer dem, og trekker opp ureduserbare områder i deres sjeler og kropper. Slik nettverket av maktrelasjonene ender opp med å danne en tykk vev som gjennomtrenger apparatene og institusjonene, uten helt å lokalisere seg i dem, slik gjennomtrenger denne spredningen av motstandspunkter de sosiale lagdelingene og de individuelle enhetene (Foucault 1999: 107).

Dette kaller Foucault ”De stadige variasjoners regler”; istedenfor å lete etter hvem som har mest makt og hvem som er fratatt makt, vil han heller undersøke styrkeforholdet i den enkelte situasjon. Denne forskyvningen av et tradisjonelt maktperspektiv gjør det i mine øyne mulig å slippe frem det handlende subjektet. På den måten innser vi at personen som oppsøker dette rådgivningstiltaket selv godt vet at han går inn i en situasjon hvor han eller hun er i en slags underordnet mottakerposisjon. For at situasjonen likevel skal være akseptabel, kan det tenkes at brukeren har en rekke krav til rådgiveren. I intervjuet med den unge brukeren av KAST

Norge kommer for eksempel den forpliktende funksjonen KASTs selvpresentasjon på nettsidene har for møtet mellom ansatte og brukere:

Jeg hadde egentlig ventet at man skulle bli møtt veldig sånn uten fordommer. For det sto mye om det på nettsidene også. Her var det - du er ikke automatisk en idiot på grunn av det. Og det følte jeg at de innfridde veldig godt. Det var ikke noe sånt at jeg følte meg på en måte som et verre menneske av å gå dit da (Bruker av KAST).

Om en går ut fra at maktrelasjonen mellom bruker og rådgiver kun går en vei, vil en muligens også gå ut fra at det kun er rådgiveren som har makt til å konstruere en ønsket situasjon, eller «forme» klienten i sitt bilde. Slik jeg leser den danske governmentality-litteraturen som kritisk tar for seg sosialarbeiders maktposisjon, vises det liten nysgjerrighet på hvordan klienter og brukere forsøker å oppnå makt i møtet. Et enhetlig fokus på at institusjoner og byråkrati konstruerer mottakere av sine tjenester som det Foucault ville kalt «medgjørlige kropp» ignorerer slik jeg ser det muligheten for motstand som ligger immanent i Foucaults sene maktbegrep. Thomas Ugelvik (2014) påpeker viktigheten av å anerkjenne at møtet mellom de profesjonelle og deres klienter ofte innebærer to motstridende konstruksjoner av virkeligheten:

If the idea and the interests of the provider and the client will continue to present itself in some form in human service organizations, then it's important to open to view how those involved view and construct the social space they ostensibly share in common. The important question here is if people inhabit the same physical space, such as a prison or a nursing home, is it the same world for them? How does the child welfare worker construct the child and the family? In turn, how does the family construct child welfare? How do nurse caregivers construct old age in residential care, and in return, how do those receiving care construct caregiving? (Ugelvik 2014: 166)

Ugelvik har fengselet som studieobjekt, men likevel er dette poenget viktig i vår sammenheng. Tydeliggjøring av motstridende interesser i en situasjon gir innsikt i maktrelasjonene. Hva forteller det så om et møte mellom profesjonell og klient som er basert på frivillighet, åpenhet og samarbeid? Hvordan kommer brukerens makt til uttrykk når rammen for møtet er at brukeren bestemmer tjenesten, ingen krav stilles til samtale for å få tilgang på smittesjekken og ingen i situasjonen ser ut til å legge utilbørlig press på den andre?

Rådgiveren hos KAST forklarer hvordan han merker at klientene ofte er nervøse og andpustne i starten, hvordan de sitter ytterst på stolen og ikke tar av seg jakka. Han sier at han vet at de som oppsøker ham alltid har en «exit-strategi» i tilfelle de ikke liker situasjonen. Og han sier også at ingen så langt har gått. En observasjon tilknyttet *dosering av informasjon* som maktstrategi er interessant i denne sammenheng:

Og min erfaring her er at klientene doserer informasjon, ettersom de opplever tillit. Jo lenger inn i konsultasjonen vi kommer, jo mer informasjon gir de som de kanskje har pyntet på eller holdt tilbake. Antallet sexkjøp er høyere enn de har rapportert om før, typen sexkjøp er mer skambelagt enn det de presenterte første gang og så videre (Rådgiver KAST).

I rådgiverens refleksjon rundt maktrelasjonen i møte med en bruker av KAST er rommets utforming et viktig moment. Rådgiveren forklarer for meg hvordan ingenting er tilfeldig; det ligger nøye vurderinger bak hvilke virkemidler som skaper den ønskede ramme for den brukerstyrte samtalen:

(..henv.) bare hvordan dette rommet er outlined viser makt - jeg har et diplom på veggen for å vise mine kvalifikasjoner. Stolene er vendt mot hverandre, men likevel sånn at det ikke er unaturlig å snu seg vekk. Dette bordet er satt mellom oss slik at det ikke skal bli så nakent. Til å begynne med hadde jeg et stort bord som jeg tok bort. Så var det ingenting, og så fant jeg ut at det var ubehagelig for klientene og også ubehagelig for meg. Derfor har jeg satt et bord mellom oss som er relativt anonymt, men likevel gir et skille og det er også med på å skape en trygghet (Rådgiver KAST).

Alle disse refleksjonene rundt makt og behovene partene i rådgivningssituasjonen har for trygghet og en privat sfære viser igjen til en varhet for egen maktposisjon. Samtidig viser det til den enorme mengde viten som ligger til grunn for dette tiltaket. Dette kan igjen knyttes til forrige kapitels fokus på å ta i bruk lavterskeltiltak for å nå ut til deler av målgruppen som ikke nås med strafferettslige tiltak.

7.2.1 Den styrbare brukeren?

Det kreves noe spesielt for å oppsøke et sosialt tilbud av denne arten. Som det fremgår av nettsiden til KAST Norge, kan brukeren forvente et møte hvor moraliserende pekefinger og

formaninger er fraværende, med en rådgiver som ikke dømmer deg for det du har gjort. Samtidig kan det tenkes at de fleste som oppsøker KAST likevel forholder seg til sexkjøp som et skambelagt tema, som ved siden av å være kriminalisert også er sett på som en umoralsk handling av en stor del av befolkningen. Dette skaper i min tolkning et underliggende premiss for møtet mellom rådgiver og klient, der en bevegelse mot det som sees som en sunnere og mer ansvarlig seksualitet og seksuell atferd er forventet å finne sted. Ved hjelp av governmentality-begrepet åpnes muligheten for at både rådgiver og klient forholder seg til de fastlagte normene som eksisterer på området, og at det som skjer i realiteten er en indirekte styring av atferd.

Dette kan knyttes til det Villadsen (2004) kaller «det dobbeltsidige krav»; at klienten forventes å utvikle en moralsk god atferd og ta vel overveide valg til det beste for fellesskapet, og at disse valg på samme tid skal være produkt av et fritt subjekts autonomi (Villadsen 2004: 257). Dette kravet innebærer at individet *styrer seg selv* innenfor en spesifikk moralsk diskurs.

Foucault presiserer at moralske handlinger riktignok innebærer et forhold til den virkelighet den utføres i og et forhold til den loven som den henviser til, men den impliserer også et bestemt selvforhold (Foucault 2001: 37). Dette selvforholdet legger til rette for en «aktivitet på seg selv» hvor individet konstruerer seg selv som «et moralsk subjekt»:

der individet avgrensner den delen av seg selv som utgjør objektet for denne moralske praksisen, definerer sin posisjon i forhold til den forskriften det følger, fastsetter en bestemt væremåte for seg selv, som skal gjelde som moralsk selvfullbyrdelse; og for å gjøre dette, arbeider det med seg selv, setter det fore å kjenne seg selv, kontrollere seg selv, prøve seg selv, perfeksjonere seg selv og transformere seg selv» (Foucault 2001: 36).

Det kan være innen denne forståelsen at Rose (2000) sin modell av inklusjons- og eksklusjonskretsløp har sin relevans for å si noe om KAST som en inkluderende maktform. Om en aksepterer at KAST fungerer som en styringsteknologi, på linje med andre sosiale tiltak på prostitusjonsfeltet og andre frivillige lavterskeltiltak, kan dette si noe om det selvforholdet som legges for dagen hos deres brukere? Som gjengitt i kapittel 5, har rådgiveren hos KAST ved et par anledninger spurt brukere: «*Er det sånn at du føler du må skamme deg veldig for meg for å få denne tjenesten?*» Når brukeren oppgis å stille seg uforstående eller kritisk til dette spørsmålet, viser dette igjen at en ikke kan smette forbi

makten i situasjonen bare fordi man er klar over dens tilstedeværelse. Rådgiveren påpeker også dette, at han opplever at autoriteten i situasjonen er nødvendig og at den skaper en trygg ramme for å åpne seg om vanskelige temaer. En for jevn maktbalanse i konsultasjonen ville ødelagt, forteller rådgiveren meg, fordi den ville opplevdes for uformell for brukeren; da kunne han likeså godt pratet med en kompis.

Dette minner om maktrelasjonenes strengt relasjonelle karakter hos Foucault, og at motstanden ikke befinner seg i en utvendig posisjon i forhold til makten, men er en *iboende del* av maktrelasjonen som kun eksisterer i kraft av et mangfold av motstandspunkter (Foucault 1999: 107). Når rådgiveren hos KAST forsøker å imøtekomme sin maktposisjon, og blir avvist, viser det muligens til dette fenomenet: Du kan ikke komme forbi din egen posisjon i maktrelasjonen. Du kan dog forsøke, og det er i disse forsøkene - i bestrebelsene for å kjenne makten så godt at du nesten kan se den - at gevinsten ligger.

8 Avslutning

Jeg har med denne masteroppgaven hatt som mål å si noe om spenningsfeltet mellom omsorg og styring i et sosialt lavterskeltilbud for kjøpere av seksuelle tjenester. Prosjektet har vært krevende og svært interessant, og gitt mersmak på å arbeide videre med den balansegangen mellom idealet om frihet og ønsket om atferdsendring jeg har opplevd å finne på det feltet jeg har utforsket. I det følgende vil jeg oppsummere mine funn i denne masteroppgaven og forsøke å svare på min problemstilling, som var: *Hvilken eventuell styringsfunksjon har KAST Norge, et rådgivningstiltak for kjøpere av seksuelle tjenester?* I tillegg vil jeg dele noen tanker rundt KAST Norges fremtid som sosialt tiltak og kunnskapsprodusent.

8.1 Makt og styring i sosialt arbeid

Innen teorier om hvordan makt og styring arter seg i liberale samfunn fremheves sosialt arbeid som en alternativ måte å regulere sosiale problemer på, som står i motsetning til mer direkte former for maktutøvelse innen det formelle straffeapparatet. Etableringen av et frivillig smitte- og rådgivningstilbud for kjøpere av seksuelle tjenester i kjølvannet av forbudet mot kjøp av sex, reiser nettopp spørsmål tilknyttet makt og styring i sosialt arbeid. Det var KAST Norges uttalte lavterskeltilnærming, i kombinasjon med Justisdepartementets rolle som hovedbevilgende myndighet, som vekket den kriminologiske interessen hos meg for å undersøke dette tiltakets formål.

Som en bakgrunn for drøftingen av de funn jeg har gjort, ble det tidlig i oppgaven redegjort for ulike historiske perspektiver på menns kjøp av sex og hvilke typer kontroll av fenomenet som i den enkelte kontekst har syntes naturlig. Dette utgjør et grunnlag for å forstå samspillet mellom ideologiske premisser i samfunn og forskning og utforming av konkret politikk. Når det kommer til styringstiltak innen prostitusjonsfeltet er dette spesielt aktuelt, da forskning, aktivisme, sosialt arbeid og debatter rundt kriminal- og sosialpolitiske tiltak har vært tett knyttet sammen siden kvinnebevegelsen på 70-tallet satte kjøp og salg av sex på den offentlige agenda.

Ved å intervjuet et utvalg av personer som på forskjellig vis har hatt en relasjon til KAST Norge, har jeg kommet nærmere en forståelse av hvilke ulike hensyn som ligger bak et slikt tiltak. For å vise det vide spennet i hvilke målsetninger tiltaket tillegges, skiller jeg mellom en

målsetning om skadereduksjon for tiltakets brukere på den ene siden og reduksjon av markedet for sexkjøp på den andre siden. Under skadereduksjon som målsetning redegjør jeg for dét å se tilbudet om sjekk av SOI som et mål i seg selv. Tilbudet om rådgivning for å imøtekomme psykososiale vansker anses også av flere i mitt utvalg som et isolert mål, som representanten for Reform begrunner det: «Reform som mannssenter jobber jo ikke nødvendigvis med prostitusjon fordi det er en dårlig deal for kvinner, men fordi at det er en dårlig deal for menn». I dette ligger slik jeg tolker det en særegen innstilling til menns sexkjøp, hvor det legges vekt på sårbarhetsfaktorer hos sexkjøpere og kunnskap om at mange som kjøper sex har et avhengighetsforhold til kjøpene. Denne innstillingen er blitt kritisert for å medføre en offergjøring av sexkjøpere, og dette drøftes i lys av teori om patologisering og produksjon av avvik.

For de fleste av informantene går imidlertid målsetningen om skadereduksjon hånd i hånd med målsetningen om at brukerne av KAST Norge skal slutte å kjøpe sex. Den skadereduserende tilnærmingen sees nemlig som en *åpning inn* til en dypere samtale med brukeren om erfaringene med sexkjøp og eventuelle psykososiale problemer. De parallelle målsetningene med KAST Norge jeg finner i mitt materiale har jeg så drøftet sammen med spørsmålet om dette tiltaket kan anses å ha en *kompletterende* styringsfunksjon vis à vis sexkjøpsloven. Det min analyse viser er imidlertid at det finnes momenter ved KAST Norges tilbud som skiller det fra beslektede tiltak med en mer direkte styringsfunksjon. Eksempler på dette er såkalte *John Schools* i USA og *Kerb Crawler Rehabilitation Programmes* i Storbritannia. Disse har foruten et svært nært forhold til politi og straffeapparat, en annen ideologisk plattform enn KAST Norge.

Også de svenske KAST-tiltakene skiller seg fra den norske modellen på avgjørende punkter. De har ikke et tilbud om smittesjekk verken ved KAST i Stockholm, Göteborg eller Malmö, og dessuten har særlig KAST Stockholm et relativt nært samarbeid med politiet. I tillegg argumenterer jeg for at den svenske forskningslitteraturen er fundert på et annet ideologisk fundament enn den norske. Siden forskning og sosiale tiltak er så tett knyttet på dette feltet fører dette til at de to «modellene» for KAST i Norge og KAST i Sverige har sitt fundament innen forskjellige perspektiv på kjøp av seksuelle tjenester som handling.

8.2 Endring kommer innenfra

Forskjellene jeg finner mellom KAST Norge og andre beslektede tiltak betyr imidlertid ikke at KAST Norge ikke kan ha en styringsfunksjon overfor sine brukere. Ved å redegjøre for de grenser som trekkes av mine informanter mellom en god sosialfaglig tilnærming til kjøpere av seksuelle tjenester og andre typer tilnærminger som de ikke vil vedkjenne seg, fant jeg en spesifikk tilnærming som handler om at atferdsendring skjer gjennom *erkjennelse*. Ved å ta utgangspunkt i brukerens perspektiv og ståsted, og la brukerens behov bestemme hvilken tjeneste som ytes, oppgir mine informanter at man oppnår en atferdsendring som kommer fra personen selv. Dette setter de i motsetning til et *ytre* press assosiert med andre typer intervensjon, som terapi, gammeldags sosialarbeid, straff og tvang.

Konsensusen jeg opplevde å finne blant mine informanter om at *ekte atferdsendring må komme innenfra* er i denne oppgaven blitt drøftet med utgangspunkt i Michel Foucaults begreper om *governmentality* og *hyrdemakt*. Disse formene for makt handler enkelt sagt om å legge til rette for at folk tar gode valg for seg selv. Hyrdemaktbegrepet har jeg særlig anvendt for å drøfte myndighetenes perspektiv på KAST som en god løsning for å imøtekomme brukernes behov på en rett måte, samtidig som informantene fremhever en tillit til dette er et tiltak som sannsynligvis vil føre til nedgang i sexkjøp. Disse parallelle hensyn svarer til hyrdens omsorg for det enkelte får, og samtidig for flokken som en helhet. Med denne tolkningen som grunnlag vil jeg konkludere med at KAST Norge kan sees som et eksempel på helse- og justismyndighetenes utøvelse av hyrdemakt.

Overgangen fra kollektivet til individet som den bærende enhet i vestlige liberale samfunn som det norske innebærer at individenes autonomi og valgfrihet står sentralt. Med denne friheten hevder Foucault å finne en spesifikk styringsteknologi som innebærer at individene selv konstruerer seg som *moraliske subjekt* og styrer seg selv på en måte som oftest samsvarer med samfunnets normer om hva som er god atferd. Hvorvidt denne mekanismen kan gjenfinnes i det enkelte møtet mellom rådgiver og bruker hos KAST Norge, har jeg ikke empirisk grunnlag for å konkludere med. Gjennom mine intervjuer har jeg dog fått innblikk i at denne typen selvstyring legges til rette for i tiltakets utforming, og KAST Norge tolkes i min oppgave som et eksempel på det potensialet som ligger i lavterskeltiltaksmodellen for bruken av *frihet som styringsteknologi*.

Jeg finner også en sammenheng mellom den sosialfaglige kunnskapen om at man må ta klientens perspektiv som utgangspunkt og den norske forskningen på kjøp og salg av sex sitt fokus på individers grunnleggende agens og kapasitet til å ta egne valg. Dette er ytterligere et eksempel på at forskning, sosialt arbeid og politikk på prostitusjonsfeltet er nært knyttet.

Forsøket på å skape en balansegang mellom hjelp og styring som jeg opplever å finne hos mine informanter gjenspeiler også en kunnskap om, og varhet overfor, sin egen maktfunksjon.

8.3 Den relasjonelle makten

Avslutningsvis drøfter jeg hvordan Foucaults begreper om indirekte styring brukes i enkelte studier av maktutøvelse i sosialt arbeid. Slik jeg leser Foucault er det ikke menneskenes *intensjonelle* maktutøvelse som belyses ved hjelp av teorien om governmentality. I *Power/knowledge* (1980) minnes vi på at det ikke er «the sovereign» vi skal lete etter i sin «lofty isolation», som om innehaveren av makten kun har tatt en ny form. «(R)ather (...) we should try to discover how it is that subjects are gradually, progressively, really and materially constituted» (Foucault og Gordon 1980: 97). Makten kommer ifølge Foucault «alle steder fra», noe som gjør det helt sentralt å innse at makten også ligger hos forskeren som tolker sine data og analyserer sitt felt. Jeg etterlyser derfor en *selvrefleksjon* hos de forfatterne som er gjenstand for denne diskusjonen i oppgaven min.

I forlengelse av den nevnte drøftingen av Foucaults maktbegrep, ser jeg på de bestrebelsene rådgiveren hos KAST gjør for å nedtone sin egen maktfunksjon og de uttrykkene for motstand hos brukerne jeg finner i mitt materiale. Dette har jeg også begrenset empiri for å konkludere i forhold til, men jeg ville likevel innlemme det for å anerkjenne muligheten for motstand og endring i det feltet jeg har fordypet meg i.

8.4 Veien videre for KAST Norge

Et gjennomgående tema i denne oppgaven har vært den nære koblingen mellom forskning og utforming av sosiale og kriminalpolitiske tiltak på prostitusjonsfeltet. Hva er vel mer naturlig da enn avslutningsvis å drøfte hva mine funn kan bidra med for å opprettholde et smitte- og rådgivningstilbud for kjøpere av seksuelle tjenester?

Som nevnt i innledningen er det ingen selvfølge at KAST Norge videreføres, da det er et treårig prøveprosjekt som nå går mot slutten. Det at prosjektet foreløpig ikke er videreført i en permanent form gjør at en eventuell videre drift ved Reform eller annetsteds avhenger av det politiske klima for denne typen tiltak. Reform fikk bevilgning for oppstart av et rådgivningstilbud for kjøpere av seksuelle tjenester etter innføringen av et forbud mot kjøp av sex. En eventuell politisk beslutning om å *avskaffe* dette forbudet, vil nødvendigvis reise spørsmål om at eksistensgrunnlaget for et skadereduserende tiltak faller fra.

Uavhengig av denne utviklingen er mitt forslag at KAST Norge videreføres med støtte fra Helsedirektoratet innenfor et folkehelseperspektiv om seksuell og psykisk helse, og slik løsrives fra en kriminalpolitisk ramme. Det unike med KAST Norge, sammenliknet med beslektede tiltak rettet mot kjøpere av seksuelle tjenester i andre land, er vekten som legges på å tilby helsetjenester i form av gratis og anonym test av SOI samt rådgivning fokusert rundt det brukeren selv har behov for å snakke om. Behovet for disse tilbudene har blitt bekreftet gjennom stor pågang hos tiltaket gjennom hele perioden det har eksistert. Videre begrunner jeg min støtte av KAST med den motstanden jeg finner blant mine informanter til å la sosialt arbeid, politiets arbeid og strafferettslige virkemidler sammenblandes i møtet med kjøpere av seksuelle tjenester.

Den avstanden majoriteten av mine informanter markerer mot unødig maktutøvelse og det formelle straffeapparatet, har jeg også drøftet i lys av intervjuet med den ene polititjenestemannen blant mine informanter. På flere områder bryter denne informantens praksis med de øvrige informantenes hensyn og verdier, og forsterker slik et inntrykk hos meg for at et klart skille mellom KAST Norge og politi og det formelle straffeapparatet er nødvendig. Jeg tviler på at de øvrige informantene i mitt materiale ville bifalle en praksis hvor politiet ringer opp personer for å høre om de har tatt kontakt med KAST Norge som avtalt. Selv om dette så vidt jeg har kunnskap om finner sted i kun ett politidistrikt, er det ikke vanskelig å se for seg at liknende problemstillinger kan oppstå dersom en mer utstrakt bruk av henvisning fra politiet blir satt i system.

Videre vil jeg hevde at det er urovekkende å se hvordan denne polititjenestemannen forvalter sin makt overfor de personene som ilegges forelegg for sexkjøp. Informantens praksis med å ta full signalering og DNA-prøve av samtlige personer som ilegges forelegg for sexkjøp omfattes ikke av statsadvokatens retningslinjer for DNA-testing. Denne lokale praksisen som informanten kaller «det lille ekstra» innebærer, slik jeg tolker det, utnyttelse av personer i en

sårbar situasjon. Igjen vil jeg dermed understreke at en løsrivelse fra enhver befatning med politiarbeid og justispolitikk ville bidra til å tydeliggjøre det formelle skillet mellom KAST Norge og straffeapparatet som majoriteten av mine informanter ser behovet for.

Et slikt skille ville åpenbart ikke nøytralisere den typen indirekte styringsteknologi jeg hevder at KAST Norge er et eksempel på. Min analyse av de styringsteknologier som ligger innbakt i dette tiltaket forhindrer imidlertid ikke at jeg kan ha en oppfatning om at KAST Norge bør leve videre. Så får det heller være at dette befinner seg på siden av det foucauldianske prosjekt.

Antall ord i oppgaven: 46 475

Litteraturliste

- Agustín, Laura María (2007): *Sex at the margins: migration, labour markets and the rescue industry*. London: Zed Books.
- Almås, Elsa og Esben Esther Pirelli Benestad (2006): *Sexologi i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Alver, Bente Gullveig (2009): "Ansvar for den enkelte". De nasjonale forskningsetiske komiteene. Lesedato: 19. 10. 2013.
- Askheim, Ole Petter (2012): *Empowerment i helse- og sosialfaglig arbeid : Floskel, styringsverktøy, eller frigjøringsstrategi?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Bernstein, Elizabeth (2007): *Temporarily yours: intimacy, authenticity, and the commerce of sex*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bo, Inger Glavind (2005): "At sette tavsheter i tale. Fortolkning og forståelse i det kvalitative forskningsinterview". I: Michael Hviid Jacobsen, Søren Kristiansen og Annick Prieur (red.): *Liv, fortelling, tekst. Strejftog i kvalitativ sociologi*.
- Braun, Virginia og Victoria Clarke (2006): "Using thematic analysis in psychology". I: *Qualitative Research in Psychology*. 3 (2)
- Brooks-Gordon, Belinda (2006): *The price of sex: prostitution, policy and society*. Cullompton: Willan Publishing.
- Butler, Judith (2006): *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Chodorow, Nancy (1978): *The reproduction of mothering: psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.
- Cohen, Stanley (1994): *Den sociale kontrolls nye former: kriminalitet, straf og klassifkation*. København: Reitzel.
- Cohen, Stanley (2011): *Folk devils and moral panics: the creation of the Mods and Rockers*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Cruikshank, Barbara (1999): *The will to empower : Democratic citizens and other subjects*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Cusick, Linda (2006): "Widening the harm reduction agenda: From drug use to sex work". I: *International Journal of Drug Policy* 17.
- Ekenstam, Claes (1998): *Rädd att falla: studier i manlighet*. Stockholm: Gidlund.
- Ely, Margot (1997): *On writing qualitative research: living by words*. London: Falmer Press.

- Eng, Heidi (2006): "Homo- og queerforskning". I: Jørgen Lorentzen og Wencke Mühleisen (red.): *Kjønnsforskning - En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fangen, Katrine (2004): *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Feeley, Malcolm M. og Jonathan Simon (1992): "The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications". I: *Criminology*. 30 (4)
- FOKUS-sekretariatet m. fl. (2007): *Shadow report by women's organisations in Norway to Norway's 7th periodic report on the implementation of CEDAW*.
- Foucault, Michel (1997): *Ethics: Subjectivity and truth*. London: Allen Lane.
- Foucault, Michel (1999): *Seksualitetens historie I - Viljen til viten*. [Oslo]: EXIL.
- Foucault, Michel (2001): *Bruken av nytelsene*. [Oslo]: EXIL.
- Foucault, Michel (2002): *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Foucault, Michel og Colin Gordon (1980): *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*. Brighton: Harvester Press.
- Foucault, Michel m. fl. (2007): *Security, territory, population: lectures at the Collège de France, 1977-78*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Freire, Paulo (1973): *De undertryktes pædagogik*. København: Christian Ejlers' Forlag.
- Fromm, Erich (1987): *Kunsten at elske*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Garland, David (2001): *The culture of control: crime and social order in contemporary society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gullestad, Marianne (2002): *Det norske sett med nye øyne: kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hammerlin, Yngve (2004): "Omsorg, behandling - men også sublimet metoder for sosial kontroll og underkastelse i et repressivt system? Noen uferdige problemstillinger og kritiske ansatser til videre refleksjon i en essayistisk form". I: *Psyke & Logos*. 25 (2)
- Hauge, Ragnar (1996): *Straffens begrunnelser*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hennum, Ragnhild og Rachel Eapen Paul (1997): "Seksualisert vold". I: Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.) *Kriminologi* Oslo: Pax
- Herz, Marcus og Thomas Johansson (2011): *Maskuliniteter: kritik, tendenser, trender*. Malmø: Liber.
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1986): *Bakgater: om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax.

Innst. O. nr. 3 2008–2009. Innst. O. nr. 3 2008–2009.

Jahnsen, Synnøve (2008): "På nett med menn som kjøper sex: Analyse av diskusjonsforumet på sexhandel.no". I: *Prostitution i Norden - En forskningsrapport*.

Jahnsen, Synnøve Økland (2008): "Norge er ikke en øy: Mediedekningen av kriminaliseringsdebatten i Norge". I: Charlotta Holmström & May-Len Skilbrei (red.): *Prostitution i Norden - Forskningsrapport*. København: Nordiska ministerrådet.

Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen (2010): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt.

Järvinen, Margaretha (1991): "Könsperspektiv på prostitution". I: *Nordisk tidsskrift for kriminalvitenskap*. (78)

Järvinen, Margaretha (1993): *Of vice and women: shades of prostitution*. Oslo: Universitetsforlaget

Järvinen, Margaretha og Nanna Mik-Meyer (2003a): *At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, Margaretha og Nanna Mik-Meyer (2003b): "Indledning: at skabe en klient". I: (red.): *At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kaiser, Matthias m. fl. (2003): *Oppdragsforskning. Åpenhet, kvalitet, etterrettelighet*.

Karlsen, Peter og Kaspar Villadsen (2007): "Hvor skal talen komme fra? Dialogen som omsegripende ledelsesteknologi". I: *Dansk sociologi*. 18 (2)

Kierkegaard, Søren (1859): *Synspunkter for min Forfatter-virksomhed: En ligefrem meddelelse. Rapport til Historien*. . Kbh.: A. E. Reitzels forlag.

Kimmel, Michael S. (1996): *Manhood in America: a cultural history*. New York: Free Press.

Kippe, Elin (2004): *Kjøper "ekte mannfolk" sex?: en studie av 20 menn som kjøper seksuelle tjenester*. Oslo: Helse og rehabilitering.

Kjellgren, Cecilia og Carl Göran Svedin (2012): *Utvärdering av samtalsbehandling med köpare av sexuella tjänster (KAST)*. Prostitution i Sverige. Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen.

Kulick, Don (2005): "Four Hundred Thousand Swedish Perverts". I: *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*. 11 (2)

Kuosmanen, Jari (1998): *Utvärdering av KAST-projektet. En psykosocial verksamhet för sexköpare. Beskrivning och analys*.

- Kuosmanen, Jari, Thomas Johansson og Claes Ekenstam (2001): *Sprickor i fasaden: manligheter i förändring : en antologi*. Hedemora: Gidlund.
- Kvale, Steinar m. fl. (2009): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Laqueur, Thomas (1990): *Making sex: body and gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Leiulfsrud, Håkon og Bjørn Hvinden (1996): "Analyse av kvalitative data: fiksérbilde eller puslespill?". I: (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lenton, S. og E. Single (1998): "The definition of harm reduction". I: *Drug and Alcohol Review*. (17)
- Lernestedt, Claes og Kai Hamdorf (2000): "Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del II ". I: *Juridisk Tidsskrift*. (1)
- Levin, Irene (2001): "Diskurser i og om sosialt arbeid ". I: Mona Sandbæk (red.): *Fra mottaker til aktør: Brukernes plass i praktisk sosialt arbeid og forskning*. Oslo: Gyldendal akademiske forlag.
- Liliequist, Jonas (2006): "Sexualiteten". I: Jørgen Lorentzen og Claes Ekenstam (red.): *Män i Norden: Manlighet och modernitet 1840-1940*. Hedemora: Gidlund.
- Lorentzen, Jørgen (2006): "Forskning på menn og maskuliniteter". I: Jørgen Lorentzen og Wenche Mühleisen (red.): *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lorentzen, Jørgen og Claes Ekenstam (2006): *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*. Hedemora: Gidlund.
- Loseke, Donileen R. (1999): *Thinking about social problems*. Aldine de Gruyter.
- Makkai, T. og J. Braithwaite (1994): "Reintegrative Shaming and Compliance with Regulatory Standards.". I: *Criminology*. 32 (3)
- Marttila, Anne-Maria (2008): *Transnationell prostitution och gränser för välfärd i Finland. Prostitution i Norden - En forskningsrapport*.
- Mathiesen, Thomas (1992): *Det uferdige: tekster om opprør og undertrykkelse*. Oslo: Pax.
- Mathiesen, Thomas (2012): "Scandinavian exceptionalism in penal matters: reality or wishful thinking?". I: (red.): London: Routledge.
- Mik-Meyer, Nanna og Kaspar Villadsen (2007): *Magtens former: sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Reitzel.
- Miller, William R. og Stephen Rollnick (2013): *Motivational interviewing: helping people change*. New York: Guilford.

- Mishler, Elliot George (1991): *Research interviewing: context and narrative*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Moen, Ole Martin (2012): "Is prostitution harmful?". I: *Journal of Medical Ethics*.
- Mühleisen, Wencke (2006): "Kjønn og seksualitet". I: Jørgen I. Lorentzen og Wenche Mühleisen (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget
- Månsson, Sven-Axel og Annulla Linders (1984): *Sexualitet utan ansikte: könsköparna*. Stockholm: Carlssons.
- Narayan, Uma (1997): *Dislocating cultures: identities, traditions, and Third-World feminism*. New York: Routledge.
- Neumann, Iver B. (2003): "Innledning: regjeringsbegrepet og regjeringens historiske fremvekst". I: Iver B. Neumann og Ole Jacob Sending (red.): *Regjering i Norge*. Oslo: Pax.
- Ot.prp.nr. 48 (2007-2008) *Om lov om endringer i straffeloven 1902 og straffeprosessloven (kriminalisering av kjøp av seksuell omgang og handling mv.)*. Justis- og politidepartementet.
- Paasonen, Susanna (2009): "Healthy Sex and Pop Porn: Pornography and the Finnish Context". I: *Sexualities*. 12 (5),
- Prasad, Monica (1999): "The Morality of Market exchange: Love, Money and Contractual Justice". I: *Sociological Perspectives*. 42 (2)
- Prieur, Annick og Arnhild Taksdal (1989): *Å sette pris på kvinner: menn som kjøper sex*. Oslo: Pax.
- Prosentret (2011): *Årsrapport 2011*.
- Repstad, Pål (2007): *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Riley, D. m. fl. (1999): *Harm reduction: Concepts and practice, a policy discussion*. Substance Use & Misuse.
- Roberts, Nickie (1992): *Whores in history: prostitution in western society*. London: Harper Collins.
- Rose, Nikolas (1999): *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas (2000): "Government and Control". I: *The British Journal of Criminology*. 40 (2)
- Sandell, Göran m. fl. (1996): *Könsköparna: varför går män egentligen till prostituerade? Djupanalys av män som köper sex*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Sanders, Teela (2008): *Paying for pleasure: men who buy sex*. Cullompton: Willan.
- Scott, James C. (1998): *Seeing like a state: how certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven: Yale University Press.
- Scoular, Jane (2010): "What's Law Got To Do With it? How and Why Law Matters in the Regulation of Sex Work". I: *Journal of Law and Society*. 37 (1)
- Skilbrei, May-Len (2009): "Nigeriansk prostitusjon på norsk: Feil kvinner på feil sted.". I: Wencke og Åse Røthing Mühleisen (red.): *Norske seksualiteter*. Stavanger/Oslo: Cappelen Damm.
- Skilbrei, May-Len og Astrid Renland (2008): "Å tolerere eller ikke tolerere, det er spørsmålet.". I: *Tidsskrift for Velferdsforskning*. 11 (3)
- Skilbrei, May-Len, Marianne Tveit og Anette Brunovskis (2006): *Afrikanske drømmer på europeiske gater: nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge*. Oslo: Fafo.
- Skjervheim, Hans (1992): *Filosofi og dømmekraft*. Oslo: Universitetsforlaget
- Smette, Ingrid (2003): *Den seksuelle slavestand?: ein rapport om kundar i prostitusjonen*. Oslo: Pro sentret.
- Smith, Katherine E. (2006): "Problematizing power relations in 'elite' interviews. ". I: *Geoforum*. (37)
- Solbrække, Kari Nyheim og Helene Aarseth (2006): "Samfunnsvitenskapenes forståelser av kjønn". I: (red.): Oslo: Universitetsforlaget
- SOU 1995:15 Betänkande av 1993 prostitutionsutredning*. Socialdepartementet.
- Stenseth, Bodil (1997): *Ekteseng og bordell. Om 1790-årenes seksualopplysning*. Oslo: Aschehoug.
- Stenvoll, Dag (2007): "Kundebilder. Representasjoner av menn som betaler for sex.". I: Liv Jessen (red.): *Det ideelle offer. Andre tekster om prostitusjon*. Oslo: Koloritt forlag.
- Strøm, Agnete (2009): "A glimpse into 30 years of struggle against prostitution by the women's liberation movement in Norway". I: *Reproductive Health Matters*. 17 (34)
- Stølan, Liv Os (1994): *Kjøper du sex? Har du noe valg?: en studie av et tiltak rettet mot menn som kjøper sex*. Oslo:
- Svanström, Yvonne (2007): "Prostitution in Sweden, debates and policys 1980–2004.". I: Geetanjali og N Westmar-land (red.): *International approaches to prostitution – law and policy in Europe and Asia*. Bristol: The Policy Press.
- Taylor, Charles. (1985): *What's wrong with negative liberty? Philosophy and the Human Sciences*. Cambridge University Press.

- Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.
- Tjeder, David (2006): "Borgerlighetens sköra manlighet". I: Jørgen Lorentzen og Claes Ekenstam (red.): *Män i Norden: Manlighet och modernitet 1840-1940*. Hedemora: Gidlund.
- Ugelvik, Thomas (2011): *Fangenes friheter: makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforl.
- Ugelvik, Thomas (2014): "Constructing the system in a remand prison". I: Jaber F. Gubrium og Margaretha Järvinen (red.): *Turning troubles into problems. Clientization in human services*. London: Routledge.
- Villadsen, Kaspar (2004): *Det sociale arbejdes genealogi : Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*. København: Reitzel.
- Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: Seek A/S.
- Yeates, Nicola og Janet Newman (2008): *Social justice: welfare, crime and society*. Maidenhead: Open University Press.
- Åkerman, Ingrid og Carl Gøran Svedin (2012): *Ett års kontakter med prostitutionsenheterna (KAST) En beskrivning av insatser till personer med erfarenhet av Köp av Sexuella Tjänster / Problematisk sexuellt beteende (KAST)*. Prostitution i Sverige - Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen.

Vedlegg

- Vedlegg 1 Godkjennelse fra NSD
- Vedlegg 2 Informasjonsskriv til fagpersoner
- Vedlegg 3 Intervjuguide fagpersoner
- Vedlegg 4 Informasjonsskriv til brukere av KAST
- Vedlegg 5 Intervjuguide brukere av KAST

Vedlegg 1 Godkjennelse fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Thomas Ugelvik
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 24.01.2012

Vår ref: 29025 / 3 / MSS

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 13.12.2011. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 19.01.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

29025

Rådgivningstilbud til kjøpere av seksuelle tjenester. Kan skadereduksjon og kriminalisering gå hånd i hånd?

*Behandlingsansvarlig
Daglig ansvarlig
Student*

*Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Thomas Ugelvik
Ingvil Thallaug Øverli*

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Knut Kalgraff Skjåk

Marie Strand Schildmann

Kontaktperson: Marie Strand Schildmann tlf: 55 58 31 52
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Ingvil Thallaug Øverli, Grimstadgt 23 G, 0464 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, HSL, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. martin-arne.andersen@uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 29025

Formålet med prosjektet er å undersøke om en kan finne forskjeller og likheter i hvordan brukere, rådgivere, prostitusjonsfagfeltet og myndighetene forholder seg til det nyoppstartede rådgivningstilbudet KAST (kjøp av seksuelle tjenester). Videre vil en blant annet undersøke hva det innebærer å ha en skadereduksjonsprofil, og om dette kommer i konflikt med myndighetenes målsettinger om reduksjon i kjøp av seksuelle tjenester.

Utvalget består av brukere av KAST, rådgivere og ansatte ved KAST, fagpersoner innen prostitusjonsfagfeltet, representanter for justisdepartementet og helse- og sosialdepartementet, og representanter for politiet. Førstegangskontakten med brukere av KAST vil opprettes ved hjelp av rådgiveren ved KAST som deler ut infoskrivet på slutten av konsultasjonen. Interesserte tar direkte kontakt med student på telefon eller e-post. Det vil også opprettes en link til informasjonsskrivet på KASTs hjemmeside. De øvrige i utvalget kontaktes av student via offentlig tilgjengelig kontaktinformasjon. Totalt 15 personer.

Personvernombudet finner informasjonsskriv av 19.01.2012 tilfredsstillende, men foreslår at informasjonsskriv til KAST-brukere påføres at lydopptak slettes innen prosjektslutt.

Datamaterialet innhentes gjennom personlig intervju.

I forbindelse med intervju av KAST-brukere kan vi ikke se at det foretas en behandling av personopplysninger med elektroniske hjelpemidler eller at det opprettes et manuelt personregister som inneholder sensitive personopplysninger. Prosjektet vil dermed ikke omfattes av meldeplikten.

Det legges til grunn for vår vurdering at opptak ikke behandles på pc, samt at data anonymiseres ved transkribering ved at verken direkte eller indirekte personidentifiserbare opplysninger fremgår. Det vil heller ikke finnes en koblingsnøkkel som knytter transkripsjoner til informant.

I forbindelse med intervju av rådgivere og ansatte ved KAST, fagpersoner innen prostitusjonsfagfeltet, representanter for justisdepartementet og helse- og sosialdepartementet, og representanter for politiet, innhentes opplysninger om yrkestittel, fagbakgrunn, hvor lenge man har jobbet med prostitusjonsfeltet, hva man jobber med til daglig, samt opplysninger knyttet til informantens tanker om kjøpere av seksuelle tjenester, om sexkjøpsloven, om tilbudene ved KAST, om brukerens utbytte av tilbudet ved KAST, om tilbudet er et kontrolltiltak, samt tanker om menns seksualitet.

Fagpersoner vil kunne være indirekte identifiserbare i oppgaven. I den grad personidentifiserbare opplysninger skal publiseres, legger ombudet til grunn at det foreligger samtykke fra den enkelte, og at informanten gis anledning til å lese transkripsjoner på egne opplysninger og godkjenne personidentifiserbare opplysninger som skal publiseres, jf. revidert informasjonsskriv av 19.01.2012.

Datamaterialet for øvrig anonymiseres innen 01.06.2013 ved at verken direkte eller indirekte personidentifiserende opplysninger fremgår. Koblingsnøkkelen slettes. Indirekte personidentifiserende opplysninger fjernes, omskrives eller grovkategoriseres.

Vedlegg 2 Informasjonsskriv til fagpersoner

Forespørsel om deltakelse i intervju om sexkjøpsloven og KAST

Jeg er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er Reform – Ressurscenter for menn sitt tilbud til kjøpere av seksuelle tjenester (KAST), og hvordan brukerne, fagpersoner, myndigheter og politi forholder seg til tilbudet og den rettslige og ideologiske konteksten tilbudet eksisterer i.

I den sammenheng er jeg interessert i å intervju et utvalg fagpersoner og representanter for myndigheter som var involvert i forarbeidet til sexkjøpsloven, debatten rundt denne, arbeid med sosialt arbeid tilknyttet prostitusjonsmarkedet, og håndhevelsen av sexkjøpsloven. Spørsmålene vil dreie seg om kriminaliseringen av kjøp av seksuelle tjenester, ditt syn på prostitusjon, og sosiale tiltak - som KAST, som hjelp eller kontroll.

I masterpublikasjonen vil det ikke nevnes navn, men jeg ønsker å kunne bruke stillingstitler og arbeidssted på mine informanter. Under intervjuene vil jeg benytte meg av lydopptaker og ta notater. Du som informant får anledning til å lese transkripsjoner på egne opplysninger og godkjenne sitater som skal benyttes i oppgaven. Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere.

Underveis i arbeidet med masteroppgaven vil informantens navn oppbevares separat, kun tilknyttet øvrige data via en koblingsnøkkel. Alle notater og opptak slettes når oppgaven er ferdig, innen sommeren 2013.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, eller har spørsmål til prosjektet kan du ringe meg på 99510510, eller sende en e-post til ingviloverli@gmail.com. Du kan også kontakte min veileder Thomas Ugelvik ved institutt for kriminologi og rettssosiologi. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen
Ingvil Thallaug Øverli

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Det juridiske fakultet

Universitetet i Oslo

Vedlegg 3 Informasjonsskriv brukere av KAST

Vil du bidra til en studie om KAST?

Anonyme intervjuer på telefon eller ansikt til ansikt.

Jeg er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er KAST sitt tilbud til kjøpere av seksuelle tjenester, og hvordan brukerne, fagpersoner, myndigheter og politi forholder seg til tilbudet. Jeg skal undersøke om det er forskjeller og likheter i de ulike gruppernes holdning til KAST.

Jeg er derfor interessert i hvilke erfaringer du som bruker har med KAST, hvilket eventuelt utbytte du har hatt av tilbudet, og om det har betydd noe for ditt forhold til kjøp av seksuelle tjenester.

Jeg ønsker å intervjuere personer som har brukt noen av KASTs tilbud eller er interessert i å gjøre det. Spørsmålene vil dreie seg om din opplevelse av møtet med KAST og dine synspunkter på hva et slikt tilbud betyr for dem som bruker det.

Du trenger ikke å oppgi navn, alle opplysninger vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Du bestemmer om vi skal ta intervjuet på telefon, via Skype eller møtes i KAST sine lokaler. Jeg vil bruke lydopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Alle opptak slettes når arbeidet med masteroppgaven avsluttes innen sommeren 2013. Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, eller om du lurer på noe kan du sende en e-post til [redacted]. Du kan også kontakte min veileder Thomas Ugelvik ved institutt for kriminologi og rettssosiologi. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen
Ingvil Øverli

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Det juridiske fakultet

Universitetet i Oslo

Vedlegg 4 Intervjuguide fagpersoner

Intervjuguide seniorrådgiver Justisdepartementet

Innledende fase

Hva er din fagbakgrunn?

Hvor lenge har du arbeidet på prostitusjonsfeltet?

Hva jobber du spesielt med til daglig?

Tema: Sexkjøpsloven

Hvilken rolle hadde du i arbeidet med sexkjøpsloven?

Hvilke forventninger hadde du til sexkjøpsloven?

Hvilken effekt har kriminaliseringen hatt på området du arbeider?

Hvilke positive følger kan du se?

Hvilke negative følger kan du se?

Hva mener du om bot som straff for kjøp av sex?

Kan du se et bedre alternativ?

- Om ja:

Hvilket alternativ?

Hva mener du om den finske lovgivningen der de har kriminalisert kjøp av sex fra personer som er ofre for menneskehandel?

Tema: Kjøpere av seksuelle tjenester

Har du arbeidet spesielt med kjøpere av seksuelle tjenester?

- Om ja:

Hva har dette arbeidet gått ut på?

Hva har du erfart gjennom dette arbeidet?

Kan du fortelle om et møte eller en samtale med en kjøper?

- Om nei:

Hvordan kommer kjøpersiden inn i ditt arbeid?

Kan du fortelle om et møte eller en samtale med en kjøper?

Tema: Tilbudene ved KAST

Hva var ditt førsteinntrykk av Reform sitt tilbud til kjøperne?

Hva mener du om et slikt tilbud til kjøpersiden?

Om problematisk: Hvorfor? Om positivt: Hvorfor?

Hva tenker du om KAST som et skadereduksjonstiltak som ikke nødvendigvis fører til reduksjon i kjøp av sex? Er det da feilslått?

Tema: Brukerens utbytte av tilbudet

Hvilken effekt tror du tilbudet har for brukerne?

Hvilke tanker gjør du deg rundt dette sitatet fra KASTs hjemmeside?:

«KAST Norge søker å skape rom for samtale og refleksjon rundt sexkjøp. Kjøp av seksuelle tjenester er stigmatisert og skambelagt, og få er åpen om at de kjøper sex. Taushet om dette undertrykker refleksjon rundt egen praksis, og gjennom å tilrettelegge for samtale om egen praksis på en ikke-moraliserende måte kan vi bidra til økt bevissthet om egne følelser knyttet til sexkjøp.»

Hva tror du er KASTs målsetting?

Hva mener du om en målsetting om å hjelpe menn til å *slutte* å kjøpe seksuelle tjenester?

Tema: Kontroll?

Hva mener du om en påstand om at dette er et indirekte statlig kontrolltiltak?

- Eventuell forklaring: Å endre befolkningens atferd gjennom sosial styring fremfor straff

Hva hadde du syntes om at tilbudet var noe man kunne velge fremfor en bot?

Hva hadde vært forskjellen fra i dag?

Hva er ditt synspunkt i forhold til slike tilbud og deres kontrollfunksjon?

Tema: Menns seksualitet

Kan man gi visse premisser for en sunn seksualitet?

- Om ja:
Hvilke premisser?
- Om nei:
Hvorfor ikke?

Vedlegg 5 Intervjuguide brukere av KAST

Intervjuguide brukere av KAST

Fortelle litt om deg selv?

Hva gjør du til vanlig?

Tema: Før samtalen med KAST

Fortelle litt om hva som gjorde at du ville oppsøke KAST?

Hvordan fikk du vite om KAST?

Hvilke av tilbudene deres har du brukt?

Hvor mange ganger vært der / ringt / chat?

Hva tenkte du før du ringte / kom til timen?

Husker du om du hadde en spesiell følelse?

Tema: Samtalen(e) med KAST

Hva tenkte du om stedet og rådgiveren når du kom dit?

Hva skjedde først når du kom til KAST?

Ble det annerledes enn du hadde tenkt deg?

Hva var det viktigste for deg i samtalen?

Hva følte du rådgiveren fokuserte mest på?

Følte du at rådgiveren presset eller ledet deg i en bestemt retning når dere pratet?

Tema: Etter møtet

Hva tenkte du rett etter den første samtalen?

Har noe blitt annerledes etterpå?

- Kan du gi et eksempel på noe som har endret seg?

Har du snakket med noen andre som har brukt KAST?

Hvilket utbytte tror du andre kan ha av KAST?

Kan du tenke deg hvorfor det er så populært?

Hvorfor finnes et tilbud som KAST tror du?

Hvilke holdninger tror du er mest vanlige å ha om folk som har kjøpt sex?

Tema: Ulovlig å kjøpe sex

Hva mener du om at det er forbudt å kjøpe sex?

Tenkte du på forhånd på hvordan du ville bli møtt i og med at du hadde gjort en straffbar handling?

Tror du at sexkjøpsloven kommer til å få flere til å slutte? Eller ikke kjøpe første gang?

Hva synes du eventuelt kunne vært alternativet til et forbud?